PALVELUSVÄKEÄ

KIRJOITTANUT

SANTERI ALKIO

PORVOOSSA
WERNER SÖDERSTRÖM OSAKEYHTIÖ

TERVOLAN
KANTAKIRJASTO

TERVOLAN
180.
KANTAKIRJASTO

PORVOOSSA 1904
WERNER SÖDERSTRÖM OSAKEYHTIÖN KIRJAPAINOSSA

Senssuurin hyväksymä. Porvoo, 5 p. marrask. 1904.

I.

Lutin arkulla paloi pieni läkkilamppu. Hämärässä valossa näkyi nuori mies, joka vitkaan liikkuen keräsi pieniä tavaroitaan lattialle levitetyn vanhan päällystakin päälle, josta näytti olevan aikomuksena tehdä matkalaukku. Lutissa oli myöskin aution näköinen sänky, josta laidan ylitse kohosi tukuttain oljenkorsia ja jalkopuolessa olivat läjässä kurjat nahkaset. Seinät olivat autiot, tomuiset, hämähäkin verkkoja täynnä. Mutta vielä tukalamman näköinen oli rönsöinen pärekaton-alus, josta oli alituiseen tippumassa kaarnoja ja madonjauhoja. Se sentään peittyi kesäöinäkin hämärään ja oli sellaisenaan omiaan synnyttämään turvattomuudentuntoa ja aavemaisia mielikuvia yksinäisessä nuorukaisessa, joka sai asua tässä huoneessa, makailla tuossa sängyssä olkien päällä ja katsella hämäränpeittoon katoavaan kattoon. Ikkunaa ei rengin asunnossa ollut enempää kuin muissakaan samallaisissa, mutta seinässä oli pieni luukku, jonka edestakaisin liikutettavalla laudanpalasella saattoi mielensä mukaan sulkea ja avata. Sen saattoi avata valoisana kesäyönä ja katsoa ulos aivan niin pitkälle ja leveälle, kuin näköpiiriä

siitä avautui — kyynärän päässä olevaan tallinseinään. Sai huvitella ja kuvitella olevansa kotonaan, polttaa lyhyellä notkovartisella piipullaan pesällisen toisensa jälkeen, istua korkeajalkaisella pyykkituolilla ja muistella Marttaa, jonka lutti oli vaatteilla puettu, soman ja rikkaan näköinen, Marttaa, jonka pellavatukkainen pää niin huolimattomasti lepäsi pieluksen vieressä päänaluksen reunalla ja silmät nauroivat heti kun Matti ovenaukeamaan ilmestyi, Marttaa joka oli niin . . . niin

»R—r—akas!» äänsi Matti aina itsekseen, kun näille maille joutui. Ja Martta oli niin rakas yhdeltäpuolen sen vuoksi, että hänkin oli havainnut olevansa rakas Martalle. Vielä ei ollut ehtinyt Martan vieressä makailemaan kuin yhden yön, mutta sen muistot lämmittivät tänäkin iltana.

Hän loi vielä yleiskatsauksen ympäri luttia ja huomasi, että omaisuutensa oli nyt kaikki tuossa päällystakilla, lukuunottamatta pyhäisempää päällystakkia, kahta pikkumekkoa, yökulkuhousuja, liiviä ja hattua, silinterikelloa, tuppea puukkoineen ja puolen tuopin pulloa viinaa, jotka kaikki olivat päällä.

Hän ei puhellut itsekseen, ähkyi vaan kun kääri omaisuuttaan kokoon. Saatuaan sen tehdyksi, pisti lampun taskuun, otti mytyn kainaloonsa, kävi ulos, väänsi oven lukkoon ja otti avaimen reijästä, — aivan kuin muulloinkin. Alas tultuaan heitti mytyn portaille ja meni tupaan.

Tupa oli siisti, matot lattiassa. Pöydän luona paloi kattolamppu. Sisällä oli vaan nuori emäntä,

joka puuhasi keitosta takan ääressä ja souti kätkyttä.

Matti asteli juhlallisesti pöydän luo, laski lutinavaimen siihen, meni tarjoomaan emännälle kättä:

»Hyvästi nyt», sanoi. Ääni oli soinnuton ja värähti.

»Joko Matti nyt menee? Käteni on niin märkä että pyyhin sen. No hyvästi vaan ja onnea uuteen paikkaan.»

»Hyvästi vaan. Panin lutinavaimen tuohon pöydälle ja nahkaset jätin luttiin, sieltä ne löytää Oskari.»

»Aijoin sulle illallista panna, mutta ei ole vielä valmiina.»

»Eipä ole nälkäkään tässä . . . Hyvästi vaan ja sanokaa isännälle terveisiä.»

»Hyvästi. Kyllähän niitä sopii sanoa.»

Matti meni ulos hitain raskain askelin. Otti portailta tavarat kainaloonsa ja alkoi astua.

Tänään oli palvelijain muuttopäivä. Talossa, jonka oven juuri kiini painoi, oli Matti palvellut vuoden. Eikä hänen ollut siellä mikään paha olla, vaikka hänenkin mielestään olisi lutin makuusija voinut olla vähän siistimpi, työnvaatimus hiukan helpompi ja ruoka vähän parempaa. Mutta kun haltiaväet söivät itse samaa, niin ei ollut siitäkään niin paljoa välittänyt. Ja monta kertaa hän oikein säälitteli näitä ihmisiä, Matalamäen nuoria haltioita, kun he ottivat työhön kiini aivan kuin orjat, eikä suuri velka talon hinnasta tahtonut sittenkään vähentyä. — Olkoon miten tahansa

muuten, mutta liian kitsaasti ne pitävät työväkeä, ajatteli Matti monasti. Olisi hän kernaasti jäänyt toiseksikin vuodeksi, vaikka työvaatimus olikin niin tuima.. hän olisi koettanut pitää itse määränsä. Kun oli syyskesällä pikeytynyt Marttaan oikein vakavasti, olisi nyt tuntunut niin rehdiltä, varmalta ja rikkaalta kun oli kulta, eikä olisi tarvinnut muuttaa taloa. Mutta Matalamäen isäntä ei ollut puhunut mitään toiseksi vuodeksi jäämisestä, eikä hän ymmärtänyt... ellei tuo mahtanut pelätä, että rupean tässä akottumaan. Matalamäki ei huoli äijämiesrengeistä. Sitten sukeutuivat ajatukset aivan itsestään mietiskelemään kysymystä: miksi toisilla ihmisillä on parempi n. s. työnkurssi kuin toisilla? Esimerkiksi Iikka, joka tulee Raitalaan hänen palveluskumppalikseen, on oikein kuuluisa. Sanotaan, että Iikka on narri ja tekee sen mukaan kuin kehutaan... hän taas ei välitä kehumisesta, sillä se on narraamista...

»Enkä minä välitä mistään, jumaliste! — kun se siksi tulee», hän ääneensä huudahti ja löi jalkaa maahan.

Eikä sellaisilla palkoilla, kuin hänelle maksetaan, kannata oikein hosua, — aivan toinen olisi asia jos saisi sellaisia palkkoja kuin Iikkakin saa.

»Mutta Ratulaisen pojalle ei makseta korkopalkkoja, eikä häntä ihmisenäkään pidetä!.. kun isä on Ratulainen,» hän virkkoi itsekseen mutisten ja löi taasen jalkaa kovemmin maahan.

Kun osaisikin jotain muutakin kuin olla renkinä, — juoksi hänen ajatuksissaan.

»Mutta kun ei kukaan opeta, nauretaan vaan kun puhdetöitäkin yritän.» Ja hän ajatteli edelleen, että kun oliskin saanut olla vielä Matalamäessä, niin isäntä kenties tänä talvena olisi opettanut. Raitalassa tulee kuitenkin hevoshoito hänelle ja Iikka saa tehdä puhdetöitä. Mieliala muuttui yhä katkerammaksi, kun johtui ajattelemaan syntyperänsä halpuutta, josta luuli kaiken pahan lähtevän.

»Ei minulla ole mitään lahjoja, ei minkäänlaisia lahjoja. Kuinka niitä Ratulaisen pojalle olisi suotu!.. Se on vaan lorvi, renkiveklus, joutava piru, hylky!»

Hänet valtasi raivokas tunnelma. Mutta sattumalta vilahti taas mieleen Martta. Ajatusmaailmaan säteili siitä lempeätä, viihdyttävää valoa ja mieliala kävi rauhallisemmaksi. Matti ajatteli taas akottumista ja kodin perustamista, aivan kuin toteutettavissa olevaa ihannetta. Äskeinen puuskaus ei ollut häneen syvästi koskenut. Se oli muuten tuttu tunnelma, joka palasi usein, josta palvelijain joukossa usein puhuttiinkin, joskus nauraen, toisinaan katkerasti moittien. Mutta Matilla ne hetket menivät helposti ohi, muutama tuima kirous huippukohtana, — ja hän eli taas hetken elämää.

Oli pimeä syksyinen ilta ja tie rapainen. Matti jo katui, että oli korkkosaappailla lähtenyt taivaltamaan ja pieksusaappaat laukkuun pannut. Mutta rapakossa tallusteleminen loppuisi kuitenkin kohta, sillä hän läheni jo Raitalaa.

II.

Alakuloisuus alkoi uudestaan kasvaa mikäli läheni uutta palveluspaikkaa. Se ei ollut hyvässä maineessa palvelusväen kesken, tämä Raitala. Isäntä oli pitäjän isäntäyhdistyksen puheenjohtaja, lautamies ja mitä liekään. Jo nämä virkanimitykset äitelöittivät Mattia.

»Ne sellaiset ne juuri ovat aina palkollistensa niskassa! Ovat olevinaan herroja — mitä herroja! — ja lukevat kotona ja kokouksissa lakia pal . . — saamari, kun olin vähällä kaatua! Muutama paksumaha (tarkoittaa tulevaa isäntäänsä) ei edes pihasiltaansa korjaa, kun ihmiset oikein kaatuvat.»

Taas malttoi hän mielensä, kun saapuessaan Raitalan pihaan joukko uusia ajatuksia ja tunnelmia täytti mielen. Vitkastellen sisään menoa katseli uusi renki ikkunoihin, joista loisti tuli. Toisiaan takaa-ajaen kiitivät ajatuksissa vauhdilla kaikki ne juorut, joita palvelijain kesken oli tästä talosta liikkeellä. Matin mielikuvituksessa esiintyivät pahat puolet nyt synkässä valossa.

»Ne syövät kamarissa, isännät ja pojat, ja tällaisten jätkämiesten täytyy tyytyä tuvan pöydässä keltaiseen silakkaan ja meijerihuituun . . .»

Vinttikamarista näkyi ystävällinen tulenvalo.

»Se poika, Vilhelmi, siellä varmaankin . . .» ja vaistomaisesti kääntyi Matin pimeässä teroittunut katse toiselle puolelle pihaa, kohti luttirakennusta, joka oli taasen seinä seinässä tallin kanssa, missä hevoset kolistelivat ja söivät. Kylmä vastenmielisyyden väristys karsi pitkin selkäpiitä.

Pian sen jälkeen löysi renki itsensä tuvan ovensuusta. Tehden iloisen ja reippaan hyvänpäivän, johon sai itsensä pakoitetuksi, kävi sivupenkille istumaan.

»Päivää», sanoi emäntä, pannen painoa viimeiselle tavulle ja Vilhelmi, joka oli jotain nakerrellut höyläpenkin vieressä, meni ystävällisesti tarjoomaan kättä.

»Terve tuloa taloon.» Vilhelmi katsoi että onko se päissään.

»Terveeksi vaan!» Matti nousi ja vähän niijasi toisella jalallaan ja nyökäytti päätä samalla kuin terävällä silmäyksellä tutkasi VIllen katseita. Mielessä välähti samalla: mahtaneko tuo ruveta nuorisoseuraan vaatimaan? Ajatus synnytti orjuuttavan tunnelman. Silmänräpäyksessä nousi uhka.

»Siellä alkaa olla rapaa», jatkoi Vilhelmi.

»Pirusti!» vastasi Matti. Nouseva uhka sai tästä karskista vastauksesta jonkullaista tyydytystä.

Illan kuluessa tuli muitakin uusia palvelijoita, piika ja renki. Piika oli ennestään Matille aivan vieras, mutta sivultapäin katsottuna muistutti tämä paljon Marttaa. Ja Matti tunsi tähän rakastuvansa Marttan vuoksi. Varsinkin sitte Matin sydän hommaili, kun

näki tytön kiireesti vilkkasevan edestakaisin tuvassa, alushameessa, joka säästellen kääri punaisia, uusiin, nariseviin kenkiin peittyviä sukkia.

Matti oli melkein aina Liisan tiellä, milloin mitäkin asiaa teki, väliin apua tarjosi, toisinaan pyysi.

Sievä tyttö, ajatteli Matti, samalla koetellen oliko pullon tulppa visusti kiini. Hän ottaisi tänä iltana pari ryyppyä . . .

Toinen renki, joka illan kuluessa oli taloon tullut, oli vanhempi ja päissään. Oli mennyt porstuanperä-kamariin isännän kanssa juttelemaan. Matin mielestä ne luultavasti siellä istuivat pullon ääressä, Iikan pullon, joka jo tuvassa oli käsillä ollut. Aikoneeko jo tehdä itsensä hyväksi isännän kanssa? mietiskeli, ja muisti kuulleensa, että Iikka on sellainen ollut ennenkin. Alkoi mielessään tätä halveksia.

Oli jo käyty hevosia yöstämässä. Vilhelmi ja Liisa olivat kadonneet tuvasta, kumpikin huoneisiinsa kai. Emäntä vielä joutessaan päätänsä kampaili uunin puoleisella penkillä ja Matille, joka torkkuen tupakoitsi, virkkoi:

»Sinne ovisänkyyn saat makuulle mennä.»

Mutta sitä ei Matti ollut ajatellutkaan, päässään vaan aprikoitsi, kumpasen viereen menisi pyrkimään tänä yönä, Martan vaiko Liisan.

Iikka kuului tulevan porstuankamarista kovasti kohlaten ja rämisten. Tultuaan tupaan kävi retuuttamaan Mattia, joka hiljaa istui.

»Lähdetään jo.»

Matti lähti.

»Älkää pojat lähtekö, kun ensi yötä olette talossa. Siellä on puhdas sänky, vasta pyykityn lakanan panin sinne.»

»Emäntä, älkää pahana pitäkö, mutta tämä ilta on renkimiehelle kuin viimeinen ryyppy jätkälle . . . sitte se loppuu. Hyvää yötä vain, emäntä, aamuun asti.»

Mattia kutkutti nauru. Emäntä aikoi terhakasti ruveta vastaväitteisiin, mutta mennen ulos ja kädellään viittoen keskeytti Iikka:

»Minä sen tiedän, emäntä, aivan ulkoa osaan, että te käskette Jumalaa pitämään silmäinsä edessä ja tottelemaan haltiaväkeä . . . Mutta nyt en minä kuule sillä korvalla, huomenna vasta . . . Kello 5 huomenaamuna pankaa mihin tahdotte . . . Hyvää yötä vain.»

He menivät ulos. Iikka alkoi jo ovessa rallattaa. Satoi hiljaa. — Kun olis sateenvarjo, ajatteli Matti. Ennenkin, päänpitoviikolla oli se ollut monasti mielessä, mutta eivätpä olleet rahat siihen ehtineet.

»Mennäänkö Liisaa katsomaan?» Matti kysyi.

Vastaamatta ohjasi Iikka kulkuaan luttia kohti.

»Oletko sinä jo ollut meidän 'kamarissamme'?» kysyi Iikka renkien luttia tarkoittaen.

Ei Matti siellä ollut vielä käynyt. Sanoi vaan viimevuotiselta rengiltä kuulleensa, että siinä oli sellainen lattia, joka saattoi laskea läpitsensä miehen putoamaan alla olevaan puotiin.

III.

Liisa järjesteli vaatteitaan lutissa ja ilostui kun pojat tulivat katsomaan.

»Annas minä autan», tarjoutui Matti muuatta vaatetta katonrajaan kurottamaan.

»Pane sitte, koska sinä olet nuorempikin.»

»Valehtelet. Et sinä ole vielä kahdenkymmenen.»

»Ja sinäkö olet! Ihmiset puhuvat että sinä olet vasta alun viidennellätoista.»

»Kuka sitä?»

Liisa nauroi.

»Tyttö vain, yksi tyttö.»

»Mikä, kuka? Sinä valehtelet.»

»Sellainen tyttö, jota sinä olet kullaksunut.»

»Minäkö? Matti oli olevinaan hämillään ja sydän oli riemusta kurkussa.

»Ja neljä kertaa kuulutettiin
se Saapas-Matin Heikki»

lauloi Iikka.

»Pane hiukan ylemmäksi, mutta älä putoa siihen väättäväksi», kehoitti Liisa Matille.

»Minä olen, kuulkaa orjat, juonut jo kahdenkymmenen markan loven tämän vuoden palkkaan», kertoi Iikka.

Liisa äikitteli:

»Käskee juoda.»

»Syödäkö se pitäisi?»

»Ei mutta ostaa tytöille vehnäsiä, menisi paremmin niin kuin toteen.»

»Kuule Liisa, kun kaikki panee viinaan, niin sitte sen tietää että on juonut.»

»Oliko Iikka iltamassa?» kysyi Liisa.

»Häh, missä?»

»Iltamassa, palvelusväen, siinä johon ilman pääsi.»

»Sivistettäväksi», jatkoi Matti.

»Reidottavaksi», Liisa virnakoi.

»En viitsinyt suosiolla, kun ei väkisin viety.»

»Pöllöt sellaisiin», virkkoi Matti ajatuksissaan.

»Paljoa parempi, kun saa oikein sydämmestänsä hypellä eikä tarvitse ketään orjailla», selitti Liisa.

»Sitä saa kyllä meikäläinen olla käskettävänä ja opetettavana pitkin vuotta, vielä nyt sitte päänpitoviikoilla», puhui Matti. Iikka täytti:

»Iestä kantamaan.»

Jokainen näytti olevan mietteissään. Iikka otti ryypyn, tarjosi toisillekin, jotka myöskin ryyppäsivät. Iikka pani piippuun ja alkoi selittää:

»Minä olen ajatellut siksi, että jos me sivistymme, me palkolliset, niin ettei ole seuraelämässä mitään eroa meidän ja talollisten välillä, niin mahdammeko me

enää tulla toimeen näissä eläinten huoneissa, vai laittavatko haltiaväet meillekin kamareita silloin?»

»Joo, kyllä ne laittavat sulle oman kamarin tässäkin talossa samoin kuin mullekin», vakuutteli Matti ja Liisa nauroi. Lopettaen työnsä istui tyttö ja alkoi sanoa:

»Mutta on se palvelijan elämä vähän kummallista kiertolaiselämää, muuttaa lutista luttiin. Mekin nyt tässä istumme kyyhöttäen . . .»

»Kuin kolme varpusta», keskeytti Matti.

»Istumme kyyhöttäen . . .»

»Ja aijomme ruveta palvelemaan Raitalassa ja luomaan lantaa, etteivät itse tarvitsisi likautua . . .» keskeytti Iikka. Mutta Matti häntä taasen keskeytti:

»Että saisivat olla kamaritöissä, lautamies käydä kuntakokouksissa ja Isäntäyhdistyksissä . . .»

»Ei, antakaa nyt minä sanon!» huusi tyttö. »Minä vaan tarkoitan, että kun me nyt olemme tulleet kukin omalta haaraltamme, niinkuin . . .»

»Varikset», täytti Matti.

»Voi voi voi—i!»

»Sano nyt.»

»Kissa!»

»Oletko sinä paha suuttumaan?»

»Olen!»

Matti ja Liisa leikkivät jotain käsileikkiä ja Iikka hyräili:

»Neljä kertaa kuulutettiin
se Saapas-Matin Heikki.»

Leikkinsä ohessa yhtyivät toiset samaan lauluun:

»Helluni laulu se kauas kuuluu
ja saappaat narahtelee,
vellikello se aisassa heiluu
ja pyörät jyrähtelee.»

— — — — — — — — — — — — — —

Iikka oli avannut oven ja kurkisteli ulos pimeyteen. Sateenrapinata jatkui yhä ja lutin räystäistä tippui vesi pihaan muodostuneesen lammikkoon synnyttäen syksyisen, lotisevan äänen. Liisa oli mennyt vuoteelle ja Matti haukotteli.

»Tuolla se nyt on», virkkoi Iikka uneliaasti rämisevällä äänellä.

»Mikä?»

»Vilhelmi vain, tämä Vilhelmi Raitala . . . maanviljelijän poika . . . herra Raitala . . .»

»Matti lähestyi ovea kurkistellakseen pimeään sateiseen yöhön, että missä se on, ja näki tulen loistavan Vilhelmin kamarin ikkunasta.

»Kirjoittelee morsiamille», jatkoi Matti samaan nuottiin unisella äänellä ja molempain vierekkäin istuessa lutin kynnyksellä.

»Preivejä», lisäsi Iikka.

»Sivistyneitä preivejä.»

»Mitä ne nyt siinä ilvehtivät?» Liisa tuli katsomaan hänkin. Ja kaikki kolme katselivat läpi mustan pimeyden hauskasti valaistuun ikkunaan, jota alapuolelta varjosivat karttuuniset akuttimet ja ylempää harsouutimet.

»Siinä se nyt rakastelee», huokasi Iikka.

»Ja riijailee», jatkoi Matti.

Kaikki purskahtivat kaklattavaan, ilkeälle vivahtavaan nauruun.

— — — — — — — — — — — — — — —

»Sadetta tahtoo, sanon minä», virkkoi Matti astuessaan alas lutin rappusista. Kääntäen takin kauluksen pystyyn kysäsi hän Iikalta:

»Et ole sinäkään kalossia ostanut?»

Iikka oli vähän aikaa vastaamatta. Matti ymmärsi, että hän mietiskelee sydämmen kysymyksiä ja ajattelee palaamista Liisan luo.

»Olikin mulla jo, mutta myin pois», sanoi Iikka ilman virnistelemättä. »Mitäpä meikäläinen . . .»

Matti jätätti itsensä vähän jälkeenpäin:

»Kyllä minä tulen», sanoi ja kehoitti Iikkaa menemään edelleen. Mutta Iikka meni vaan pienen kappaleen ja pysähtyi epäluuloisena. Sillä aikaa kiersi toveri nurkan ympäri, hiipien uudestaan luttiin ja naputti hiljaa ovelle. Haka napsahti auki ja Matti pistäysi sisään sulkien oven, itsekseen myhähdellen ja naureskellen.

Iikka pyrki ikävystymään ja huuteli:

»Matti! . . mihin se joutui? . . jätän sinut!»

»Jätä vaan», tuumi Matti lutissa.

»Hyi, kun on kylmä», hytisi Liisa sängyssä ja tuntui olevan mielihyvissään jostain. Viinapulloaan sovitteli Matti nurkkaan aprikoiden, tarjoaisiko Liisalle lämmitysryypyn.

»Ota, lämpenet», sanoi ja tarjosi.

»Matti!» kuului Iikan äkäinen ääni.

»Ei se lämmitä yhtään», intti Liisa, mutta maistoi kuitenkin.

Lutin seinään heitettiin puukalikalla ja Iikka ärhenteli ulkona äkeällä äänellä.

»Kyllä se lämmittää», myhäili Matti, löi tulpan kiini ja muisti vilaukselta Marttaa. Liisa tuntui tällä hetkellä kuitenkin niin puoleensa vetävälle, somalle ja omalle, että rakkaus Marttaan aivan taistelematta näytti kalpenevan ja laihtuvan.

Iikan laulu etääntymistään etääntyi, sillä katkonaisia ääniä siitä enää vaan kuului.

»Iikka se laulelee», virkkoi Matti, sammutti lampun ja siunasi.

IV.

Matti oli kaunis nuorukainen, ja sen tähden tytöt hänestä pitivät, vaikka olikin Ratulaisen poika. Hän kävi uskollisesti kaikissa tanssikökissä, mitä ulottuville sattui ja otti elämän helpolta kannalta aina silloin kun oli läheisissä väleissä jonkun tytön kanssa.

Muutamana sunnuntai-iltana satuttiin taasen tanssikökkään. Sinne oli Marttakin tullut, mutta Liisa viipyi jossain. Kohta tupaan tultuaan ja Martan nähtyään tunsi Matti taas tätä aivan erityisesti rakastavansa. Kävi hyppelemään tytön kanssa ja ajatteli ensin, että pysyköönpä vaikka kokonaankin poissa Liisa, tämän kerran, — puserteli Marttaa kädestä ja vyötäisistä. Mutta mikä Martan on? alkoi poika peläten kysyä itseltään, kun tyttö hyppeli virallisesti, juhlallisesti aivan kuin vieraan kanssa, oli outo ja kylmä! Punaiset posket heloittivat ja vaaleat, paksut palmikot leiskuivat lyhyen selän päällä kiehtovasti, — mutta ei mitään puristuksia, ei mitään rakkauden merkkejä. Matille tuli hätä käteen, hänen rakkautensa nousi nousemistaan.

Myöhemmällä Martta yhä enempi miellytti ja sytytteli loitolta: hyppeli, leiskui ja nauroi muiden

kanssa mutta Mattia ei huomaavinaankaan ollut. Matti poltti paperosseja ja sikareja miettien.

Vaan missä on Liisa? Hyljätyn tunne pani Matin sitäkin kysymään. Yht'äkkiä havahtui mielessään: Jos Vilhelmi ehkä olisikin saanut juoniteltua Liisan iltamaan!

Kello alkoi jo 11:sta mennä ja matka seurahuoneelle oli 3 kilometriä.

»Mitähän tässä ihminen tekisi? . .»

Matista alkaa tuntua yksinäiseltä, vaikka tyttöjä kuhisee ja tirskuu ympärillä, eikä tarvitsisi muuta kuin oikaista käsivartensa ja ottaa kumpaseenkin kainaloon. Mutta häntä suututtaa Martan käytös.

Hiki kihoaa otsalle, kun Martta pyyhkäsee ohitse kuin enkeli, tahi ainakin sinnepäin.

— — — — — — — — — — — — — — —

»Onko se meidän Matti?» huutaa pihassa perään Iikka, jonka ääni taas rämisee kun on ryypännyt.

»Pidä leukojasi!» sähisee Matti ja rientää puolijuoksua roustikkoisella kujalla.

Seurahuoneen ovella on vielä vartija, vaikka siellä jo pitäisi tanssit alkaman.

»Mitä pääsylippu maksaa?»

»Viisikymmentä penniä.»

»Vaikkako ei ole enää ohjelmassa muuta kuin tanssia?»

»Vaikka ei. Ja mitähän sinäkin muusta ohjelmasta välität», virnistelee oven vartija tutunomaisesti.

Matti seisoskelee ja poltteleee.

»Onko siellä muita kuin niitä —?»

»Keitä niitä?»

»Mahtavia ja isoja vain?»

»On siellä sinunkin kaltaisiasi.»

»Keitä?»

»Piikoja. Osta lippu ja mene katsomaan.»

Matin teki mieli kysyä, että onko Raitalan nuortaväkeä ja keitä, mutta ei viitsinyt, jos ovenvartija ehkä aavistaisi. Osti lipun ja kävi sisään.

Juuri silloin alkoi siellä tanssi. Ihmisiä ei ollut paljoa. Keskilattialla oli alussa avarata tilaa, reunoilla ja seinustoilla kuhinata ja leikkiä. Ovenpuoli eteiseen käsin oli tyhjänä.

Matin silmä vilkui joka rakoon. Kaikki hän täällä tunsi, mutta sittenkin oli niin vierasta. Vaikka olikin pääsylipun ostanut, tuntui sydämmessä joku sellainen tunne kuin kirkossa oli ennen lapsena kuvitellut, että miltä tuntuisi, jos menisi herrainpenkkiin, tahi astelemaan kuoriin silloin kuin pappi messuaa... Ei mikään saisi häntä astumaan lattian yli, tuon aukean paikan yli, tullakseen niiden joukkoon jotka täällä näyttivät olevan kuin kotonaan. Siellä kyllä voisi seisoa ja oli monasti seisonutkin, mutta mennä sinne, se oli aivan toista.

Liisaa ei näkynyt missään. Vilhelmi seisoi tuolla toisen huoneen ovella. Matille oli alkanut kummallinen katkeruus nousta.

»Herra Raitala», mutisi hän saman ilvehtivän

tunteen valtaamana kun oli »herra Raitalaa» lukenut Vilhelmin kirjeitten päällekirjoituksista.

Ihmisiä liikkui edestakaisin hänen ohitsensa, joku oli päätään nyökännyt, mutta kädestä ei ollut vielä kukaan tervehtimään tullut, eikä puhuttelemaan. Hän seisoi nojaten ovipieleen, päällystakin kaulus pystössä, lakki korvallisille painettuna ja sikarintumppi hampaissa silmäili halveksivaisesti elämää. Viulu oli alkanut soida, tanssi käydä.

»Mutta missä on Liisa?»

Tiheät ryhmät hajautuvat, mutta Liisaa ei näy täällä. Melkein Matti jo rauhoittuu: Liisa on jäänyt kotiin lukemaan emännälle virsikirjaa, kuten siivon tytön tulee ja sopii!..

Tämä helpottava ajatus laskee jo huomion muihinkin kääntymään. Tanssi on hajoittanut seisoskelevia ja odottavia nuoria ovipuolellekin ja aukea paikka on hävinnyt. Hälinä saa Matin oloihin perehtymään. Lakki on takaraivolla, päällystakin kauluksen toinen puoli pystössä ja ylöspäin piipottava sikarintumppi suupielessä, kun hän astuu lähimmän penkin luo, työntää toisia syrjään istuakseen hänkin, suu vakaassa hymyssä.

»Mikä piru tuo on joka noin tyrkkii?»

Useampain katse kääntyy Mattiin, kun yksi noin sanoo. Matti ei puhu mitään, tuijottaa vaan ajattelevan näköisenä sikari hampaissa ja huulet hymyssä tanssivia.

»Ei täällä saa polttaa, mies!»

»Mies!» matki toinen tirskuen.

»Onpa teillä ahdasta.»

Matin veri alkoi kiehua: onhan hänellä piletti, on hän ainakin yhtä komeakin kuin tuokin tuossa, halttokoipi! Sikari on yhtä hyvä kuin silläkin, mutta kun on renki ja Ratulan Matti ja kuuluu sorkkaväkeen, niin se niitä ahdistaa . . .

Vilhelmi meni tanssien ohitse.

— Pistänkö? ajatteli Matti pistääkseen jalkansa Vilhelmin eteen.

Mutta Vilhelminkin huomio oli jo Mattiin kääntynyt. Tanssin tauotessa tuli tämän luo tutunomaisesti ja vei hiukan syrjään.

»Ole veikkonen niin kuin muutkin täällä, on hauskempi, ota tuo lakki päästäsi äläkä polta. Tuossa toisessa huoneessa saa polttaa.»

— Mutta nytpä niitä ahdistaa, sen kuvaisia, ajatteli Matti tuskastuen, vaan ääneen hän sanoi:

»Samapa tuo lie missä polttaa.»

Vaan lakin otti hän päästänsä.

»No saat sinä totellakin! Näet etteivät täällä salissa muutkaan polta», jatkoi Vilhelmi harmistuen varsinkin Matin sivuilleen kyräilevistä katseista.

»Kylläpä se nyt ahdistaa, kun yksi renki on eksynyt aimojen joukkoon!»

Nousi ja aikoi mennä.

Vilhelmi tarttui hänen olkapäähänsä.

»Ei, kuule, veikko, ei se ahdista, mutta katso, jokaisen pitää noudattaa sääntöjä.»

»Sääntöjä! Polttaapa tuolla tuo kauppiaskin.»

»Sekin rikkoo sääntöjä.»

»Eipä hänelle kukaan muistuta.»

»Muistutetaan. Mutta älä nyt mene, ei sinua täältä kukaan pois käske.»

»Saakeliko täällä viitsii ihmisten rasituksena! Hyvästi vaan ja kiitoksia.»

Vilhelmi jäi neuvotonna seisomaan. Hän tunsi kipeästi miten väärin Matti ymmärsi häntä. Kuohui vihakin Matin itsepäisyyden vuoksi. Josko hän pakoittaisi sen jäämään ettei saisi aihetta kehua toisille, että häntä on täältä ajettu?

Vaan Matti oli jo mennyt paukuttaen ovea.

V.

»Eikö huvittanut?» kyseli ovenvartija puoleksi irvistellen.

Matti haukkui koko ihmiskuntaa, etupäässä kuitenkin niitä, joiden kanssa hän oli joutunut äsken tekemisiin. Päästyään ulos, sattui hän vahingossa käymään istukaspuuhun. Tämä yhä nostatti sappea. Puun Matti taittoi poikki ja tunsi jonkullaista riemua toimitetusta kostotyöstä. Himo jatkamaan samalla tavalla heräsi. Mursi jo toisen. Vaan sitte yht'äkkiä ajatteli: jos ne huomaavat ja alkavat epäillä syylliseksi! Ja kohta inhotti ja kadutti. Hän oli aina pitänyt kartanopuista, hänestä tuntui aivan kuin niissä olisi elävä henki. Joskus oli itsekin istuttanut niissä taloissa joissa oli palvellut. Ja niitä hän ikävöi, kävi useampia kertoja kesässä katsomassa . . .

Hän poistui puolta juoksua ja huomasi pelkäävänsä.

»Hyi sentään!» Kuinka ilkeästi se narskahti murtuessaan. Ja mitä iloa siitä nyt minulle on? Aivan toista olisi ollut antaa siellä sisässä jollekulle naamaan, oikein valkean valossa ja sanoa, että te luulette

itseänne joksikin, mutta mitä te olettekaan! Katsokaa riskiä poikaa, jolla on luonto kuin kristalli . . .

»Hyi sentään!» Aivan kuin olis varastanut . . . pimeässä ihan kuin varas!

Moneen kertaan päänympäri kiersi asia ennen kuin Matti ehti oman talon lutin ovelle. Sieltä pilkisteli ovenraosta tuli, mutta Matin noustessa rappusia se sammutettiin. Rauhallisesti ja tyynellä itseluottamuksella alkoi hän kuitenkin koputella ja hiljaa viheltää. Mutta ovi ei aukenekaan! Mitähän tämä on?

»Liisa», hän koetti varmuuden vuoksi ilmoittaa äänensä, että Liisa tietäisi kuka ovella on. Vaan ei se auttanut. Veri nousi päähän. Nuorimies alkoi jyskyttää pamppailevin sydämmin.

Vihdoin aukeni ovi.

»Oikeinpa sinä säret oven», rupesi Liisa nuhtelemaan.

Oudon epäilyksen valtaamana otti Matti tulta.

Liisan arkulla olivat toisen miehen pyhävaatteet.

Matti vihelteli hetkisen, yritteli paria kolmea sukkeluutta, joihin kerran vastasi vieras sieltä sängystä. Sitte lähti hän ulos tavoitellen miehuullista malttia. Vaan päästyään pihan ulkoreunalle alkoi sydän kiirehtiä. Aivan kuin vainukoira juoksi hän Martan lutinovelle. Marttaapa hän sittenkin rakastaakin! . .

Mutta Marttakaan ei laske sisään! Yksin seisoi hyljätty nuorimies routaisella maantiellä pimeässä yössä. Mieliala oli käynyt niin alakuloiseksi että oikein itku pyyti. Muuan yksinäinen kulkija kuului tulevan kylästä-

päin saapastaen. Laahustavasta astunnasta tunsi Matti Oton. Menee morsiamensa luokse. Matti jo hiukan ilostui, päivänsarana hänen mielensä synkässä yössä alkoi sarastaa.

»Hou!»

»Hou, hou! Mattiko siinä on?»

»Myöhäänpä Ottokin on liikkeellä.»

Matti lyöttäysi Oton seuraan.

»Tulen sinun kanssasi, Otto, yöksi», tarjoutui Matti.

»Mitä sinä sinne . . . miksi et mene vaikka tuonne Martalle?»

»Siellä on jo muita.»

»Keitä?»

Ei tiennyt Matti.

»Älä huoli tulla minun kanssani», kielteli Otto.

Olivat vähältä jo joutua riitelemään.

»Kun toinen hyvän tutun vuoksi tulisi seuraan ja sitte sinä laittaudut niin isoksi ja mahtavaksi», päätyi Matti nuhtelemaan.

»Älä vihastu, Matti, tyhjästä, mutta ajattele itse, jos sulla olisi vasituinen morsian . . .»

Sovittiin lopuksi siitä, että Matti kuitenkin sai seurata.

Kun Matti kohta sen jälkeen yksin loikoi lutin peräsängyssä, ei tahtonut uni ollenkaan tulla. Hortoon päästyä hätyyttivät kamalat näyt. Ensin niissä äskeisissä hypyissä kaatui Martan kanssa ja kun nousi oli toinen jalka korttelia pitempi ja pani niin kauheasti

ontumaan. Ja sitte vielä ilmestyi siihen pitkään jalkaan pieksu, jota hän oli rumuutensa vuoksi aina vihannut, kotona muisti olevan ne uudet patiinat, joihin oli itse ostanut saksalaiset päälliset. Ja kun hän taas pyysi Marttaa hyppyyn, istuivat nuo kumman epätasaiset jalat lattiassa kuin naulatut, eikä mies päässyt paikaltaan. Martta nauroi muiden mukana, piti häntä aivan kuin pilanaan! Matti heräsi tuskaansa.

Vaan kohta joutui Liisan ja Iikan vihkiäisiin. Kaiken muun ilkeyden lisäksi piti siellä olla sikahumalassakin, antaa muiden itseään narrata sekä tehdä heidän komentonsa mukaan tyhmyyksiä. Hulluinta oli se, että itse piti kaikki tyhmyydet niin selvästi käsittää, aivan kuin olisi omia tekojaan syrjästä selvinpäin katsellut!

Aamupuolella yötä kummailivat unissa ne seurahuoneella katkaisemansa istukaspuut. Jossain oli ollut kuulevinaan sellaisen ennustuksen, että joka pilstoaa ja haaskaa puutarhain istukaspuita, hän saa helvetissä niistä kärsiä. Pirut polttavat hänen allansa juuri niitä puita, mitkä on puutarhasta pilstonut. Eivätkä sellaiset puut kulu ollenkaan, eivätkä lopu milloinkaan, tuli vaan kuumenemistaan kuumenee, — ikuinen tuli. Mattia kauhistutti ja kädessä jo tuntui polttoa. Jo koetti rukoilla anteeksikin kamalaa syntiänsä, oli olevinaan polvillaan, lakki vieressä ja kädet ristissä katkenneen puurungon ympärillä. Mutta murtuneitten puitten katkenneet rungot ne kurottautuivat kaulat pitkällään pilviä kohti aivan kuin valittaen ja kostoa etsien . . .

»En minä ymmärtänyt!» koetti Matti nöyrästi, vaikeroiden vakuuttaa.

Yhtäkkiä löysi jo itsensä ajattelemasta, että pian nuo loppuun palavat. Nousi pois käydäkseen ja kohotti ylpeästi päätänsä. Mutta samassa muistui mieleen, etteivät ne ollenkaan palamisesta kulu. Kauhu valtasi uudelleen. Alkoi hämärtää, nurkat peittyivät varjoon ja aavemaisia kuvia rupesi muodostumaan hätäytyneen nuorukaisen silmäin eteen. Muutamassa nurkassa selvisi ensin haaru, hirmuinen haaru, jonka kourat olivat kuin miekanterät. Ensin oli se teräsharmaa, sitte tulipunainen. Ei epäilemistäkään: siellä liekarehtaa myöskin haarunpitelijä, vaikka ei vielä näytä itseänsä . . .

»Apuun! Armoa!»

»Hääh?» kysyi Otto unesta heräten. Tiltakin heräsi. Matti lörpötteli unissaan pitkän jutun katkotuista puista ja rukoili.

»Poika on varmaankin jossain istukaspuita katkonut», Tilta unisella äänellä arveli.

»Ja nyt vaivaa omaatuntoa», lisäsi Otto.

VI.

Matista tuli nyt vähäksi aikaa maailman murjoma.

Pitkiä aikoja oli hänen elämänsä koossa pitävänä voimana olleet aivan tilapäiset rakastumiset ja yöjuoksujen hurmaavat ilot. Yhtenä iltana ja yönä tulee sitte joukko vastoinkäymisiä ja ikäviä kokemuksia, jotka hajoittavat tähän rakastumiseen perustuvan ihanan elämänkäsityksen. Mitä tehdä? Etsiäkö uusia tyttöjä? Ajatellako Amerikkaan menoa? Lähteäkö tukkitöihin?

Renkinä ei tästä ainakaan uudelleen pääse nousemaan, ajatteli hän.

Näiden asiain aprikoiminen teki hänestä entisestään paljoa vakavamman miehen. Ennen oli kuusipäiväinen arkielämä usein tuntunut olevan aivan kuin välttämätön paha; vain lauantai-illasta maanantai-aamuun oli oikeata aikaa; vain pyhäöiden tienoissa maksoi vaivan elää. Kun ijankaikkinen järjestys ei kerran sallinut sitä sukkelaa ajatusta toteuttaa, että voisi nukkua maanantaista lauantaihin, saattoi asiata järjestää niin, että kävi silloin tällöin arkiöinäkin öitsimässä. Elämä kuitenkin silloin maksoi vaivan.

Mutta nyt ei sillä enää suurtakaan arvoa ollut.

Matti rupesi ajattelemaan elämänkysymyksiä. Siihen olikin nyt hyvää aikaa samalla kun murehti kolkkoa tulevaisuutta ilman tiettyjä rakkaussuhteita. Hän oli ollut kovin kiintynyt paikallisiin oloihin näihin asti, eikä ollut joutunut toivomaan elämää juuri toisellaiseksi kuin mitä se oli. Mutta nyt kun oli ruvennut murjottamaan, hän seuraavan pyhän tienot makasi sekä molemmat yöt, että päivän.

— Kiusalla! ajatteli hän ja makasi. — Saa Liisakin nähdä, että hän ei paljon tästä maailmasta välitä.

— Eikä hän mene hyppykökkäänkään illalla, Liisan mukana vaan lähettäisi pisteliäät terveiset . . . oikein kurilliset terveiset. Jälkeen päin kuulustelisi mitä maailma humisee. Hän loikoisi vielä tulevankin pyhän tienot sängyssään ja sitte vieläkin, — eiköhän Martallakin jo alkaisi olla asioita tänne päin? Siksi hyvin hän Martan tuntee! Tämä ajatus viehätti. Jospa hän voisi ne pakoittaa ikävöimään itseään . . . Sepä olisi tosiaankin! . .

— — — — — — — — — — — — — — —

Vilhelmi oli itsekseen oppinut puuseppä. Nikkaroitsi usein päivät pääksytysten, toisinaan vaan puhdetöiksi. Iikkakin oli tekomies. Matin yritykset supistuivat pieniin, — eikä hänellä olisi suuresti aikaakaan ollut kun hevosia hoiti ja toisille valkeata näytti. Tämä valkean näyttäminenkin oli tullut ikään kuin välttämättömäksi. Matti oli siihen niin sopiva ja joutilas. Hän saattoi samalla niin mukavasti toimittaa mielityötään: polttaa piippua.

Vilhelmi teki kiillotettavaa kirjoituspöytää, Iikka soututuolia. Soututuolin teko on vaikeata työtä ensikertalaiselle, ei mihinkään sovi kulmamitta, eikä paljon muukaan mitta. Hän sovitti jalkoja. Kokeneemmat olivat neuvoneet että jalat pitää yht'aikaa sovittaa sekä pohjaan että anturoihin, jos hyvä tulee. Tehtävä olisi ollut aivan helppo, jos vaan olisi kyennyt määräämään sopivan tasapainon ja saanut jaloille yhtäläisen, suhteellisen, sopivan suunnan. Tuolin selkänoja oli jo haamullaan seinässä naulalla ja näytti somalta, pohja oli valmis ja hyvin muodollinen. Hiki tippui Iikan otsalta. Silmistä säteili ahkeruuden ja innostuksen kanssa huomattava itseluottamus.

Vilhelmi kiillotti pöytäkaapin oven peiliä. Työ kävi hiukan epävarmasti, mutta tehtiin tarkkuudella ja huolella. Mikäli työ edistyi, kasvoi innostus.

Matti näytti Iikalle tulta ja torkkui.

Isäntä istui pöytäpenkillä. Lihava mies, kasvot älykkäät, lihavuus antoi niille kuitenkin jonkullaisen velttouden leiman. Sanomalehden oli jo heittänyt kädestään ja leväten poskea käteen, jonka kyynäspää nojasi pöytään, katseli hän mieltyneen näköisenä nuortenmiesten reipasta työskentelyä. Emäntä keitti. Liisa kehräsi pellavia. Talon oma tyttö takkavalkean valossa koululukujaan luki.

Raitala oli usein hermostunut ja pahalla tuulella, mutta nyt hän nähtävästi oikein nautti elämästä. Hänen ilmeikkäistä kasvoistaan saattoi lukea: on aina hupaisata ja miellyttävää katsoa kun työtä tehdään

innostuksella ja rakkaudella. Pojat tuossa, jopa koko tupa, koko talous esiintyi tällä kertaa hänen silmissään tavallista sielukkaampina, jalompina ja herättivät hänessä parempia, sopusointua synnyttävämpiä tunteita.

Vaan yht'äkkiä hänen silmissään ilme muuttui kiihottuneeksi. Katsellen pisteliäästi torkkuvaa Mattia, joka tuon tuostakin kuitenkin muisti piippunsa sytyttää, hän virkkoi:

»Milloin Matti aikoo alottaa puhdetöitä?»

»Ei milloinkaan», Matti venytellen ja vastahakoisesti äänsi ja käänsi päätä toisaalle.

Vilhelmikin katsoi työstään ja pyyhki paitahihallaan hikeä kasvoiltaan:

»Olemme Iikan kanssa monasti Mattia kehoittaneet.»

»Kuitenkin sitte pilkataan ja nauretaan, kun ei se tapahdu», väitti Matti.

»Kuka yrittävälle nauraa, muutama pöllö!» ärjäsi Iikka aivan kuin vanhempi veli, ja pyyhki myöskin hikeä. »Sulle on monta kertaa sanottu, että sille vasta nauretaan, kun ei mies osaa mitään.»

»Naurakoot!» Matti rupesi taas ajattelemaan että Iikka tällä puheella pyrki haltiaväen suosioon. Ja kun tätä tuli ajatelleeksi, kiihtyi vastustushalu, jonka hyvin huomasi silmistä ja sieraimista, vaikkei hän mitään puhunutkaan.

Isäntä huokasi suu hymyssä:

»Liian ylpeä luonto.»

»Sellaiselle», jatkoi moitittu itse terävästi.

»No vaikka niinkin, jos niin tahdot», täytti isäntä äänellä, joka kehoitti jo Mattia hillitsemään itseään.

Pyrkien rauhoittamaan keskustelua ja pitääkseen sitä tolalla, jatkoi Vilhelmi:

»Ei kukaan mestarina saa alottaa, kaikki ovat taitamattomia ensin».

Matti aivan kuin nieli jotain ja virkkoi katkeruudella:

»Kun ei ole mitään lahjojakaan, niin mitä sitä oppii . . . ei viitsi yrittääkään».

»Ei niin lahjatonta ihmistä olekaan, joka ei opi. Mutta kun on laiska ja huono itseänsä kohtaan», sanoi isäntä.

Naurussa suin liittyi Liisakin rukkinsa takaa hätyyttämään:

»Laiskuus on suuri lahja sille, joka sen oikein nautita taitaa.»

Matti huomasi tulevansa hätyytetyksi joka puolelta ja alkoi oikein perusteellisesti puolustautua:

»Kyllä minullakin halua on ollut ennen nuorempana, mutta kun ei kukaan opettanut . . . ja piti kaikki puhteet muille tulta näyttää. Jos jotain yritti, niin paremmat jo huusivat: — tules näyttämään Masa!»

»Mutta kun nyt saisit opetella, niin mitä tuo tähän kuuluu? Emme me kumpanenkaan sinun näyttämistäsi kaipaa. Mutta olet haluton ja laiska, ei mitään muuta.»

»Menen Amerikkaan, en huolikaan enää koko puutöistä.»

Pilkallisesti nauroi isäntä:

»Silläkö luulet sellaisten taitamattomain olevan hyvinkin kysyttyjä miehiä?» Hänen kasvoilleen levisi välinpitämättömän tyytyväisyyden sävy ja renkipojan kohtaloineen näytti hän unohtavan ajatukseen: kun ei hän halua, niin oma asiansa. Mutta Iikka ei vielä jättänyt.

»Pane hiiteen se tyhjä kopeutes», hän virkkoi taasen vanhemman veljen tavalla, »ota ja tee mustalle silppuastia.»

Emäntä tirkisteli silmät sirrillään puuropataan ja puhui sinne:

»Matti kai arvelee, että saavat akat pitää huolen puutöistä ja elättämisestä.»

Tämä, näennäisesti viaton huomautus, vaikutti omituisesti: isäntä naurahti, Liisa katsahti hätäisesti Mattiin, Iikka ei ollut huomaavinaan, mutta Vilhelmi nosti katseensa työstä ja virkkoi nuhtelevalla äänellä:

»Äiti!»

»Mi—itä?» kysyi äiti päätään kääntämättä keittäen ja yhä hymyillen salaperäistä ivahymyään.

Matti meni ulos. Emännän muistutuksen oli jokainen käsittänyt tarkottaneen hänen isänsä ja äitinsä välisiä suhteita.

Ensin ajatteli Matti jäädä vaanimaan oven taakse kuullakseen mitä ne vielä hänestä sanoisivat, mutta keksi samassa, että joku saattaisi tulla ja huomata. Tunsi myöskin emännän tavat: se tapahtui joka kerta kun rupesi jälkipuheisiin poistuneista ihmisistä, että

hän katsoi varmuuden vuoksi ovesta porstuaan, oliko siellä ehkä joku kuulemassa.

Ja hän jatkoi tallia kohti. Ajatuksissa kiehtoi yhtä myötään: Ratulaisen poika, Ratulaisen poika . . . Ja sitte hän jo suuttui itseensä samalla kun noitui huonoja vanhempiaan ja vannoi vihaa emännälle. — Ratulaisen poika! . .

»Minkä minä sille voin! . . Enhän minä itse syntynyt, enkä itse isääni valinnut . . . enkä lahjojani tehnyt . . .»

Hän kävi tallissa istumaan jauhovakan reunalle ja laski posken käden nojaan.

»Ja miksi eivät ne käske, aja, pakoita minua niin kuin omiakin poikiaan! Minähän olen sellainen vetelys, enhän tee mitään oppiakseni, omaksi hyväkseni. Kaikki sanovat niin ja antavat kuitenkin laiskotella . . . Ja minä ymmärrän nyt taas, että se on itselleni suurempi vahinko kuin selkäsauna . . .

Kuumat kyyneleet vuosivat pitkin poskia.

»Miksi ei isäntä käske minua tekemään mustalle silppuastiata! . . Käskisi aivan kuin muuhunkin talontyöhön. Sitte sen tietäisi.» Ja hän tunsi nyt selvästi, miten hänellä oli aina vastakkainen mielipide valmiina kun johonkin käskettiin. Mutta kun käsky koski tavallisia talon askareita, painui vastustushalu itsestään ja hän totteli, sydämmessään nuristen ja kapinoiden. Vaan annas kun käskettiin jotain joka oli vapaehtoista, taisteli hän vastaan kuin sankari. Piti tulla näkyviin, että hänelläkin oli mielipide. Ja tästä hän oli ylpeä.

Tällä kertaa tuo vanha ylpeys yritti masentua kaikista puolustuksista huolimatta. Ja samalla kun se masentui, tunsi nuorukainen itsensä väsyneeksi, tahdonvoimaa ja peräsintä vailla olevaksi raukaksi, joka on lähellä kadottaa itse-kunnioituksensa.

»Olenkohan minä sellainen, jota sanotaan huonoksi itseänsä kohtaan?» kysyi hän huoahtaen ääneen. Hänestä näytti melkein sellaiselta. Mutta tällä kertaa tuntui taas kaikki vaipuvan haluttomuuden ja voimattomuuden sumeaan suohon, josta ei viitsisi yrittääkään ominneuvoin . . . »Oliskin joku joka pakottaisi», toivoi hän uudestaan nöyrtyneenä.

Kun taas tuli tupaan, oli isäntä mennyt kamariin ja Iikka antoi hänelle lampun käteen. Äskeisestä ei puhuttu mitään.

VII.

Kerran he kaikin kolmen, Matti, Iikka ja Vilhelmi tulivat metsästä. Iikka toisten huviksi kertoi muuatta vanhaa juttua leppäisistä aisoista. Matti mietiskeli jotain itsekseen, pyöräytti puheen yht'äkkiä toisaalle ja kysyi:

»Kuuleppa Vilhelmi, mitä on *aate?*»

»Aate, mikä aate?»

»Aate vain? Mitä tarkoitetaan aatteella, sellaisella aatteella, josta puhutaan?»

»Aateko? Siinä on miestä joka ei tiedä mitä aate on!» Iikka nauroi.

»Tiedätkö sinä?»

»Aatettako? Tottahan tuon tietää. Se on sellainen romaani, eli kertomus, jossa puhutaan raittiudesta.»

»Onko se?» kysyi Matti Vilhelmiltä, joka nauroi.

»On kyllä, tavallansa. Ei se romaani, eli kertomus ole aate, vaan se mielipide, jota kertomuksen kautta tahdotaan esiin tuoda», yritti hän selittää.

»No niin! Enkö minä sitä sanonut? Se on sittekin aate.»

»Aatteita ovat oikeastaan kaikki ne mielipiteet, joiden mukaan ihmisille suunnitellaan uusia tehtäviä ja tarkoitusperiä.»

»No niin. Niin kuin esimerkiksi, jos Matti aikoo mennä Liisan kanssa naimisiin, niin se on aate.»

»Iikka Liisan kanssa aikoo!» huusi Matti.

»Pure kielees!» ärisi Iikka.

»No niin, vaikka niinkin, mutta se on jonkullainen aate.»

»Naimisen aate.»

»Naimisen aate. Ja tällä Matilla on sellainen aate, mutta ei se itse vaan sitä ymmärrä», selitti Iikka.

»Valehtelet.»

»Jumaliste! — jotta mä vannon, kun vaan löytäisit tytön, jolla olisi myöskin sellainen aate, niin suoraa päätä . . .»

Nuorten miesten joukossa vallitsi reipas mieliala. Kaunis talvinen ilma ja hyvä rekikeli antoivat mielialalle luonnollisen taustan. Tie joka kulki läpi nuorta koivikkoa kasvavan mäen, oli uurtautunut syvälle kinosten sisään kuin kaukaloon. Muuan joulukuulla harvinainen auringon säde loisteli puitten välistä saaden aikaan kevättä muistuttavan värityksen. Kulkusten helinä synnytti hauskan kaiun. Jänesten ja kärppäin jälkiä näkyi runsaasti puhtaalla lumella. Muutamia yksinäisiä suksenlatuja johti tieltä viidakon sisään herättäen salaperäisen, lumoavan halun seurata niitä aina sinne missä jänö rauhoitettuna teutaroi ja herkutellen

halvan atriansa haavan kylestä nakertelee ja lunta särpimekseen haukkaa. Siellä piiloutuisi tuuhean kuusen suojaan ilman pyssyä ja nauttien katseleisi Suomen metsien uskollisen jänön paratiisi-elämää. Kun olisi kyllikseen katsellut kerrakseen, hiipisi takaisin suksilleen, veisi ihmisten ilmoille viestin erämaan rauhasta ja itselleen muiston, joka vetäisi tänne taas uudestaan, kun luonnon paratiisillinen, rauhoittava voima sydämestä alkaisi haihtua . . .

Nuoret miehet istuivat hymyhuulin puukuormillaan ja nauttivat. Ajatus oli aivan kuin seisahtunut, tunnelmat vaan elivät ja määräsivät mielialat. Taasen kun tie johti lakealle suolle, missä vaivaismäntyjä harvakseen kohosi kinoksista, hellittivät tunnelmat. Matti alotti melkein samasta mihin äsken oli pysähdytty.

»Mutta onko nuorisoseurakin jokin aate?» kysyi hän.

»Sama aate se on kuin sunkin aattees!» riennätti taas Iikka hyväntuulisena vastaamaan.

Vilhelmi koki panna parastaan selittääkseen:

»Se on sellainen aate, jonka tarkoituksena on saada nuoriso innostumaan itsensä kasvattamiseen, tekemään itsestään tietävämpiä, taitavampia ja parempia ihmisiä kuin luonnostamme olemme. Sitte sen tarkoituksena on tehdä se sillä pohjalla, että ihmisten keskinäisessä elämässä ruvettaisiin noudattamaan tasaarvoisuuden periaatetta, että meistä tulisi veljiä . . .»

Iikka sai kiini samasta, vallattomasta tunnelmasta,

joka äsken pysähtyi keskellä metsää. Iloisesti huusi hän Matille:

»Että sinusta ja Vilhelmistä tulisi veljeksiä ja kanssaperillisiä.»

Matti, joka oli sovinnollisen mielialan vallassa, pelkäsi Vilhelmin suuttuvan ja suhdittaen nuhteli:

»Iikka!»

Mutta Vilhelmi ei tyhjästä välittänyt, vaan jatkoi:

»Tavallaan sitäkin. Mutta se on vielä niin kaukainen päämäärä, että nuorisoseura-aatteen yhteydessä ei siitä kannata edes puhua. Minä muuten luulen, että kun ihmiskunta kehityksessä kerran siihen asti ehtii, niin perintökysymys tulee olemaan hyvin helposti ratkaistu. Sillä ihmisten tosi veljeys ja keskinäinen toistensa tukeaminen on satakertaa varmempi turva orvoiksi jäävien jälkeläisten toimeentulolle, kuin vaivainen muutaman tuhannen perintö.»

Matti yritti oikein tosissaan selittää asiaa käytännöllisesti, sanoen:

»Oikeastaan nuorisoseurassa siis tarkoitetaan sitä, että oltaisiin veljiä kaikessa muussa, mutta perinnönjaossa ei, että oltaisiin oikeastaan niin kuin velipuolia, niinkuin yhtä äitiä, mutta eri isää.»

»Jotenkin sillä tavalla», nauroi Vilhelmi. »Niin kauan kuin elämme tässä puolisivistyneessä maailmassa emmekä yksi enempää kuin toinenkaan ole yhteisomaisuuden periaatteesen kasvaneet, täytyy käytännöllisten ihmisten asettua edistystä harrastamaan olevien olojen pohjalla. Hyppimällä ei kuitenkaan päästä uusiin oloihin.»

Koirankurisesti silmiään sirristäen, virkkoi Iikka kuormaltaan:

»Mitähän meidän emäntämuori sanoisi, jos me täältä mentyämme nyt menisimme kaikin kamariin syömään ja sanoisimme: »mamma hoi! me olemme velipuolia!»

Vilhelmi naurahti, mutta selvästi huomasi että leikki oli häneen koskenut. Hän oli aina pitänyt ikävänä seikkana kamarissa syöntiä ja itse suureksi osaksi siitä luopunut. Mutta paremman palan maku houkutteli toisinaan, aivan kuin juoppoa, vasten parempaa vakaumustaan. Mitään virkkamatta alkoi hän juosta hevosensa perään, joka meni toisista hyvän matkan edellä.

Iikka ei oikeastaan ollut tarkoittanut pistellä, mutta huomattuaan sanainsa vaikutuksen käsitti mitä oli tapahtunut. Ensin harmistui, vaan kohta sai takaisin rattoisuutensa. — Suuttukoon, ajatteli, kyllä munkin suuni hyvän maistaisi . . . Mitä hänen tarvitsee, ikään kuin meiltä varkain, kulkea kamarissa herkkupaloja näykkien, viekastellen . . .

Vaikka Matti oli ollut niin hyvällä ja rauhallisella tuulella, tuntui Iikan pila hauskalle ja kututtavalle. Se hänen mielestään sattui niin paikalleen. Istuen perimmäisen hevosen kuormalla alkoi hän vaipua unelmiinsa. Iikka löi raipalla hidastelevaa hevostaan ja virkahti:

»Hoi aate!»

»Aate!» matki Matti ja nauroi.

Iikka rupesi laulamaan:

»Talonpojat ne istuvat
ja renkipojat seisoo,
kun Topran Samppaa vihitään
niin kotia kuuluu veisoo.»

Kun he tulivat kotiin, ei Vilhelmi tavallisuuden mukaan mennytkään kamariin kahvia saamaan. Ei hän sittenkään mennyt vaikka äiti silmää iski ja viittoi. Vihdoin äiti huusi. Silloin Vilhelmi tuskastuneen näköisenä kävi kamariin.

»Tämä jäähtyy», sanoi äiti, ottaen kahvipannun pesästä.

»Antakaa myöskin Iikalle ja Matille, äiti.»

»Eei, ei täältä tulisikaan. Mitähän ne kahvista välittävät, kun eivät ole siihen tottuneet.»

»En minäkään välitä tällä kertaa», vastasi Vilhelmi rupeamatta enempiin väittelyihin.

VIII.

Koko hiekkamäki oli täynnä omituista ääntä, joka lähti kymmenien reenjalasten kitinästä, rautakankien iskuista, lapiopistoista, heitoista, kulkusten helinästä, ajajain ja luojain huudoista. Vaalean harmaana hämärsi jo aamu, 25° pakkasessa nousi ilmaan höyry, joka syntyi ihmisten ja eläinten hengityksestä. Kaivanto oli matalan kankaan kyljessä. Tiet risteilivät erityisten kuoppien välillä aivan kuin pienoisen kaupungin kadut. Useimmat työläisistä olivat miehiä, vaan oli siellä kolme neljä naistakin. Kun tiet olivat edellisten päivien ajoista hiekottuneet, luotiin niihin lunta. Äänekäs melu yhä kasvoi, mikäli työn vauhtiin päästiin. Leikinlasku ja vähemmän hienot sukkeluudet lentelivät rajattomassa vapaudessaan ja synnyttivät terveäänistä, kuuluvaa työmiesnaurua. Edellisiltä päiviltä muotiin tulleita sukkeluuksia matkittiin. Myöhästyneille tulijoille kukin oman sukkeluutensa vastaan heitti ja nauroi kun näki näiden ymmälle joutuvan.

Raitalan miehet tulevat vasta ensi kertaa. Heitä on neljä, Iikka, Matti ja ajopoika Jukka, sekä mökki-

läinen Lintuneva. Matti on matkalla kontistunut, seiselee viluisena ja koukussa, huitoo toisinaan käsiään ja odottelee hevosensa vieressä. Esimerkkiä uskollisesti noudattaa ajopoika, lyöden jalkoja yhteen ja huitoen isännän suuren mekon hioja ristin rastin lämpimikseen. Kengätkin pojalla ovat lainassa, Vilhelmin pieksusaapasrajat. Hän mouskattaa niitä maahan, hyppii hevosen vieressä reuhkana. Iikka liikkuu ympäri ikäänkuin johtaja, isännän sijainen. Turkkinsa on heittänyt hevosen selkään. Puhuttelee asiallisesti, vielä asiallisemman näköisenä naapureita. Lintuneva, pieni, terhakka mies, tulee puolijuoksua jostain, juuri sytytetty piippu pöllyten kuin savutorvi, tempaa puulapion reestä ja alkaa kuopan tilalta lunta luoda.

»Luomme ensin lumen pois», virkkaa samalla kuin riisuu takin, käärii sen kauniisti kokoon ja vie sinne missä on kasa heiniä ja niiden päällä eväskontit.

»Saamme lumesta tyhjäksi, niin . . .» Hän luo lempeän, tarkoittavan katseen Mattiin, joka yhä seisoo, nyt väännellen ja hytistellen, askaroiden vihoissaan piippunsa kanssa, jonka reikä on kylmettynyt tukkoon. Arka päiväläinen ei viitsi isoa renkiä loukata suoraan käskemällä. Mutta palelevalle ajopojalle, joka yhä hyppii ja huitoo, virkkaa:

»Tässä saa lämpimänsä, Jukka. Ota lapio reestä ja tule koettamaan.»

Taitavasti etsii Lintuneva kaikki äänilajit, jotka lisäävät hyväntahtoisuuden sävyä. Työnvauhti yhä kiihtymistään kiihtyy. Matin piippu on auttamaton ja sen

kanssa hän harmissaan kiroilee. Iikka on saanut kaikki toimitetuksi ja käy nyt rautakangen kanssa työhön. Heille syntyy puhelu. Arvelevat puoli päivää menevän ennenkuin ensimmäiset kuormat irti saadaan. Lämpimänsä siinä kyllä tulee saavuttamaan. Viime vuotena ei maa tässä ollut juuri ensinkään kylmettynyt . . . Oikeastaan olisi pitänyt lumeta tuolla pala tietäkin . . .

Iikka ei saata olla enää sanomatta:

»Aikooko Matti seipään reikään, vai mitä se siinä niin suoraksi totuttelee?»

»Kun on tuo piippukin kylmettynyt niin, että . . .»

Lintuneva naurahti.

»Ottaisi ja tekisi valkeata, että sais sulaksi, saakeli tuota . . .»

Lintuneva antoi jo pilkkansa kulkea avonaisia teitä. Iikka pysähtyi ja aikoi oikein tosissaan kutsua palvelustoveria esiin turkkien sisästä, kun kuopalle ilmestyi uusi tulokas, Peltosaaren isäntä, alkoi jotain kysellä ja häiritsi Iikan aikeestaan. Matti jäi silloin selän taakse ja aavistaen mitä oli tulossa, aikoi ruveta itsekseen purkamaan turkkiaan. Silloin kuului iloinen pilkallinen tytön ääni Peltosaaren reestä:

»Matun on vilu! . . voi kun Matun on vilu!»

Matti oli heti kuin herännyt, kääntyi terhakasti, kysyvin, naureskelevin katsein.

»Hiltako se on?»

»Hiltako se on! . .» matki naurava tyttö. Hän olikin Hilta, kooltaan vähäinen tyttö, Matin kasvintoveri, joka palveli Peltosaaressa. Nämä kaksi eivät

olleet toisiaan nähneet pariin vuoteen, kun Hilta oli ollut ennen palveluksessa etäämmällä.

»Kaah!»

Matti tuli loistavin katsein kasvintoverin luo, löysi tämän käärittynä myöskin isäntänsä vanhaan palttooseen ja uuteen, kukikkaaseen pumpuliseen »villasaaliin», jonka oli tuonut joulumarkkinoilta. Saalin sisästä tirkisteli pari ruskeita, iloisia silmiä. Kaikki mitä muuta sieltä näkyi, oli ylöspäinen nykerönenä ja osa poskia, kaikki punaista ja verevää.

»Olet muuttanut», sanoi Matti, mielissään katsellen silmiä, nenää ja huivia . . . jotka kaikki kiihoittivat hänen mieltymystään. Hilta oli tullut täysikasvuiseksi sen jälkeen kun oli nähty . . .

»Muuttamattako olisin tullut, hassu!» nauroi tyttö vallattoman tutunomaisesti. »Kuule Matti, eikö sulla ole vielä akkaa?»

Pojat toisissa reissä nauroivat.

»Rupee sinä!»

Matti yritti joutua hämille.

»Niin, rupee sinä!»

»Näytät niin viluiselta . . . ja laihalta, poika parka, millä minä sun lämmitän?»

Pojat yhä nauroivat, tyttö kävi suulaammaksi. Matti joutui enempi alakynteen ja alkoi korvata sanojensa sukkeluuden puutetta karkeudella. Mutta ei tyttö sitä välittänyt, pojat nauroivat yhä enempi. Peltosaari tuli, laittoi hevoset liikkeelle.

»Älä suutu, Matve!» huuteli tyttö mennessään,

äänessä merkitsevä, sovittava sävel. Aivan kuin olisi kutsunut ja tarkoittanut, että tule katsomaan . . . Hän menee ensi lauantai-iltana! lupasi mielessään Matti ja kävi työhön tämän ajatuksen innostamana.

Peltosaarelaisten täytyi tyytyä muutamaan, vaarallisuutensa vuoksi hylättyyn kuoppaan, sillä kaikki edullisemmat olivat jo ennen vallatut. Kuoppa oli kaivettu pitkälle leualle, joten siihen oli muodostunut suuri vieremän vaara. Isäntä ja rengit rupesivat kohta väittelemään. Isännän mielestä ei tuo leuka ikänä putoa, ei pudottamallakaan. Rengit taas arvelivat sen olevan hyvin näpällä, kolhase kangella pari kolme kertaa, niin alas tulee ja tappaa jos joku alla on. Isäntä iskee rautakangella leukaa ja kokee varoen seista uloh-…lla. Ja kun ei se putoa, väittää ettei sitä mikään alas saa. Mutta rengit yhä tekevät tenää. Isäntä ei ole pahantahtoinen mies, eikä äkkinäinenkään. Koko joukko seisoo kuopan suulla hiljaa, totisena, neuvotonna. Siinä olisi ainakin päivän työ, jos leuan pudottaisi ja vaarattomaksi tekisi . . .

»Hilta tulee kuoppaan minun kanssani», virkkaa isäntä äänettömyyden jälkeen, silmäilee tyttöä suu hymyssä, kyselevänä, arvelevana. Tyttö ei kiellä, astuu kuopan sisään, katselee ylös, nauraa.

»Tule sinäkin, Väinö, me olemme joutilaita kuo-…maan», sanoo leikkiä laskien isännän pojalle. Mutta kohta hän muuttuu vakavammaksi. Kohottaa lapiota leukaa kohti ja kaapii sitä.

»Putookohan tuo?»

Rengit väittävät että se putoo. Isäntä käy uhal lisen näköisenä kuopan pohjukkaan, alkaa iskeä raut kangella, mutta levotonna käy katse katoksessa jok iskun välillä. Poikansa, joka kuoppaan tulee, käske hän poistumaan, mutta Hiltalle osottaa siellä työ paikan ja kehasee tämän uskaliaisuutta. Pian puhel harvenee, tytön iloisiin silmiin on muodostunut tutkiv pelokas ilme. Isäntäkään ei ole entistä levollisemp Rengit ovat alkaneet vähänmatkan päässä uutta tila tehdä. Väinö näkee isän epävarmuuden, levottom silmäykset ja kutsuu pois. Mitä useampi hetki kuluu sitä enemmän viipyminen kuopassa näyttää uhkaavalt Sieltä ei tosin putoile mitään, mutta . . Hilta kaiva ihan pohjalla, kymärässä, kuokallaan vetelee hiekkaa kun isäntä irti iskee. Rengit toisella kuopalla ov hämillään ja ravistelevat päitänsä. Väinö pelkää j kutsuu taasen pois. Isä nousee palavissaan lepuutt maan. Hänelle on nyt selvinnyt, että kuopasta vo daan ottaa hiekkaa. Rengit saisivat siis yrityksens toisessa paikassa lopettaa ja tulla katsomaan, kun Hil kuokkii ja luo jo sulassa hiekassa . . .

Mutta muutaman minuutin kuluttua oli se ta pahtunut: tyttö kaivettiin hengetönnä ja murskaut neena ylös.

Peltosaari riehui, parkui ja huusi kovemmin ku kukaan muu, vaikka hätään keräytynyt väkijouk kokonaisuudessaankin huusi ja valitti monin kymm nin äänin. Ei hän olisi sinne tyttöä pannut, jos tuo ymmärsi. Väinökin pyysi, mutta hän onneksi es

Lukeeko Jumala nyt hänellä tämän viaksi? Hän antaisi talonsa, jos saisi sillä hengen ihmiseen. Jumalan pyysi auttamaan, tekemään ihmeitä . . .

Melu oli suuri. Edessä kaikki Peltosaarta lohduttelivat. Se oli vahinko, Jumala oli sallinut tulla. Ei se olisi tullut, ellei Jumala olisi sallinut. Tämä kuolema oli Hiltalle määrätty ja »päälle pantu» jo luomapäivänä. Vai eikö isäntä usko? Luomapäivänä se on jo määrätty millä kuolemalla kukin kuolee . . .

Ihmisiä kokoutui yhä uusia kylästä.

Kun vaan Jumala nyt armahtaisi ja sielun ottaisi, ettei perkele saisi ja veisi. Vainaja oli ollut nuori, iloinen ja siis jumalaton. Mutta ei sitä kenenkään siltä tuomita sovi. Eipä tiedä vaikka olisi viimeisellä hetkellä . . . Lapsihan se oli eikä paatunut. Peltosaaren ei pitäisi asiaa niin sydämmelleen ottaa, tietäähän koko maailma ja Jumalakin, ettei hän olisi tyttöä tuonne käskenyt, jos ymmärsi että se siellä kuolemansa kohtaa . . .

Peltosaari kuivasi kyyneleensä. Kuolema on voinut olla hyvinkin autuas, arveli monikin. Isäntä lähti viemään ruumista kotiin — ensin määrättyään pojille työjärjestyksen.

Hänen mentyään alkoi pääjoukko hajota, mutta kokoutui taasen nähtävästi pienempiin ryhmiin juttelemaan.

Tämä oli ollut Sussun isätön tyttö, sen Sussun, joka pienillä kaupuksilla ennen kierteli ympäri pitäjää ja oli hauska, iloinen hassu. Sussu oli aikoinaan hyvinkin tunnettu ja naurettu . . .

Eikä kertoja saattanut olla nytkin suutaan nau-ruun laskematta.

»On sullakin naurunainetta . . . paremmillasi naurat!»

Katsoivat ympärilleen. Keksivät Raitalan Matin sotaisena ja uhkaavana, silmät itkettyneinä uskaltavan asettua naurettavaa vaimoa puoltamaan.

»Se Sussu oli hyvä ihminen, minä tiedän sen . . . olimme tämän vainajan kanssa lapsina aina yksissä.»

Matti voitti, sai myötätuntoisuutta osakseen. Joku toinen kertoi, että Sussu on nyt jo jonkun vuoden ollut täydessä mielenviassa ja saanut kunnalta elatuksensa.

Kun huomattiin Peltosaaren ruumiin kanssa pois ajavan, rupesivat syytökset häntä kohtaan vasta esiin tulemaan. Kuinkahan kokenut, ikämies, menee tuol-laiseen kuoppaan? Ja sitte vaatii vielä muita kans-sansa, — menisi yksin jos huvittaa! Itse osasi tulla pois aikanaan, mutta tyttöhomppelo jäi sinne. Piti tytön uhrina. Eipä poikaansa laskenut, vaikka sekin halusi. Kyllä tämä oli niitä ajattomia kuolemia . . .

»Ajattomia kuolemiako?» kysyi tutkivan terävästi muuan ukko. »Mikä on ajaton kuolema? Sanoppa se! Oletko ollut tutkimassa Jumalan kirjoja? Vai etkö ole lukenut: ei hiuskarvakaan putoa! — Niin seisoo sanassa. Ei putoa ilman Herran tiedotta ja tahdotta.» Hänellä oli haaveksiva, hymyilevä katse ja hänen huu-lensa vapisivat. Jatkoi:

»Järki se on, ihmisparka, järki, joka sellaisia tuumii ja sovittelee. Oi herra, millä kuolemalla vai-

näet hyväksi kutsua . . . Hän oli nähnyt hyväksi kut-sua pois tämän piikasen ja salli sen tapahtua näin ta-paturmaisella tavalla.»

»Salli, salli, sitä te aina! . .»

Uusi puhuja, jonka syvä ääni vapisi kiihtymyk-sestä, oli kalpea, pieni mies, näytti käsityöläiseltä, ennen kaikkea suutarilta.

»Sallimus», matki hän vielä kerran.

Vanha mies katsoi hymyillen suutaria ja sanoi päätä heilauttaen ja joukkoon päin kääntyen:

»Hän ei usko Jumalaa, tämä Erkki.»

»Uskoi mitä uskoi, mutta ei hän ainakaan oman Jumalansa syyksi tällaisia tekoja lukisi.»

»Mutta mikä se oli kuin sallimus?» kysyi joku kolmas.

»Köyhän kohtalo se oli! Köyhän lapsen koh-talo, näetkös.»

Joukko hyrisi, toiset hyväksyen, toiset vastaväit-teitä tehden. Suutari sai piippunsa kuntoon ja selitti uudelleen ajatustaan. Ukko hoki sen kestäessä yhtä myötään:

»Se on Jumalankieltäjä . . . ei sitä viitsi kuulla!»

Mutta joukko kuitenkin kuulteli. Ja suutari se-litti heille, etteivät rikkaat talolliset yleensä pidä tapa-naan panna hienoja, sieviä tyttäriään hiekkakuoppiin talvella, pakkasella. Eikä sellaisiin parempia piikoja-kaan panna, huonompia vain ja halpapalkkaisempia.

Peltosaaren Väinö riensi selittämään: Ei pitäisi ko-vin suutansa soittaa sen joka ei asioita tiedä. Ei kukaan

ollut Hiltaa pakoittanut, omasta halustaan meni, oikein leikkiä laskien, kun isä oli kerran vaan sanonut että »Hilta menee».

»Miksi et sinä mennyt?»

»Isä ei laskenut.»

Siinäpä se oli! — nauroivat. Miksi ei isäntä poikaansa laskenut, kun rengitkin tekivät tenän ja työvoimaa kylmetyn maan murtamiseen tarvittiin? Aavistiko vaaraa? Muita käski, mutta poikaansa ei laskenut . . .

»Piikatytön voi yleensä aina työntää edelleen vaaraan, kokeelle, aivan kuin leivinuuniin koetusleivän, oman onnensa nojaan», pilkkasi suutari.

Pojalle tuli itku isän puolesta. Hänen lapsentuntonsa oli herkkä, levoton ja arka. Ei hän uskonut isästä mitään sellaista. Toiset rupesivat lohduttamaan. Suutari sai silmilleen pari emäntää, jotka ottivat asian periaatteen kannalta. Mitäs piijalla tekeekään ellei sillä työtä teetä? Lasikaappiinko panee ja koreutena näyttelee? Vanhus nauroi katketakseen näillä sukkeluuksilla. On kuitenkin ihmisiä jotka tuon suupaltin uskottoman suun tukkivat! Mutta sitte hän yht'äkkiä huomasi, että suutari silmäili totisena ja äänetönnä häntä silloin kuin hän nauroi. Kavahti ja kääntyi hämillään toisaalle . . .

»Kun isäntä itse on mukana, silloin ei ole mikään rikos vaatia palvelija rinnalleen. Mitä niillä muutenkaan tekisi?»

»Pitäiskö isännän kyetä kuolemakin estämään?»

»Ja mennä Jumalan sallimuksen edelle?» kyselivät emännät.

Suutari vastasi:

»Ikämiestä on kokemus opettanut tulemaan pois alta ennen kuin putoaa. Mutta mitä tällainen puoli kypsä ja puoli höpsä tyttölapsi, joka on 8-vuotiaasta kasvatettu toisten vuoksi uhraamaan elämänsä leivän tähden! Ensin teidän lammastenne ja vasikkainne, sitte lastenne, sitte teidän ja isäntäinne palvelijoina. Se on köyhän kohtalo!»

Joukko oli vaiti kuin henkeään pidätellen. Useimpain kasvoille ilmestyi toljottava, pelästynyt ilme. Emännätkin vaikenivat, aivan kun olisivat jotain vielä odottaneet. Muuan poika-vekara joukon takapuolella tyrkki toista:

»Kuules nyt . . . mitä se puhuu! . . Se vaan puhuu . . .»

Suutari huomasi että hän oli saavuttanut huomiota. Siitä innostuneena jatkoi:

»Kaikkihan ne pitivät sitä kuoppaa vaarallisena. Toiset olivat sen jo hylänneet. Rengit kuuluvat kieltäytyneen sinne menemästä. Oli isännältä järjettömän teko mennä sinne itse ja rikollinen teko käskeä sinne tyttö, joka ei pystynyt vaaran suuruutta arvioimaan. Oliko se tytölle vapaehtoista? Ei kukaan hänelle edes huomauttanut, vielä vähemmin esti!»

»Huomautettiin.» Rengit selittivät miten he sen tekivät ja panivat lisäksi vähän omiaan.

»Huomautitte kuten pelkurit ja Kainit. Jos joku

aikoo ampua itsensä, ei vaarasta huomauteta, siitä estetään.»

Rengit rupesivat taas itseänsä puolustamaan. Kyläläiset lähtivät kotiinsa kaksin, kolmin parvissa. Vanha mies meni kahden emännän mukana puhellen kovaäänisesti, josta eroitti usein uudistuvan sanan: »rikkiviisas». Suutarikin valmistausi lähtemään ja sanoi puollustautuville rengeille:

»Jokainen käsittää ja uskoo, että te teitte mitä ymmärsitte. Mutta te ymmärrätte ja käsitätte liijan vähä. Sitä tahtoisin teille sanoa. Te ette ole siellä sisässänne tunteneet vielä koskaan niitä voimia, jotka pakoittavat vapaan kansalaisen työhön ja taisteluun yhteisen vapauden ja sorretun veljen puolesta. Siinä koko juttu!»

Hänen ympärilleen alkoi taasen kerääntyä uusia miehiä, kasvoilla utelias, toljottava ilme. Mutta suutari nyt iski tulta sammuneesen piippuunsa ja valmistausi lähtemään, vielä mennessään selkänsä taakse ennustaen:

»Mutta tulee kyllä aika, jolloin työnuhrin kuolemapäivää vietetään suuremmalla osanotolla kuin tänään.»

Hän meni nopeasti astuen ja silmiänsä pyyhkien.

IX.

Rantalan miehet olivat äskeisen tapauksen jälkeen vaiteliaita, aivan kuin hautajaisissa. Minkä puhuivat, sen yrittivät mitä ystävällisimmin sanotuksi saada. Matti teki työtä kuin unissaan.

»Katsos Matti, jos siirryt vähäsen, luon tuosta», puheli Lintuneva. Hänen kuormansa oli kohta täysi ja Matin vasta puolillaan. Mutta enempää aprikoimatta kävi Lintuneva Matin laatikkoa täyttämään kohta kun oli valmiina. Iikka pysähtyi katsomaan ja virkkoi täynnä ihailua:

»Te olette merkillinen työmies, Lintuneva.»

»Miksi niin?» kysyi Lintuneva jatkaen keskeytämättä työtään.

»Siksi vaan, että minä olen luultavasti kolmattaosaa vahvempi, mutta en riitä teille työnteossa. Enkä minäkään pidä itseäni laiskana.»

Lintuneva heitti lapion, otti pienen hengähdysajan ja alkoi nopeasti iskeä piippuun.

»Katsos», sanoi hän, »onhan meidän välillä suuri ero: sinä olet yksinäinen, minun pitää elättää viisi. Sen vuoksi täytyy yrittää.»

»Vaan sellaista leikkiä eivät jaksa kaikki.»

Omituisen vaatimattomalla itsetietoisuudella sano Lintuneva:

»Pitää jaksaa, kun on köyhä.» Kävi rivakasti taas lapioon kiinni. Aivan kuin keskustelu olisi herät tänyt Matin alkoi hänkin vireästi työskennellä, yhä vaijeten.

»Kas niin, Matti!» kehasi Lintuneva.

Matti heitti lapion kuorman päälle ja virkko ylenkatseellisesti:

»Mitä se hyödyttää! . . tee enempi tahi vähempi niin . . .»

Hän heltyi eikä voinut jatkaa.

Toiset katsoivat syvällä osanotolla. Kunnioittavan vaitiolon jälkeen alkoi Lintuneva sanoa:

»Eihän se ole kumma . . . Nämä olivat aina yk sissä, Hilta ja Matti, kun olivat pieniä. Kerrankin muis tan . . .» Ja hän kertoi miten nämä molemmat olivat muutamana talvena tulleet Isoltamäeltä pyytelemämat koilta. Hiltan kädet rupesivat Pitkällä vainiolla pale lemaan. Matti niitä keskitiellä huokumalla lämmittä mään. Heitä tuli isompi joukko miehiä metsästä samaa tietä. Matti oli polvillaan kelkalla ja huokui Hiltan käsiin. Ja vaikka ei kuljeskelevia lapsia tavattu juur rekeen tiloittaa, ottivat he sillä kertaa. Yksi kää räsi Matin turkkinsa sisään ja toinen Hiltan. Hä nellä oli Hilta. Kun tultiin kotiin, tuli isäntä, Hovi lainen, portissa vastaan ja kysyi: »mitä teillä on kuor millanne?» Selitettiin, että ne ovat niitä ja niitä j

että niiden oli siellä niin vilu. Isäntä päätti: »Kaikkia piruja te vedätte!» Lintunevan kasvoille oli noussut tumma puna. Kun hän katkaisi tähän, kiirehti Matti täyttämään.

»Ja minä muistan hyvin, kun sinä löit kädessäsi olevan kirveen hirrentyveen ja sanoit: »Kaikkia s—noita tässä pitää palvellakin!»

»Taisin vähäsen suuttua», sanoi Lintuneva ainainen ystävällinen hymynsä uudelleen sijoittuneena suusoppeen. —

Matin muistissa vertymistään vertyivät lapsuuden ihanteelliset ja vähemmän ihanteelliset muistot. Hiltalla ei ollut edes tiettyä isää. Äitinsä oli aina ollut hiukan sairasmielinen eukko, aina hyvällä tuulella, näki näkyjä, ennusti ja kulki seuroissa. Mökkinsä luovutti lasten vapaaksi leikkipaikaksi, siellä melkein rajattomalla vapaudella saatiin toteuttaa pienissä aivoissa heräävia aikeita. Kirota ei saanut eikä siunata. Jos sellaiseen joskus hairahduttiin, suuttui Sussu julmasti tahi itki rajusti ja antoi selkään kelle tahansa. Matti oli melkein aina kuullut ihmisten puhuvan pilkaten tai halveksien tästä akasta. Mutta miten lie? Oikeinko osuu ihmisten halveksiminen ja pilkka aina? Hän, joka lapsuudessaan oli saanut osakseen säännöllisesti jatkuvaa halveksimista ja pilkkaa, ei muistanut niiltä ajoilta yhtään muuta ihmistä, jota vastaan ei ollut katkeroita muistoja. Sussu oli epäilemättä hiukan hassu, mutta hän oli Hiltan äiti, hänen ajatuksensa menivät usein yhteen heidän ajatustensa kanssa. Sussu

ei ollut Mattiakaan kohtaan arvosteleva, kohteli kuin
arvokasten ihmisten lasta. Sitävastoin omat vanhem-
mat haukkuivat, eikä heistä ollut varsinaisesti minkään-
laisia valoisia muistoja. Kyläläiset kohtelivat aina vi-
haisesti; tosissaan muistutellen ei löytänyt ketään muuta
joka olisi kohdellut häntä syyttömänä lapsena. Mel-
kein aina liittyi kyselyihin, kun puhuttelivat, joku
suora tai viisto vanhempien huonoutta koskeva sala-
peräinen viittaus ja karkoittava ilve-hymyily suussa
pessa . . . Ensiaikoina, oikein pienenä ei sitä ymmär-
tänyt. Vaan vähitellen alkoi tajuta, mitä se merkitsi
kun vanhemmat aina utelivat mitä ihmiset olivat pu-
huneet, noituivat ja panettelivat kun kuulivat. Siten
hän nopeasti kasvoi ymmärtämään viittauspuheita sekä
harjautui valehtelemaan. Molempien vanhempien luon-
teista oli perinyt runsaan annoksen yhtäkaikkisuutta,
joka auttoi pian unohtamaan ihmisten häjynkurisia
kosketuksia. Sitä vastoin veljensä Heikki oli äkäisempi,
sille annettiinkin nimi »pirunpoika». Isä ja Heikki
olivat siitä ylpeitä, äiti ja Matti käyttivät tätä nimeä
vaan silloin kuin suuttuivat. Heikin välit kyläläisten
kanssa kävivät niin pahoiksi että tämä päätti lähteä
kaupunkiin ja jäikin sinne. Kuuluu nyt olevan satama-
töissä, ei käy kotikylässä, josta on pahoja muistoja.

Äitiä oli hän tavannut viimeksi toissa päivänä.
Kohtaus kävi kuin ainakin tavallisesti:

»Isäsi pyysi viittäkolmatta penniä särvinrahaa . . .
On kipeäkin.»

»Mikä kipeä? laiska! ja te senlisäksi valehtelette.»

»En valehtele vähääkään, usko jos tahdot.»

»Mitähän te muuta osaisitte tehdä kuin valeh-
della. Ei isä ole kipeä, vaikka vannon sen päälle . . .
Menköön töihin, niin paranee.»

»Töihin! Hyvä on sanoa, kun itsellä on työ ja
ruoka. Mutta mistä nyt töitä saa ja kuka isääsi ottaa?»

»Pyytäkää vaivaishoidosta sitte!»

»Niin kuin ei sieltä olisi pyydetty! . . Aivan elä-
vältä saa nälkään kuolla ennenkuin pennikään lähtee.»

Halveksien sanoi poika:

»Ikäänkuin ei sitä tiedettäisi, että te melkein ai-
van sieltä elätte . . . ainakin niin sanotaan.»

»Se on valhe ja vihapuhetta joka niin sanoo!
Mutta jos niin oliskin . . . Paha on nälkään kuolla elä-
väin ihmisten ja kun on lapsiakin, eikä saa työtä, eipä
saa paremmatkaan miehet kuin isäsi.»

»Ei mulla ole rahaa», sanoo poika rauhallisesti,
ikäänkuin koetteeksi.

»Ota isännältä ja anna kohta puolimarkkaa, ei
sillä viidelläkolmatta pennillä saa mitään. Tarvitseisi
ilakkaakin.»

Lopulta akka saikin 25 penniä. Vaan sen saa-
tuaan pisti pojan käteen isonlaisen lääkepullon ja sanoi:

»Tuohon käski isäsi vähä viinaa pyytää, kun
sulla sitä kuitenkin on. (Mielistellen) Sanoo isäs, että
ei sen Matin viinat koskaan kaikki ole, kun ei oikein
maistakaan. Isäs sydänalusta on kipeä.»

»Ei ole viinaa, eikä se isän tautiin auta.»

»Auttaa se, kun pannaan voiteita sekaan . . . Ja

tarvitseeko sitä niin kipeä ollakaan jos ryypyn ottaa! Anna vain, älä ole niin turhanaikainen!»

Poika täytti äidin pyynnön.

»Enpä minä ole ollut sulta pitkään aikaan kerjäämässä», lohdutteli äiti kun pullon sai. »Anna vielä vähä tupakkaa isälle», jatkoi, tarjoten isoa tupakkamassia.

»Ei ole tupakkaa, enkä minä viitsi . . . Kun te yhtä saatte, niin toista jo pyydätte.» Äidistä oli hupaisempaa kääntää asia leikin näköiseksi.

»Anna paperossia, kyllä isäs niitäkin saattaa polttaa . . . Tapaan isälles sanoa, kun sinä poltat aivan paperossia, että 'juutas kun ne komeilevat rengitkin tähän aikaan. Talontyttäriä se meidänhin Masa niillä paperossilla narraa' . . .»

Poika lähti täyttämään tapakkamassia.

X.

Pitkiin aikoihin ei Matti ollut käynyt isän mökillä. Eikä hänellä sinne ikävä ollut, eikä mieli tehnyt tavallisissa oloissa. Mutta nämät äskeiset tapaukset ja muistot verryttivät kaipuun, oikein ikävän. Eräänä iltana päätti hän siellä käydä, kun ilmestyi asiatakin. Isällä oli vanha, kaksipiippuinen pistooli, jota Matti oli alkanut mielitellä: sillä olisi hauska ampua räiskyttää yölliseen aikaan ja herättää huomiota. Sen oli keksinyt, kun eräällä hyvällä tutulla, talonpojalla, oli revolveri, jolla se ampui ilmaan tyttöjoukoissa. Ne kiljuivat kauhuissaan, mutta nauroivat kuitenkin. Mattikin tahtoisi kiljuttaa ja naurattaa niitä. Sitäpaitsi sopisi pistoolilla vaihtokauppoja tehdä, saisi myydäkin jos ostaja sattuisi. Mennessään kuvitteli Matti pistoolista lähtevän hauskaa aivan loppumattomiin.

Mökistä, joka ei ollut enää hyvä, tuprusi savua ovenraon täydeltä. Ovi olikin savun kulkua varten tuettu puoliltaan auki. Perhe, johon kuului isä ja äiti sekä 10-vuotias raajarikko, ontuva poika, Mikko ja häntä pari vuotta nuorempi sisko Lissu, oli parhaillaan iltaruoalla. Matti huomasi että hänen tullessaan oli

äiti juuri heittämässä sänkyyn jotain, isä ja siskokset pälyivät oveenpäin.

»Tuopa siellä vain tuleekin», isä sanoi rauhoittuen. »Käy istumaan. — Anna tänne se läski!» Viimeinen sanottiin äidille, joka totellen aikoi heti noutaa sängystä sinne äsken heittämänsä Amerikan silavakimpaleen, mutta Lissu ennätti edelle. Matille muistui elävästi, miten ennenkin, hänen lapsuudessaan, aina paremmat suupalat heitettiin vällyjen alle sänkyyn, kun vieras ruuan aikana tuli. Niin piti tehdä, kun ihmiset aina heidän herkuttelemistaan haukkuivat, jos niiltä jotain pyysi — ja vaikka ei pyytänytkään.

»Savuapa täällä on», moitti Matti, mutta pani kuitenkin paperossinsa lisäksi savuamaan. Hän alkoi tarkastaa pöytää. Siinä oli tuo äskenmainittu raaka silavakappale, josta kukin tarpeen mukaan vuoleksi viipaleita syödäkseen, sekä läkkikannu, josta palanpainimeksi hörppivät. Pöytälaatikko oli auki ja sieltä näkyi muutamia leipäkannikoita. Syöminki muuten näytti olevan joku välipala-ateria, sillä tulella kiehui puurovesipannu. Tähän välipalaan oli kai houkutellutkin vaan satunnainen mieliteko ja tilaisuus: kun Mikko tuli kylästä puolen kiloa silavaa ja maitokannu mukana, houkuttelivat herkut ensin isän, sitte vähitellen muutkin maistelemaan, kunnes ruokahalu kasvoi niin suureksi, että maistelemisesta sukeusi oikein syöminki. Vaan silavakimpale hupeni huomattavasti, ensin rupesi kadehtimaan isä sitte äiti, tyrkkivät lapsia ja nuhtelivat ahneudesta. Vanhempain yhteisestä neuvosta käärittiin

silavanjäännös paperirääsyyn ja pantiin lukolliseen arkkuun, jonka avain katosi äidin taskuun. Isä nousi pöydästä Jumalaa kiittäen ja yltäkylläisyyttään huokien, pani päähänsä lakin, jonka painoi korvia myöten. Lakki antoi hänelle tuon naurettavan ulkomuodon, josta Ratulainen oli tunnettu. (Sillä hänellä oli niin pieni pää, ettei koskaan nuorena saanut sopivaa lakkia.) Pistettyään poskeensa mällin akkunalaudalta alkoi mies laittaa piippua kuntoon. Hänen sitä takan luona tehdessään sattui Mikko jotenkin astumaan jalalle. Isä julmistui, potkasi poikaa ja päästi jakson kirouksia. Näytti siltä kuin hän olisi tahtonut isolle pojalle komeilla kotohermudellaan. Mikko meni parkuen penkin nurkkaan.

»Tuon sinäkin voitat, muutama!» sanoi äiti harvakseen hammasten välistä. »On siinäkin, jumal'auta, olevinaan miestä, ensin siunaa ja sitte kiroilee. Onpa kun mieskin.»

Ratulainen lannistui huomattavasti uhkaavan vihurin edessä, mutta koetti kuitenkin pitää edelleen ryhtinsä, pyrkien suoristamaan pientä, koukistunutta ruumistaan.

»Mitä sen tarvitsee jaloissa kompuroida.»

»Kompuroida!» matki akka. »Itse olet poikaparan potkinut ja vielä haukut, vietävä.»

Matille oli tämä kaikki tuttua. Ennen oli isä useimmiten, kun riita tälle asteelle ehti, ottanut luudanvarren ja äiti lähtenyt karkuun, he lapset perässä minkä ehtivät. Mutta vanhentuneen näkyi jo isä ja

kurssikin sitä mukaa heikontuneen, koska ei niin teh nyt enää. Sen sijaan astui Matin luo.

»Sulla lie tupakkaa?» Matti antoi.

Lissu, jolla oli kipeät silmät, läHenteli isoa veljeä.

»Salmenpe-erä-än, Salmenpe-erä-än», hoki laulu äänellä ja katseli naurussa suin veljen silmiin kiehtoen hänen polvellaan.

»Mitä, Salmenperään?»

»Lissu on mielissään, kun se on Salmenperään lastenhoitajaksi ja lammasten paimeneksi luvattu.»

»Eihän se vielä kelpaa», arveli Matti.

»Ja sellainen porukonttikin on, aina raakuu, eikä se näekään», jatkoi Mikko käheällä, omituisella miesäänellään.

»Mutta pääsee talollisten ruokaan, ja silmätkin paranevat kun ei ole aina savua tuvassa», intti lapsi sellaisella innostuksella, että Matti rupesi nauramaan ja isä virkkoi halveksien:

»Äidiltänsä se on tuon oppinut!»

»Minkä?» tiuskasi äiti.

»Sen vain, että talollisten ruokaan.»

»Noo, aina sitä on talollisilla toisellainen ruoka kuin ratulaisilla.»

»Itse olet ratulainen», pilkkasi mies.

»Niin olenkin, kun olen sun ottanut.»

Lapsi jatkoi pikkuvanhan tavoin aivan kuin äitinsä ajatusjuoksua:

»Ja sellainen, aimo talo.»

»Joka pisara maitoakin meijeriin viedään!» kähisi nauraen Mikko. Ja sitte hän kuvaili minkälaiseksi isar tulee niin kuivassa talossa, tavalla, jota ei voi kertoa. Mutta hän sai koko huonekunnan nauramaan. Itse kertoi menevänsä Koivuportaasen ajopojaksi ja kehui että siellä on ihmistenmoista elämää vielä, »kun ei meijeriinkään viedä».

»Toinen hyvä!» nauroi isä kaksimielisenä, ettei oikein tietänyt poikaako hän tarkoitti vai taloa. »Saa siitäkin hyvän!» jatkoi jonkullaisella ihailevalla syrjäsilmällä katsellen poikaa, joka pyöritteli mälliä poskessaan ja syleksi kuumaan poroon takassa.

»Pitääkö se suussaan?» kysyi vanhempi veli.

»Kun saa tupakkia. — Ootko sinä mun tupakkiani ottanut?»

»En, porvarista sain.» Poika ei päätäänkään käännä puhuttelun aikana, takkaan vaan syleksii.

»Koivuportaan emäntäkin on häjynkurinen», jatkaa tyttö.

»Ja sekö on enkeli, Salmenperän ämmä?» Vie sun . . .» Kähisee Mikko.

Vanhemmat eivät kiistaan sekaannu. Kun eivät lapset vaan heitä hauku eivätkä mitään pyydä, saavat kernaasti jutella sellaista mikä heitä huvittaa. Mikäli omilta harrastuksiltaan ehtivät, seuraavat huvikseen joskus näitä juttuja, milloin hyväksyvästi naurahdellen, kulloin häiriytyneenä kärttäen hiljaa olemaan.

Matti oli jonkullaisella mielenkiinnolla katsellut tätä varsin jokapäiväistä elämää, samalla kun koetti

kaupotella isältä vanhaa ruostunutta pistoolia, jota arvokapineena oli säilytetty arkun salalaatikossa. Viimeaikoina olivat sattumat raottaneet hänelle aivan uusia puolia elämässä. Yksi sellainen oli oma kykenemättömyytensä, josta oli johtunut monia ennen tuntemattomia huolia, jopa suoranaista katkeruuttakin.

»Panisitte tuon Mikon oppiin, suutarin tai räätälinoppiin», virkkoi hän painostavan mielialan valtaamana. Hän oli silloin jo pois lähdössä, mutta tahtoi tuon saada sanotuksi.

»Eivät ne ota», sanoi isä.

»On puhuttu jo monelle», lisäsi äiti.

Hekin olivat sitä siis ajatelleet.

Oltiin isoaika vaiti. Jokainen arvasi syyn, mutta kukaan ei tahtonut sitä puheeksi ottaa. »Ihmiset eivät huoli, kun se on *viallinen*», sanoivat vanhemmat vieraille, tarkoittaen ruumiinvikoja. Mutta itse he tiesivät syiden olevan sielunvikoja. Isä tyhjensi piipusta porot poskeensa, äiti hyräili virttä, Matti katseli vaijeten pistoolia joka äsken oli tullut hänen omakseen, Lissu oli nukkunut takanala. Puuro oli valmiiksi keitettynä pannussa. Hiiloksesta tollahtelivat viimeiset liekit hämärästi valaisten. Mikko oli nojannut väsyneesti muutamaan nurkkaan, leuka rintaa vasten ja kuunnellut, jatkoi eteensä tuijottaen miettimistään yhdessä toisten kanssa. Vihdoin äänsi kähisevällä, omituisella miesäänellään:

»Minä rupean hevosvarkaaksi.»

Sylki, tuijotti yhä eteensä kiiluvin silmin, hiljaa viheltäen.

»Siihenkö luulisit kelpaavasi?» kysyi äiti haukotellen ja koputti tulta.

XI.

Vilhelmi kärsi siitä, etteivät palvelijat hänen kodissaan viihtyneet. Itse yritti tehdä parhaansa asian auttamiseksi, oli ystävällinen rengeille, kutsui heitä huoneesensa ja koetti olla niin »veljellinen» kuin mahdollista. Veljellisyydestä puhuttiinkin tähän aikaan paikkakunnalla paljon, semminkin nuorisoseurapiireissä; siellä oli se koko aatteellisen harrastuksen pohjana, tahi oikeammin äänenä.

»Äänenä se vaan on nuorilla, eikä pohjana», sanoi kerran Valjakka, muuan talollinen, Vilhelmin ystävä. »Mutta se voi vastaisuudessa tulla pohjaksikin, kunhan nuoriso ensin jaksaa pitää ääntä, kasvaa, kypsyy.»

Kasvaa, kypsyy! Vilhelmi oli kokenut jo, että täytyi todellakin elää uudenaikaisten mielipiteitten mukaan, jos voi niitä omistaa. Oikeinpa toisinaan valtasi ihmettely, miten suureen ristiriitaan saattaa joutua veljeyskokeilujen ensi-asteilla: aate nousee päähän kuin viina, yllyttää, innostaa, katkoo kielensiteet ja panee puhumaan; sielu laajenee niin ettei tahdo enää mahtua tavalliseen asuntoonsa. Tuskin on ennättänyt tämän

innostuksensa hetkellisen kuohun vallassa lähestyä Mattia, kun jo työntäytyy esiin toinen voima paksuna, tympeänä, taipumatonna. Se etsii Matin vikoja itsepintaisesti nuuskien, nauraa virnistellen pitää ne esillä eikä anna anteeksi . . .

Iikan seurassa kyllä hyvinkin viihtyy, semminkin hetkittäin. Mutta tämäkään ei juuri milloinkaan tule ylikamariin ilman kutsumatta, ja kun tulee ei ole luonnollinen . . . Matti tulee vielä harvemmin, on aina umpimielinen ja ikävä. Veljeyttä ei tässä ole! Mitä veljeyttä tämä olisikaan? Ollaan kuin virkamiehet ja kansa vastakkain. Kumpanenkin luulee uhrautuvansa toisensa edestä. Toisen pitäisi toista kiittää ja palvella. Eikä kumpikaan palvelisi!

»Se on», sanoi Valjakka erään kerran, »sillä tavalla, että me emme pysty osoittamaan veljeyttä köyhiä ja palkan edestä palvelevia kohtaan, niin kauan kuin yrityksemme lähtee hyväntahtoisuudesta eikä todellisesta toveruudentunteesta.»

Vilhelmi otaksui että tämä selittää hänelle paljon, ja innostui. Hän, esimerkiksi, on läheinen toveri Heikin kanssa, samoin Samun, molemmat renkejä kylässä. Niitä hän voisi kohdella toverin tavoin. Ja myöskin Iikkaa. Mutta hän luulee että Matti pilaa Iikankin. Sitäpaitsi äiti ei taivu suutansa hillitsemään, pureksii, haukkuu ja riitelee kelle sattuu. Isä usein istuu kamarissa ja kirjoittaa, käy pitäjällä, antaa ylimalkaisia käskyjä, suututtelee kun ei käy mielen mukaan. Mitä hän sitte voi? — —

Monasti löysi Vilhelmi tänä talvena itsensä näistä mietteistä. Ennen oli elämä niin päiväpaisteinen, suopea, lapsellisen viaton. Sitte alkoi siinä huomata pieniä vikoja ja nuori sielu kuohui innostuksesta saada ne korjatuiksi. Mitä enempi parsi, sitä suuremmaksi kävi repeämä, — ja niitä ilmestyi yhä uusia. Silmä ja korva keksivät aivan sietämättömällä tarkkuudella näitä elämän varjopuolia. Maanviljelijä-elämä oli niitä aivan täysi. Ensiksikin se ei oikein kannattanut, ainakin niin sanottiin. Kunnollisia palvelijoita oli kovin vaikea saada, sillä ne menivät Amerikkaan, tahi etsivät kotimaassa parempia toimeentulon ehtoja. Raskasta oli olla itse palvelijain mukana ihan joka päivä; mutta jos ei ollut, ne panettelivat ja olivat laiskoja. Jos taas joka päivä pitäisi työssä olla, milloin sitä elämästä nauttisi, — ja mitä hyötyä olisi olla talollisena? Isä ei oikeastaan näyttänyt taloudesta paljo välittävän. Milloin ei pitäjällä ollut, istui ja kirjoitti. Äiti taas hoiti naistaloutta aivan ylellisellä huolellisuudella, vaan silläkin oli vikansa, jota olisi pitänyt saada korjata. Mutta äidin kanssa ei käynyt neuvotteleminen!

Ikään kuin pelastavana takaporttina alkoi ensin hälppimällä, vaan sitten yhä selvempänä esiintyä ajatuksissa halu päästä pois kotoa. Menopaikkoina väikkyivät mielessä: kauppapalvelijantoimi, kansanopisto, Amerikka, kansakouluseminaari.

Kaikki sellainen tarkoitti tulevaisuutta. Mutta hetken mielialoja määräävänä vaikutti yhä voimakkaasti halu päästä lähempään, sydämmellisempään sopusoin-

tuun ympäristönsä kanssa. Kodissa eli jokainen yksilö tarkoin rajoitettua omaa elämäänsä. Katkeruudekseen alkoi Vilhelmi huomata olevansa isänsä kanssa aivan yhtä vieras kuin renkienkin kanssa. Iltasin, puhdetöiden aikana, tunsi usein ikäänkuin lämpimän tuulahduksen siitä muinoisesta, ihanteellisesta talonpojan perhe-elämästä, josta äiti niin kuvaavasti tapasi kertoella. Silloin huomasi olevansa toveri Iikankin kanssa. Mutta isä ei tullut usein mukaan. Hänellä oli niin paljo tehtäviä. Ja kun kerran oli alkanut isää kaivata, tuli se oikein piinaavaksi. Koetti arkoen lähestyä, mutta umpimielinen isä kohteli häntä lapsena. He eivät toisiaan ymmärtäneet.

— — — — — — — — — — — — — — —

Muutamana arkisena vapaapäivänä oli Iikka juopotellut parin toverin kanssa. Iltasella vetäytyivät Raitalan tupaan. Kaiken päivää kyliä juostuaan oli Mattikin tullut kotiin. Maaten ryömällään höyläpöydällä, hän poltti paperossia ja kuunteli vaijeten toisten loruamista. Vilhelmi sattui sisään tulemaan. Iikka kohta keksi hänet ja sanoi rämisevällä tavallaan:

»Kaa . . . Vilhelmi! Nämä pojat tulevat nuorisoseuraan.»

»Joo», sanoi toinen vieraista ja katsoi oikoisesti Vilhelmiin, silmissä töllöttävä, teeskentelevä ilme. Hän oli pieni ja lapsellisen näköinen nuorukainen, nosteli kaulaa ja hartioita aivan kuin tahtoisi näyttää suuremmalta. Toinen painoi syhyen leukaa rintaansa, nauroi salaperäisesti ja teeskennellen, samalla sivuilleen vilkuen.

Hän oli pitkä, niin hontelo ja hoikka, että istuessaan juovuksissa painui moneen koukkuun.

Juoppo vaikutti Vilhelmiin aina härnäävästi. Hän kysyi:

»Raittiusosastoonko?» Aivan kuin vastatakseen naurajain ilveesen.

Iikan kasvojen ilme oli veltto. Vilpittömästi silmäillen tovereitaan, ikäänkuin näiden mieltä kuulustellakseen hän vihdoin omin päin päätti:

»Ee—ei, tuota, muuten vaan nuorisoseuraan.»

»Menkää Valjakkaan, hän on esimies, enkä minä.»

»Mutta ota sinä vain . . . kirjoita vain paperiin.»

Se joka töllötti oli nyt vasta järjessään päässyt selville mistä on kysymys. Ja hän kertasi Iikan sanat:

»Joo, muuten vaan nuorisoseuraan.»

Se toinen piti yhä suutaan kurillisessa hymyssä, tuhri leukaa rintaan, vilkuili sivuilleen ja virkkoi:

»Ainakin tämän Eetvartin saa kirjoittaa raittiusosastoon.»

»Juuskanpa sinne—hgk—saa kir—hgk—jottaa.» Eetvartti käänteli toljottavia silmiään Juuskan ja Iikan välillä aivan kuin palokärki, mutta hitaammin.

Matti makasi yhä kättensä päällä ja nauroi. Seinäkaapista toi Iikka paperossia eikä huomannut kun Vilhelmi poistui tuvasta. Kaapissa kopeloiden, selkä toisiin, hän jutteli:

»Saa ne, juuttaat, molemmatkin, kirjoittaa raittiusseuraan . . . Ovat aika juoppoja, toinen toistaan parempia . . . En minäkään niille piisaa.»

Eetvartti käänteli päätänsä yhä, silmiin oli tullut enempi eloa, arvattavasti jostain ajatuksesta, joka liikkui mielessä. Sitte se jo tuli uloskin.

»Voi lehmänkieli, kun sitä taas onkin ryypätty!»

Painosta ymmärsi, että »lehmänkieli» oli sukkeluus. Poikanen oli niin nuori, että oli vasta ensikertoja juopottelemassa. Se toinen syhyi yhä leukaa rintaa vasten, oikoi ja venytteli pitkiä koipiaan, tirskui ja hoki:

»Saakelin saakeli! . .»

Hän tahtoi narrata ja nauraa Eetvarttia.

Lorusivat taasen pitkän rupeaman, kunnes Iikka havaitsi Vilhelmin poistuneen. Alkoi toisia kehoittaa ylikamariin Vilhelmin luo ja kehui tätä sopivaluontoiseksi. Juuska soti vastaan, mutta Eetvartti oli valmis. Mattikin heräsi nukuksistaan ja rupesi yllyttämään.

Lähtivät vihdoin kaikin, Iikka oppaana edellä, Matti jälkimmäisenä virnakoiden ja hengessään odottaen mitä tapahtuisi.

»Käykää istumaan, pojat . . . Istukaa tuonne sohvaan, siellä on pehmoinen . . . olkaa rohkeana vaan . . . Vilhelmi aina käskee tänne.»

Itse istuu Iikka soututuoliin ja jatkaa:

»Tulimme katsomaan sua, älä moiti vaikka on vähä ryypätty ja sinä oot raitis.»

Nolona ja kankeana istuu Vilhelmi tuolillaan ja saa vihdoin itsestään:

»Noo . . .»

Eetvartti ja Juuska ovat sijoittuneet vanhaan

sohvaan, josta muutamat vieterit kommottavat uhaten puhkaista. Eetvartti yhtä sellaista alkaa käsin nyplätä ja Vilhelmin tekee mieli kieltää, ettei puhkaise. Mutta nypläajää alkaa raukaista, samoin Iikkaa soututuolissa. Matti istuu ovipielessä ja Juuska sohvassa mukavasti lojuu ja vetelee paperossin sauhuja, pää retkallaan selkänojaa vasten. Hän ei nyt virnistele, mutta rupee sen sijaan juttelemaan.

»On ollut oikein siivo-ilmat.»

Sitte hän koputtaa piippuaan lattiaan maton päälle ja sylkäsee. Vilhelmi myöntää, että niin on ollut. Samassa putoaa nukkuvan Eetvartin paperossi sohvalle ja Vilhelmille tulee sopiva tilaisuus sekautua asiaan. Hän juoksee sitä korjaamaan, kiihoittuu, moittii, että kun tänne tullaan juovuksissa nukkumaan ja rypemään. Siitä jo Iikkakin havahtuu. Matti kätkee kaikki mitä näkee ja kuulee. Iikka uudestaan alkaa kehoittaa Vilhelmiä kirjoittamaan hänen toverinsa nuorisoseuraan.

Yhä enempi kiihoittui Vilhelmi:

»Sinä puhut häpeemättömiä . . . Nämä ovat juovuksissa . . . Ei seuraan juopuneita oteta . . . enkä minä ketään sinne ota . . . Esimies niitä ottaa, eli kirjuri.»

Iikan mielestä puhui Vilhelmi tyhjiä. Kovaäänisesti ja iloinen tietoisuus koko torkkumisesta heränneessä naamassa, hän väitti:

»Oo—otetaan! Kirjoita vaan, pelkäämättä, kyllä ne jäsenrahansa maksavat.»

»Eikä me mitään niin vasituisia juoppoja olla, minä ollenkaan . . . eikä tämä Juuskakaan.»

Eetvartti oli näet herännyt ja Juuska nukkunut.

»Sinä!» ärjyi Vilhelmi. »Sulle olis selkäsauna pienillä raipoilla paikallaan . . . Kakara olet vielä, etkä mies! . . Mikä juopottelija sinä olet?»

Vaan Eetvartti julmistui: vannoi ja kehui olevansa yhtä hyvä kun Vilhelmikin. Saisi tulla koettamaan paikalla jos lystää.

Vilhelmi oli suunniltaan.

»Kuka on sinun käskenyt juoppoja tänne vetämään?» hän kyseli Iikalta. Tämä nousi, kasvojenpiirteet voimistuivat nopeasti. Kävi retuuttamaan Juuskaa ja käski kerskaavan Eetvartin pitää suunsa kiinni taikka hän lyö. Kun vieraat alkoivat ulos lappaa, valtasi Vilhelmin taasen katumus. Hän ajatteli että olisi pitänyt menetellä aivan toisin! Pyysi näitä palaamaan että saatais jutella. Hän puhuisi ja juttelisi niin mielellään.

Mutta ne eivät pysähtyneet, eivät edes mitään puhuneet muut kuin Eetvartti kerskui ja Iikka lupasi häntä kepittää kun ulos tullaan. Vilhelmi kuunteli porstuan päällä. Äiti avasi tuvan oven ja katsoi ja huusi:

»Kylläpä ne koluuttavat . . .»

Jatkoa ei eroittanut. Mutta sen sijaan kuului portailta Iikan vastaus:

»Älkää aina murehtiko, antaa hevosen murehtia jolla on suuri pää».

Tämän jälkeen kuului naurua, kunnes kaikki hiljeni.

Hän meni takaisin kamariin, sysi epäjärjestykseen joutuneet tuolit paikoilleen ja kuulteli yhä vielä tarkkaavaisena alkaisiko kylän raiteilta kuulua lollotusta. Tälläkertaa olisi hän mielellään halunnut että ne huutaisivat. Mutta mitään sellaista ei kuulunut . . .

— Iikka ei lepy ikänä. Hän ei tästä sano koskaan mitään, mutta hän ajattelee . . .

— Ne tulivat sellaisina kuin he ovat, ei parempina, ei huonompina. He eivät osaa parempaa.

Sitte hän ajatteli, että kun ne nukkuivat sohvaan oli se rumaa, kerrassa aivan sopimatonta. Taisivat istua ensikerran topatulla sohvalla ja ne ovat tottuneet vaan puupenkillä istumaan ja lutin arkulla. Ja hän muisti sitä nukkumahetkeä, miten niiden juopumuksesta väsyneet silmät painuivat kiinni . . . ja sitte painui Juuskan ruumis painumistaan, Eetvartin pää vaipui ja Iikan kädet valahtivat. Aivan kuin he olisivat jossain harhaillessaan väsyttäneet itsensä ja nyt löytäneet levon, uudenlaisen, hivelevän, mukavan . . .

Monta monituista kertaa oli Vilhelmi ajatellut, että mikseivät ne tule milloinkaan kutsumatta ja ole kuin kotonaan? Nyt ne tulivat ensikerran ja olivat kuin kotonaan. Mutta hän suuttui, kun eivät asettuneet hänen mielensä mukaan, haukkui ja ajoi pois! . .

Katui, katui katkerasti. Hetki jota oli odottanut, kaivannut, ihannoinut, meni tuntematonna ohi. Viipyi kuitenkin siksi että hän ehti turmella kaikki . . . kaikki . . . Että joku toinenkin olisi samoin menetellyt, se ei vähääkään lohduttanut . . . hän kun ei ajattele niinkuin ne . . .

Kerran taas tunsi sielussaan painavaa väsymystä ja halua päästä pois . . . Hän ei kuitenkaan jaksa . . . ei jaksa toteuttaa mitään ihanteita! Elämä on niin täynnä ristiriitoja ja väärinymmärrystä ja vastakohtia ja ihmisten kelvottomuutta . . . ennen kaikkea omaa. Hän lähti tapaamaan Valjakkaa. Sinne mennessä kuuli kun ne rääkyivät toisella puolen kylää, ne äskeiset pojat. Äänissä oli tavallinen repivä, ärsyttävä sävel. Ne menevät lutista luttiin, remuavat ja ryyppivät ja yöllä ne tulevat ja kirkuvat Raitalan pihalla. Hän, Vilhelmi valvoo ja valittaa kykenemättömyyttään, isä nousee ja käy ovesta uhkaamassa ja aamuksi äiti valmistaa Iikalle ja Matille kuivan ripin . . .

XII.

Vilhelmin astuessa Valjakan tupaan korjasi tämä paraillaan työkaluja höyläpöydältä syrjään, päätetyn puhdetyön jälkeen. Hän oli iso, iloinen mies, joka nauroi vilpittömästi, paljastaen rivin lujia, valkeita hampaita. Taisi olla 30 ikäinen.

»Olet niin 'lyödyn' näköinen», sanoi hän Vilhelmille kättä puristaessaan. Mutta kääntyen emäntäänsä, lisäsi: »Vedä luudallasi lastut tuolta». Työnsi höyläpöydän ulos penkin vierestä tehden siten tilaa lakaisijalle. Vilhelmi istui penkille ja sanoi jotain sanoakseen:

»Teet rekeä.»

»Oikeastaan teemme sitä vuorotellen Hempan kanssa. Toinen tekee toisena, toinen toisena iltana.»

»Samaako rekeä?»

»Samaa. Hemppa ei ole vielä niin tottunut . . . mutta tällaisen yhteistyön kautta näyttää kuin paremmin sujuvan.»

Kysyi Valjakka, mennäänkö kamariin, vai tuvassako istutaan. Vilhelmi olisi mennyt, olisi siellä vapaampi puhua, kun kaikkea ei voi naisten kuullen

keskustella. Mutta ei viitsinyt sanoa syitään. Kamarissa kuului sitäpaitsi renki Hemppa kirjoittavan. Emäntäkin pyysi olemaan tuvassa, että hänkin saisi olla mukana. Ja niin jäätiin.

»Olet saanut Hempan kirjoittamaan?» kysyi Vilhelmi.

Oli. Mutta siitä ei ennen tullut mitään, ennenkun järjestettiin pakolliseksi puhdetyöksi. He käyttävät nyt vuoroiltoina höyläpöytää, vuorotellen taasen kamaria. Vilhelmi innostui kehumaan Hemppaa, että hänessä on myöskin hyvä aines, hän on niitä parhaita renkimiehiä. Toista on saada tällaista vuoroilua aikaan kaikellaisten kanssa.

»Kyllä Hemppa on hyvä poika», kehui Valjakka. Mutta muuten hän sanoi luulevansa, että huonoja poikia yleensä ei olisikaan aivan paljoa, jos vaan olisi ensin hyvää isäntäväkeä. Hän oli ruvennut vähitellen uskomaan palvelijain arvosteluihin yhtä paljon kuin isäntäväenkin. Vaikka ne liioittelevat, niin yleensä on perussyy arvosteluun aina suunnilleen oikea. Hän on varma siitä, että isäntäväki suorastaan vaikuttaa kasvattavasti palvelusväkeen voimakkaammin kuin he isäntäväkeen. Vilhelmi sanoi tätä Valjakan järjestelmäksi. Kehui sitä ja piti oikeana. Mutta siinä oli vaan se vika, että sitä oli niin vaikea omaksua. Emäntä yhtyi Vilhelmiin. Sanoi että tällaisessa pienessä taloudessa kuin heillä, ja kun on sellainen hassu kuin heidän isäntä, että rengin pitää saada puolen purrusta palastakin, siinä se jotenkin menee. Mutta toista on suu-

remmissa. Hän on sanonut isännälle: »Kun mekin tulevana syksynä otamme piian, niin tuleeko minunkin järjestää iltatyöt vuoroilloiksi piian kanssa?» Eikä hän ymmärrä mitä sillä piialla sitte tekee, ainakaan talvella. Hänestä on miehensä ajatus kaunis, mutta mahdoton. Kodin pitäisi palvelijain saada siellä missä he työtäkin tekevät, sekä opetusta, sen hän myöntää. Mutta miten sen vaan järjestäisi?

»Kyllä sinä sen osaat järjestää, siitä vika!» nauroi mies. Emäntä vielä lakaisi lattiata ja jutteli siitä.

»Eihän tässä muu tietysti auta kuin täytyy koettaa.» Sen hän kyllä ymmärtää, ettei isäntä ennen helpota; ja haluttaa häntä itseäänkin yrittää. Jos eivät he, nuoret ja vast'alkavat yritä, niin vanhat eivät ainakaan. Hän ei tahdo kotiaan miksikään orjain kasvatuslaitokseksi. Mies todisti:

»Siinäpä se on! Sinä et tule kokeilematta toimeen. Luontosi ei anna perään. Se on sellainen muija.»

Viimeisen sanoi hän Vilhelmiin kääntyneenä, leikkisä hyväntuulen ilme koko olennossa.

»Kun sais sellaisia palvelijoita, jotka eivät ole ehtineet pilaantua, niin sitte minäkin uskoisin että maksaa vaivan yrittää», sanoi Vilhelmi. Hän oli kokenut, että esimerkiksi renkimiehet, jotka muuttavat talosta taloon, ovat niin kieroja, teeskenteleviä, eivät mukaudu, eivätkä puolestansa luovu vanhoista pahoista tottumuksistaan.

»Sellaisia kyllä monet ovat», myönsi Valjakka,

mutta luuli, ettei palvelusväkeä itseään yleensä voi asettaa edesvastuunalaiseksi siitä minkälaiseksi heidän luonteensa on kasvanut. Palvelijain pitäjät käyttävät heitä liian paljo omaksi edukseen, pystymättä antamaan niitä mitään siveellistä korvausta. Palvelusväen alkukasvatus ei laske oikeastaan mitään pohjaa itsekasvatusta varten. Haltiaväki on kasvanut vaatimaan mukautuvaisuutta palvelijoilta, asettamaan omat tottumuksensa siksi laiksi, jota palvelijain tulee noudattaa. Mutta ei se mukautuvaisuus ole helpompaa palvelijalle kuin isännälle ja emännällekään.

Vilhelmi lausui vakuutuksenaan, että niin perinpohjainen taloudellisten, yhteiskunnallisten ja perittyjen etuoikeuksien vapaehtoinen syrjäyttäminen kuin Valjakan periaatteet edellyttävät, ei ole mahdollinen vielä pitkiin aikoihin.

»Se on vaikeata niin kauan kuin tähän lähentymiseen pyritään siinä mielessä, että yritys on jonkullainen uhraus, että lähenemistä tarkoitetaan yksin palvelijain etua silmällä pitäen.» Mutta onko haltiaväen asema nykyään niin tyydyttävä, että sen säilyttäminen maksaa vaivan?

»Katsokaa: minä tahtoisin luoda kokonaan uudet suhteet ihmisten välille, uudenaikaisesti patriarkaaliset suhteet!» Isäntäväen pitäisi enempi tuhlaten käyttää aikkauttaan ja ihmisyyttään ja itse hankkia sitä lajia omaisuutta. Se ei käyttämisestä kulu. Kun palvelijain palvelusta korvattaisiin sillä, muuttuisi suhde aivan varmaan. Rahapalkka jäisi toisiasteiseksi kysymykseksi.

Täällä ei kärsitä niin paljon leivän nälästä kuin ihmisyyden nälästä. Me olemme niin kuin lapsi, joka imee nyrkkiään, vaikka äidin rinta on vieressä. Luulemme että meidän toimeentulomme riippuu etupäässä rahasta. Yritämme rahaa ja riitelemme, kilpailemme, varastamme, valehtelemme, aina vain rahanhimossa! Ystävillemme annamme aina ilman, emmekä köyhdy, muilta otamme mitä ollenkaan. Jos koko maailmassa olisivat kaikki ihmiset ystäviä keskenään, kenen tarvitsisi pelätä silloin nälkää ja kodittomuutta? . .

Sittemmin tuli Hemppa ja kävi istumaan miesten joukkoon. Kiehuvasta puurovedestä oli emäntä varustanut teetä. Talon väki kävi pöytään syömään.

»Ihmisen luonne on omituinen», alotti Hemppa syömään ruvetessaan. »Ihmisellä pitää olla aina asia jota enempi kuin muuta asiaa ajattelee, — en osaa oikein sanoa niin kuin tarkoitan. Minä tarkoitan . . .»

»Keksi joku esimerkki, saat selville paremmin», kehoitti isäntä.

Emäntä luuli ymmärtävänsä:

»Hemppa tarkoittaa . . .»

»Älkää . . . antakaa selitän. Vuosi takaperin oli minulla harmonikka. Kun kituuttelin sitä kaikki kesäillat lutin kynnyksellä, innostuin ja opin soittamaan vähitellen. Vaikka minulle olisi kuinka paljo riidelty kituuttamisesta, en välittänyt. Siihen aikaan en viitsinyt ajatellakaan paljo muuta. Nyt kun olen päässyt kirjoituksen alkuun en jouda ajatellakaan muuta, unohdan

hevosetkin tallissa . . . Kun ihminen alkaa osata, rupeaa innostumaan.»

»Kun pääsee hyvään alkuun ensinnä, alkuun on vaikein päästä», todisti emäntä.

»Uutuuden viehätys siinä vaikuttaa», jatkoi Vilhelmi.

»Onnistumisen viehätys», väitti Valjakka.

»Sitä juuri minä tarkoitin!» huudahti renki, »onnistumisen viehätystä. Onnistumisen viehätys se on.»

»Vaan mikä silloin auttaa kun ei ole lahjoja. Onnistumisen viehätyskään ei auta jos ei ole lahjoja», arveli Vilhelmi.

Mutta Hemppa väitti jokaisella olevan lahjoja niin paljon, että esimerkiksi kirjoittamisen alkuun pääsee, kun vaan tahtoo, eikä ole rutihullu, että ymmärtää. Vaan Valjakka taas tiesi, että kaikkien kanssa ei auta mikään. Hän oli kerran kokenut kun heillä oli renkinä . . . Vilhelmi sanoi jo otaksuneensa, että miehet täällä luulevat saavansa neroja jokaisesta hutiluksestakin. Hän esimerkiksi pelkäsi, että sellaista kuin Matti hänen kotonansa olisi vaikea saada esimerkiksi kirjoittamaan. Eikä kukaan häntä vastaan varmasti väittänyt. Valjakka sanoi ettei hän tunne tätä nuorukaista. Yht'äkkiä kysyi Hemppa:

»Onko Iikka ollut juomingissa tänään?»

»On.»

»Ettei se jo lakkaa! . . Mutta kyllä vielä sekin aika tulee . . . Älä vaan puhu sille.»

»Mistä puhu?» kysyi Vilhelmi uteliaana.

»Yleensä vaan . . . ei paljoa mistään hänen viois taan. Anna vain olla, kyllä se asettuu. Iikka on sii voluontoinen mies, mutta arka . . . niin kauheasti arka, ei siedä neuvomisia.»

»Ylpeä», virkkoi Valjakka.

Emäntä kutsui teelle. Sanoi että se on laimeata, mutta kun olivat teet vähissä. Vilhelmi kehui laimeata teetä, mutta Valjakka sanoi sitä joutavaksi. Hän olisi tahtonut mieluimmin kahvia.

»Ei ole vehnästäkään, miesparka!» Emäntä toi nauraen tuoretta ruisleipää ja voita.

»Tiesit että minä pidän siitä!» ilkamoi Valjakka. »Kyllä sulla vehnäsiä on.»

»Ei todellakaan!»

»En minäkään usko», väitti Vilhelmikin leikkiin sekautuen.

Ja Hemppa kertoi:

»On emännällä! Tänään ostettiin Keppi-Laurin Liisalta.»

Nuoren emännän sydämmellinen nauru helisi ja soi:

»Voi, voi, voi noita! Kun ihminen on yksin kolmea vastaan, ei pääse puuhun ei pitkään.»

XIII.

Vilhelmin halu päästä pois kotoa oli vihdoin kypsynyt niin, että oli jo päässyt selvyyteen siitäkin mihin tulisi antautumaan. Hän aikoi kansakoulunopettajaseminaariin. Olihan kuitenkin aivan selvää, ettei hän tulisi koskaan näissä oloissa viihtymään. Miksi sitte kiusaisi ja kiduttaisi itseänsä? Hän menisi ja pysyisi edelleen talonpoikana, s. o. ihailisi talonpoikaa, kasvattaisi koululapsia kunnioittamaan ja arvossa pitämään maalaistoimia. Tahtoisi antaa isänmaalle, jota hän niin hellästi rakasti, parhaan itsensä, opettamalla lapsia ja nuorisoa. Opettajana voisi olla paremmin aatteen ihminen ja lukumies kuin talonpoikana. Välttäisi kokonaan pakon olla tekemisissä palvelusväen kanssa, joten siitäkin ristiriidasta vapautuisi. Isä saattaisi pitää taloa parikymmentä vuotta ja vaikka vähemmänkin. Jos niiksi tulisi, voisi hän sen jälkeen ottaa talon ja koettaa pyrkiä opettajaksi lähitienoille. Ehkäpä vanhempana saisi innostusta maanviljelykseenkin.

Ensin ilmaisi poika ajatuksensa äidille, joka tavattomasti hämmästyi ja rupesi itkemään. Mutta kun sai itselleen mielikuvan siitä, että Vilhelmi voisi

tulla opettajaksi näihin oman pitäjän kansakouluihin, alkoi hän katsoa asiata valoisammalta kannalta. Ja sitte jo itsekseen keksi, että tytär voisi tässä tapauksessa saada koko talon, eikä se ainakaan olisi mitään hullua, se . . . Niin että Vilhelmi voisi puhua isälle.

Mutta isälle oli vaikea puhua tätä asiata. Sillä vaikka hän oli itse kirjoitusmies, jumaloitsi hän kuitenkin maanviljelysammattia ja puhui katkeruudella herroista. Kuitenkin täytyi uskaltaa.

He olivat silloin kahdenkesken kamarissa kun Vilhelmi sen teki. Isä katsoi ensin pitkään ja kysyvästi poikaan, sanoi sitte:

»Minä olen sitä aavistanut.»

»Vai olette.»

»Olen. Sinä olet muuttunut.»

»Minäkö?»

Oltiin kotva vaiti. Isä taas kysyi:

»Mistä syystä?»

»Muuttunutko?»

»Ei, vaan mistä syystä menisit seminariin?»

Vilhelmi yritti aluksi selittää lyhyesti, mutta ei mielestään onnistunut. Ja kun isä maltillisesti kuulteli, laajeni selitys laajenemistaan. Lopulta sai hänen esityksensä yhä ihanteellisempaa lentoa. Hän ei pelkää ruumiillista työtä, mutta hän tuntee itsessänsä vastustamattoman voiman henkiseen työhön. Hänen aikansa kuluu hukkaan halonhakkuussa ja maanmöyrimisessä . . . Isä maltillisena kuultelee yhä. Isä voi paremmin palvelijoita käskeä ja paremmin teettää, kun

häntä ei ole. Hän suoraan tunnustaa, ettei hän siihen kykene . . .

»Haluat siis vapaasta talollisesta virkamieheksi?»

»Opettajaksi . . .»

»Pikkuvirkamieheksi, päästäksesi rukoilemaan hallitukselta palkankoroitusta?«

»Mutta ei se ole häävi talonpojankaan toimeentulo.»

»Onko sinulta jotain puuttunut?»

»Ei suinkaan, mutta tarkoitan yleensä.»

»Työväestön kanssa et sano tulevasi toimeen?»

»Niin, ihanteellisesti, niin kuin tarkoitan.«

»Tietysti *ihanteellisesti* . . .»

»Kyllähän tavallisesti, jos saattaisin palvelijoita kohdella niin kuin alammaisia, eli huonompia ihmisiä.»

»Niin niin, mutta ylihallitusten, johtokuntain, pappien ja akkojen kanssa joiden poikia koulutat, niiden kanssa luulisit tulevasi toimeen?»

»Varjopuolensa ovat tietysti tälläkin alalla, enkä minä sitä ole laiskuuden vuoksi valinnut. Siinä ovat selvät lait ja asetukset, jotka määräävät opettajan velvollisuudet.»

»Saadaksesi olla herra itsekin, kumartelet mieluummin toisia herroja ja turvaat selkääsi asetuksilla, päästäksesi olemasta vapaa talonpoika?»

Vilhelmille näyttivät nämä sanat antavan miettimisen aihetta. Epäröiden hän sanoi:

»Se on kyllä . . . en ole tullut sitä ajatelleeksi . . . Talonpoika on yhä edelleen minun ihanteeni, mutta . . .»

»No mutta, oletko sinä niin huono ettet kykene talonpojaksi? Vai mitä sinä loruat? Talonpoika ihan teena ja kuitenkin pyrkii herraksi!»

Tällä kertaa ei asia tullut päätetyksi, Raitala tahtoi jättää pojalle miettimis-aikaa ennen kuin otti sen lopullisen keskustelun alaiseksi. Kun he muutaman päivän kuluttua uudestaan tulivat yhteen siitä puhumaksen, alotti isä:

»Oletko kuullut mitä Tanskan maanviljelijät tekevät sellaisille pojille, jotka haluavat ja ikävöivät virkamiehiksi ja opettajiksi kyllitellen maanviljelys ammattia?«

»Siellä kaikki saavat käydä maanviljelyskoulun ja kansanopiston, mutta . . .»

»Sitäkin kyllä», keskeytti isä, »mutta he tekevät jotain tärkeämpää.»

Poika ei arvannut mitä isä tarkoittaa.

»Noo, he lähettävät poikiaan vuodeksi, pariksi palvelemaan renkeinä vieraisiin taloihin, pois kotipaikalta.» Mitä Vilhelmi siihen sanoisi? Isä oli huomannut että Vilhelmin työhalu oli laimentunut, että hän oli veltostunut ja tullut laiskaksi. Hän luulee, että se onkin laiskuus toisella puolen ja toisella herraksi pääsemisen halu, joka poikia houkuttelee virkamies-kouluun. Tiedon halu ei niinkään ahdista. Isä oli nähnyt tämän surulla. Kun muut olivat ennen valittaneet poikainsa vieraantumista työstä, oli hän saattanut kerskata pojastaan. Mitä hän nyt sanoisi, jos sekin seminariin menisi? Menköön maanmieskouluun! Sitä isä

oli ajatellut. Ja sieltä tultua vuodeksi rengiksi jonnekin, toiselle puolen maata, kuten tanskalaiset.

Hän itse on huomannut selvästi, että halunsa maanviljelykseen on kadonnut vähitellen, tunnusti Vilhelmi. Sitä ei ymmärrä mikä sen vaikuttaa. Oli ajatellut: johtuuko se ehkä siitä, kun ei isälläkään ole käytännöllistä innostusta asiaan, kun ei kellään ole innostusta. Kaikki vaan yhtämyötään kulkee vanhaa uraa, vanhenee ja rappeutuu. Uudistuksista puhutaan ja innotellaan, mutta ei mitään käytännössä toteuteta. Joutuu uskomaan, ettei niitä voikaan toteuttaa. Näkee edessään vastaisen elämänsä samallaisena, vanhana, minkä jo monet polvet ovat kulkeneet, rasittavampana ja vaivalloisempana vaan. Sellaiseen väsyy ihminen, joka vaatii elämältä muutakin, ei vain niukan leivän ja kunnian olla talollinen. Isä ei ole koskaan häntä innostanut edes sillä kuin nyt, että olisi antanut luvan päästä maanviljelyskouluun. Häntä on vaan käsketty. Hän on joutunut isän työvoudiksi, kaikki pitää tehdä isän käskyn mukaan. Ja jos isä jossain suostuu hänen tahtoonsa, kyllä äiti jo kumoo. Sellaisissa oloissa kuolee tahto . . .

Poika oli liikutettu kyyneliin asti. Isä yritti toisinaan heikosti keskeyttää, mutta poika tahtoi jatkaa kiihtyvällä vauhdilla. Monessa kohden loi isä häneen avuttoman katseen, jolloin kauneista silmistä säteili ikäänkuin rukous.

»Minä en ole ollut innostunut maanviljelykseen», alkoi hän sanoa harvakseen, tuijotellen eteensä, ikään-

kuin kooten ajatuksiaan, »tahi oikeastaan olen ollut siihen innostunut sen verran kuin nämä monet muutkin talolliset». Ei ymmärrä mistä se lamaus oikein saa alkunsa. On monasti sitä ajatellut. Ehkä se on sittekin liijallinen vanhoillaan oleminen. Kynnetään, kylvetään, niitetään ja korjataan vaan elääkseen, kenties myöskin rikastuakseen. Mutta on alkanut näyttää siltä, että tämä ei enää yksistään riitä antamaan tarpeeksi tukevaa innostusta elämänpyrkimykselle. Vasta viimeaikoina on ruvennut sitä ajattelemaan. Ennen oli maanviljelys yksitoikkoista ja mautonta kuin virkamiehen työ: tee kaavan mukaan kaikki. Nyt sitä saattaa verrata tiedemiehen ja keksijän toimeen. Jokainen maanviljelijä saattaa olla tiedemies, itsenäinen kokeilija, luonnontutkija samalla. Mutta hän on liijan vanha enää käymään käsiksi. Vanhan on monessa suhteessa melkein mahdoton hankkia alkutietoja. Häntä sitäpaitsi estää elämänvarrella saavutetut tottumukset. Elämä menee jo alasmäkeä.

»Mutta miksi ei isä ole näin ennen puhunut?»

Hän ei ole voinut, kun on tuntenut oman syyllisyytensä. Nyt tuli pakko, kun näki että poika rupesi veltostumaan jo nuorena. He vanhat ovat tottuneet kulkemaan hiljakseen. Ei koskaan kiirettä.

»Ajatellessani uudistuksia talossa, innostun joskus, mutta sitte muistan äitisi. Tiedät ettei hän salli edes lehmänhäntää liikuttaa toisin kuin hän tahtoo.» Kaikki jää sinulle . . . Hän tietää että tämä on velttoa, mutta ei voi muuta. Maanmieskoulua oli hän jo kauan

ajatellut Vilhelmille, mutta ei ollut tullut vielä puhuneeksi. Nuoren polven pitäisi ottaa maanviljelysammatti ihanteen kannalta . . . Aseta vapaan maanviljelijän elämä tältä kannalta otettuna riippuvaa, kaavamaista virkamieselämää vastaan ja sinä näet! . .

»Vaan miten olet päättänyt, menetkö seminariin?«

»En!» vastasi Vilhelmi lujasti ja katseli isäänsä nyt ymmärtäen ja silmät loistavina.

»Minulla on virheeni», jatkoi isä, nähtävästi mieltyneenä pojan vastauksesta, »ja niin on äidilläsikin, mutta niin on sinullakin. Olet meidän ainoa poikamme . . . Älä jätä meitä! Saat mennä ulos, kouluun, maanmieskouluun, oppiaksesi alkutietoja kyetäksesi käytännölliseksi uudenaikaiseksi maanviljelijäksi. Tule viisaampana kotiin ja jää tänne. Opi vanhempaisi heikkouksista välttämään samallaisia, mutta älä opi niiden vuoksi heitä halveksimaan. Tiedät, että minua ihmiset pitävät viisaana miehenä, mutta juoppona. Opi sinä viisaammaksi, mutta älä juo . . . Noudata vaan ihanteitasi, mutta valitse ne ensin.»

Heillä oli ollut kumpasellakin omat aatteensa. Isä harrasti osuustoimintaa ja poika oli nuorisoseurassa mukana. Mutta he eivät niistä toisilleen puhuneet juuri milloinkaan. Kun nyt suhde oli tullut avatuksi, olivat he joka ilta yhdessä aivan kuin toverit.

XIV.

Kyntää ruismaita metsäisten mäkien välissä kesäkuulla! Kun aurinko valaa keväistä lämpöään ja uutuuttaan vihertävät nuoret puut raikkaasti tuoksuvat. Auran jälestä ylös kuohuva multa lämpimyydestään höyryää. Hevosen kupeille ilmestyy kiiltäviä, kosteita juovia. Metsäkärpäset laulavat riemulauluaan, hevosta ja ajajaa hätyytellen. Kyntäjä on heittänyt lakkinsa ja takkinsa pientareen viereen kivelle. Heikko tuuli käy. Kyntäjällä on kuitenkin melkein liijan lämmin. Hän pysäyttää hevosen keskivaolla, käy itse pientareen luo piiputtelemaan. Katselee ympärilleen nauttivin, unisin katsein. Ei muita ihmisiä näy, ei kukaan kiirehdi.

Matti lepää, polttelee ja miettii.

»Mattu—u! . . uhuhu—hu—hii—hi—haa!»

Kuin tulissaan kohottaa Matti päänsä ja silmiin ilmestyy eloa. Katsellen ympärilleen joka taholle, saa väsähtänyt katse yhä reippaamman, iloisemman sävyn ja hän aikoo jo huutoon vastata, kun sama leikki uusiutuu.

»Mattu—u!—ihi—hi—haa!»

»Martta!»

Matti alkaa nopeasti käydä sinne mistä ääni kuuluu. Mäenrinteessä on tiheätä viidakkoa. Kun sinne tulee, kuulee uudelleen saman naurun ja nopeasti juoksevan ihmisen jalan synnyttämää rausketta. Rattoisa kilpajuoksu alkaa. Pienet piipittäjät pyrähtelevät puissa, ajavat kärpäset keräyvät miehissä mukaan. Matti huutelee Martan nimeä hillitysti, ettei kauas kuuluisi. Ja Martta nauraa.

Vihdoin tapaavat he toisensa, kumpikin hioten ja uupumuksesta huohottaen.

»Mitä sinä täällä teet?» Matti utelee, kun istuivat sammalpäiselle kivelle puhkuen ja nauraen.

»Juoksen.»

»Sitä vartenko olet tullutkin?»

»Mutta!»

»Lehmiä toit?»

»Olenko minä mikään paimen?»

Sai vihdoin Matti selville, että Marttakin on kyntämässä tuossa toisella puolen mäkeä. Oli hauska olla, ei kumpanenkaan ikävöinyt mihinkään. Sopi jutella kaiken maailman asiat. Kun lutissakin juttelee, täytyy aina kuiskata, koska toisessa lutissa saattaisi joku kuunnella. Nyt ei ollut kuuntelijoita, olo tuntui niin yksinäiselle ja somalle.

»Herra siunatkoon!» pelästyy Martta ja hyppää ylös, alkaen kiireesti astua omalle puolelleen.

»Mitä sinä nyt?» Matti käy jälessä. »Istutaan ja jutellaan ja pidetään hauskaa. Vai isäntääkö pelkäät?»

»Mitähän välittäis Kivikikkarista!*) isottelee Martta.
»Eivät ne pidä sen paremmasta.»
»Vaikka kuinka hosuis.»
»Se teidänkin kiklu.»
»Älä hauku, Mattu, mun isäntääni, eli mä sanon sille.»
»Sano. Pitääkö se pahana kiklun nimeä?«
Martta nauroi että suuret, valkeat hampaat loistivat. Samalla kiirehti hän yhä käyntiään ja Matti kielteli. Tultua mäen toiselle reunalle, näkyi sen alla Kiviluhdan maa ja hevonen keskipellolla, aura ajettuna syvään vakoon. Menivät rattaitten luo mäkivieremän ladolle. Joivat piimäleilistä ja istuivat.
»Tässä on nyt herrasväkeä, jotka ovat tulleet metsään huvimatkalle yhteisin eväin», rupesi Matti runoilemaan.
»Otatko voileivän, niin annan?» kysyi Martta.
»Ettäkö sulla on voita? Sen valehtelet.»
»Onpa, katso!» Ja Martta veti laukusta esiin häränsilmä-askin. Matti pisti sinne puukollaan koetteeksi. »Voita on, mutta sulla ei ole.»
»Ei olekaan. Mutta ihmettelen että se kitupiikki . . .»
»Ei hän, mutta emäntä. Kuka kiklua palvelis, jos ei olisi sitä emäntää. Tuos on voileipä, syö.»
»Mitä minä sinun ruokaasi! . .»

*) Kiviluhdan haukkumanimi.

»Syö nyt, mun se onkin . . . saanhan minä sen syödä kaikki, taikka saan antaa kelle tahdon . . .»
»Saat pyhänä konvehtia sinä. — Mun laukussani oli pari kuivanutta silliä, eilisiä perunoita, leipä ja huituleili.»
»Jaksa sillä sitte vain, palvelijaparka, tehdä työtä.»
»Ja olla hyvällä mielellä. Meilläkin kun neljä henkeä on melkein aina kotona ja kolme töissä kulkee, palvelijat vain . . . Niiden työllä sitte koko huusholli pystyssä pysyy.»
»Meillä ei ole sellaista kotiväkeä niin vakinaista», sanoi Martta, »mutta meillä pitää tehdä kovemmin kuin teillä, kun on aina isäntä mukana. Saatpa nähdä, että hän tulee tännekin.»
»Ei tule meidän isäntä», vakuutti Matti ja laskeusi selälleen, kun oli syönyt voileivän. Siitä makuultaan tarttui Martan käsivarteen ja veti luoksensa, viereensä nukkumaan.
»Ei uskalla», vastusti tyttö, »nukumme . . . ja siitä kiklu löytää! Mitä sitte sanot?» Jutellessaan painui Martta kuitenkin Matin käsivarrelle. Aurinko paistoi lämpimästi ladon seinustalle. Leikkivää paria raukasi ja väsytti. Ja ennen kuin ehtivät sitä aavistaakaan, nukkuivat jo syleillen toisiaan kuin sisarukset.
Nukkuessaan ajatteli Matti: jos tapaavat niin pidättäköön päivän palkastani. Mutta Martta sopersi:
»Voi . . . kun ei ihmisiä vaan tulisi . . .»
He olivat nukkuneet noin tunnin verran, kun vastaiselle puolelle aukeata ilmestyi mies, joka näytti

nousevan tänne ylös. Ensin se meni ruoatta seisovan hevosen luo, päästi aisoista ja talutti pientareesen syömään. Mies oli pitkä, vanhemmanpuolinen ja laiha, käveli hiljaa ja hoippuen. Silmät omituiset: ne vaanivat ja nauroivat yht'aikaa, samalla kun huulet olivat pitkällään ja leuka sisään painunut. Hän katsoi kelloa, joka osoitti ½1. Piian arvasi makaavan päivällislepoa...

»Mutta kuinka se, kanalja, on jättänyt hevosen ruuatta keskipeltoon?»

Miestä sapetti. Kepillä, joka oli kädessä, antaisi hän sille vähän hameitten päälle, jos nukkuu.

»Voi jumalatonta saakuria mikä on tuo Marttakin», äijä itsekseen mutisee. »Pane sitte tällaisia päiväkunnalle ominpäin, pian saat vetää konit nahkana parkkiin... Maksa vain korkeat palkat ja syötä voita ja lihoja mahat täyteen...»

Täällä se makaa mollottaa vaan... Mitä helvettiä? Kuka se mies on?»

Kiviluhta lähenee hiipien, kaula pitkällään, silmissä vaaniva ilme voittavimpana. Pysähtyy makaavain viereen ja katselee heitä leveä suu hermostuneessa naurussa, tuntien samalla kiukkua ja vahingoniloa.

Ne makasivat toinen toisensa käsivarrella raskaasti hengittäen. Aurinko oli hehkunut paksut hikipisarat kumpasenkin terveille, punakoille kasvoille. Martan pitkä palmikko kietoutui ympäri kaulan ja irtauneet hiussuortuvat peittivät silmiä. Matin lakki oli painunut silmäin päälle turvaksi.

Kiviluhta katseli ja katseli pääsemättä selvyyteen

mitä niille tekisi. Olisi mielellään antanut keppiä Martalle, mutta ennen kuin siihen ehti alkoi pelätä, että Matti antaisi takaisin.

»Ruveta niiden kanssa ottelemaan, vanha mies!.. saa vielä niskaansa ja vainoavat joka polulla... Luultavasti on tuo Raitalan renki tuossa toisellapuolen töissä, mutta perhanako sen tänne toi?.. Mitä lie emäntä pannut tuolle kekkulalle laukkuun?» Hän jättää nuoret nukkumaan ja käy laukkua tutkimaan. »Voita!.. entä ei ole syönyt sitä aivan kaikkea.» Isäntä tekee itselleen voileivän ja alkaa syödä. Näkee että silakka ei ole kelvannut. »Kyllä kelpaa vielä... kun se pari yhteen tulee, niin kelpaa kaikki, vannon sen ... Vai oikein nyt friiataan takamailla, päiväpalkoin... Ovat ne todellakin väkeä, kun päiväsydämmenä killastetaan, ja jos en minä olisi sattunut tulemaan, niin hevonen varmaankin olis saanut seisoa ruuatta iltapäivään kun nämä tässä kikkaloivat... Lie syöttänyt Ratulaisen pojalla meidän voileipääkin, kun ei kuulu voita panevan päiväkunnalle laukkuun, Raitalan emäntä... Eivätkä ne sen parempia ole!... Näkee nyt tässäkin: meidän piika on voilla ja piimällä syötetty ja Ratulaisen poika huidulla ja sillillä. Siinä molemmat makaavat yhtä laiskoina sikoina!..

Nauraa ja nousee ylös.

»Ja köyhinä», jatkaa äskeistä ajatustaan. Käy makaavain luo ja taas itsekseen virkkaa:

»Ohenevat sunkin paksut poskes kun meidän muorin pöydästä eroat, sen minä sanonkin!.. Kello

on jo lähes 1 eikä lemmon västäräkki huoli hevosesta mitään, vaikka se janoon ja nälkään kuolis. Jos minä teille annattelen tuota seipään tyveä. — Nukuttaako?»

Hän jalallaan potki Marttaa.

»Kylläpä nukkuu.»

»Martta heräsi. Näki isännän ja pelästyi, työnsi Mattia ja hyppäsi jaloilleen.

»Kuinka sinä jätät hevosen ruuatta keskipellolle, kun itse puolipäivä-levolle käyt? Ja minä olen sulle aina sanonut, että hevosten ruuasta ja juomasta päivä-kunnalla tulee ainakin pitää huolen, oli ihmisten kanssa miten tahansa.»

»— siunatkoon!» sai Martta sanotuksi. »Panin juuri tähän levolle kun söin, ja hevosen unohdin. Mistä tuo on siihen tullut?» Hän katsoo pitkään Mattia, joka vähitellen herää.

»Mistä on tullut!» nauraa Kiviluhta huvitettuna, »Taivaasta on pudonnut ylkämies käsivarrellesi, enkeli on pudottanut, heh . . .»

»Minä juuri söin», uudistaa Martta ja iskee silmää Matille, »panin siunaaman ajaksi pitkälleni.»

»En minä siitä, mutta kun hevosen jätät ruuatta ja juomatta valjaissa seisomaan. Saat selkääsi, piru vieköön, jos pahat päähäni panen.»

Martta katselee ympärilleen ja näkee että hevonen on syömässä.

»Tekö laitoitte sen syömään?» kysyi isännältä.

»Kukahan sitte, heh.»

Mattikin otti sananvuoron.

»Lähdin päivällislevolla kävelemään ja tulin tähän kun Martta nukkui. Panin viereen maata ja nukuin minäkin.»

»En ole yhtään kuullut», sanoo Martta.

Matti muistaa hevosensa hänkin ja säpsähtää: jos senkin joku löytäisi.

»Täytyy mennä jo», sanoi ja lähti kiireesti. Martta alkoi juosta hevosensa luo hänkin ja jutella mennessään:

»Menen juottamaan mustan.»

Isäntäukko istuu, panee piipun ja rupee nauttivan näköisenä nojalleen äännellen:

»Olette te aika vekluksia, olette jo! . . Mutta ruveta näiden kanssa riitelemään, niin pian ne niskaansa saa. Panee ennen narraamalla ja kehumalla ja katsoo perään, niin enempi sillä voittaa. — Anna sen hevosen syödä vielä!»

Viimeisen huusi hän Martalle, joka aikoi juotettuaan panna hevosen uudestaan valjaisiin.

XV.

Lintuneva oli viime keväästä asti ollut kaupungin töissä. Meni aina sunnuntai-iltoina junassa. Lauantai-iltoina palasi samaa tietä, tyhjässä evässäkissä ranskanpullaa lapsille ja vaimolle tuomisiksi, sekä litran vetävä nassakka puolillaan viinaa. Matkapullossa oli useimmiten halpaa konjakkia, joskus aarakkipunssia. Lintuneva oli aina vähä juovuksissa kun tuli kotiin. Mutta hän oli hyvänsävyinen mies, joka ei nostanut päissäänkään melua eikä haastanut riitaa, ei edes muijansa kanssa.

Hän oli ollut jo monta viikkoa katujen kivittämätöissä. Palkkaa sai kaksin kerroin, verrattuna kuokkurin ja ojanluojan palkkoihin kotikylässä. Ja sen vuoksi oli tänä kesänä Lintunevan mökissä voitu hyvin entiseen verraten. Mies aikoi pysyä katujen kivittäjänä niin kauan kuin vaan sitä riittää.

Mökki oli metsänlaidassa matalalla, kivisellä mäellä, missä useita muitakin pieniä asuntoja seisoi. Siellä oli joka paikassa kiviä, suuria ja pieniä. Saattoi ymmärtää miten suuri piti olla halu ja tarve saada kodin viereen pieni tilkku perunamaata, kun katseli kuinka

kovasta kivikosta nuo pienet tilkut mökkien lähiseuduilla olivat raivatut. Alhaalla, viljavain vainioittensa keskellä asuivat talolliset.

Lintuneva makasi tupansa edustalla ruohikolla selällään ja lauleli hiljaa. Kolme lasta, nuorin 2-vuotias poika, toiset 4 ja 5 vuotiaita tyttöjä, leikkivät ympärillä. Kivien välissä pihassa kasvoi viheriäistä ruohoa. Tupaan olivat ovet auki ja sieltä tunki ulos tuoreen kalan haju.

»Minäpä olen laulajapoika
ja mull' on laulunääni!
Hei illalla, minä laulelen vaan . . .»

»Itä, itä, itä, itä», hoki pieni kaksivuotias. Lapsella oli vaalea, pitkä kaunis tukka, joka teki pojan miellyttäväksi, vaikka ristiraitasesta pumpulikankaasta laitettu mekko oli likanen, samoin kuin kasvot ja sääretkin. Poika asettuu isän käsivarrelle tuhrien.

»Minäpä olen laulajapoika . . .»

»Laulajapoita . . . laulajapoita . . . laulajapoita . . .» laulaa lapsi mukana. Ihastuneena tempaa isä sopertelevan pienokaisen syliinsä ja suutelee sen meheviä huulia.

»Kenen poika? . . kuulitko Samu, kenen poika, hää? . . kenen?»

»Kenen?» kysyy lapsi tutkivasti katsoen isää silmiin nähtävästi yrittäen tajuta kysymystä.

»Kenen poika? . . Kenen Samu? . . Isän Samu . .»

»Itä tamu . . .»

TERVOLAN * * KANTAKIRJASTO

Isä taas suutelee, mutta lapsi kääntää päätään pannen nenäänsä sikkaraan inhoten. Ja kun isä hellittää, katsoo oudostellen tämän silmiin.

»Haitee.»

»Haitee . . . ha, ha haa . . . Äiti hoi!»

»Noo . . . hääh?»

Tuvan ovelle ilmestyy nuori, surkastunut, raskauden tilassa oleva vaimo. Poskipäät punottavat heleästi, kun tulee juuri lieden ääresta, mutta sitä surkastuneemmalta ja rumemmalta näyttää kellastunut väri muualla kasvoilla.

»Tämä poika on viisas!»

Isä pitää Samua kiini ja katselee sitä hymyten, kuitenkin selvästi huomattavalla juopuneen ilmeellä.

»Noo, sitäkö . . .»

Äiti palaa samantien tupaan.

Navetannurkan takaa polulta astuu esiin naapurimökin haltia, ukko Törrönen, kylpeneenä ja juhlallisena.

»Moron Törrönen! . . eli kuafton. Joko Joeli makaa?» huusi vastaan Lintuneva, selältään potkien ilmaan ja leikkien Samun kanssa. »Hää, poikajunkkari! . . velikulta . . .»

»Moron, moron. Ei se makaa, läksi suutarin luo.»

»Oletteko saanut ryyppyä?

»Mitä siltä ryyppyä saa, joka on raitis . . . sellainen vasikka.»

Molemmat nauroivat hyväntahtoisesti.

»Minä annan, tuota noin.»

»Olkoon sinään, en välitä.»

»Tiedänhän minä sen ettette sitä pyytämään tullut.»

»En välitä.»

Mutta Lintuneva meni sisään hakemaan nassakkaa. Tuvasta alkaa heti väittely kuulua. »Tuo vaan ulos . . . juodaan herroiksi kahvit, ulkona ruohikolla. Mitä siihen ihmisten tulee. Itse minä rahani tienaan ja kaupungista tuon joka pennin.»

Välissä kuuluu aina vaimon hillitty ja supattava ääni, kun hän tekee vastaväitteitä. Vihdoin mies mukautuu ja kutsuu naapurin tupaan juomaan pienet plöröt.

Lintunevan lakki on takaraivalla ja koko olemuksesta loistaa juopuneen hyvä tuuli. Juttu käy yhtenä porinana. Nassakka on pöydällä kahvilaitosten mukana ja kupit ovat puolillaan . . . Muijankin kuppiin on isä-Samu tahtonut tilkan panna.

Lintuneva puhuu maaten ryömällään pöydällä ja ojentaen nyrkkiään Törröseen:

»Kun on niin köyhä kuin minä, eikä ole muuta elämisen keinoa kuin näillä käsillä ansaita jokapäiväisen leipänsä, niin sanonkin minä sen, että saa siinä vain koettaa! Ei mulle maa kasva . . . Mun sarkani on kivestä — tuossa noin! . . Niin että, tosi ja leikki niin, jonka ansiollaan pitää elää, sanon mä sen, että ei nyt enää maantöillä elä . . . jolla pieniä mukuloita on.»

»Kun kaikki tehdään koneilla.»

»Kun kaikki tehdään koneilla! Työvoimaa supistetaan vaan niin ettei tarvita kuin leikkuuaikana.»

»Muuttuneet ovat ajat. Ennen sitä oli mökkiläisillä töitä talvellakin, mutta ei nyt mitään ole. Mutta ovat ajat muutenkin muuttuneet. Nykyään saavat palvelijatkin kaksin-, kolminkertaiset palkat, vaan ei niillä sen enempää säästy kuin ennenkään. Mikä siihen lie syynä mielestäs?»

»En tiedä, kuulkaa Törrönen, en tiedä. Tottapa rahat kuluvat paremmin jos niitä on enempi, minä ainakin luulen. En tiedä. Mutta kun ne talollisetkin aina vaan köyhtyvät, vaikka kermovat jo kaivovetensäkin! Sen minä vaan olen tullut huomaamaan, että ainakin mulle kannattaa katujen kivittäminen paremmin kuin kuokku ja ojain luonti.»

Vanha mies nauroi ja matki:

»Maan kivittäminen kannattaa paremmin kuin sen viljeleminen.»

»Sepä oli hauska havainto! — Terve sentään, emäntä!»

Ääni kuului ovesta ja sisään astui emäntää tervehtien nuori, reipas mies. Se oli Joel Törrönen, ammatiltaan muurari. Kun vieras asettui istumaan rahille, sanoi Lintuneva hiukan hämillään ja itseään puollustellen:

»Sulle ei sovi plöröä tarjota . . . et huoli. Kaada Liisa kahvia.»

»Ei ole väliä kahvista. Mutta mistä te puhuitte?»

Selitettiin. Nuori Törrönen nauroi.

»Se on todellakin kuvaavaa, että katujen kivittäminen kannattaa paremmin kuin leipämaiden kuokku. Mutta siinä on vielä yksi puoli: täällä maalla on vaikea pitää maanteitä kunnossa hiekan avulla. Miksi ei niitä kivitetä?»

»Jopa sinä nyt! . . Ei siihen riittäisi valtionkaan varat. Näkee että se on kaupunkilainen!» nauroi isä.

»Mutta minkä vuoksi kaupungissa kannattaa rakentaa palatseja ja kivittää katuja, teidän mielestänne, eikä maalla?»

»Mies, kuule, rikkaita kauppamiehiä, virkamiehiä, pankkeja ja herroja. . . rikkaita kaikki! Hätäkö kaupunkilaisten on? Mutta täällä maalla vaan kaikki köyhtyy ja menee alaspäin.» Lintuneva pani suunsa leveään, voitolliseen hymyyn.

»Vaan mistä se johtuu?» kysyi Joel.

»Mistä! Sano sinä jos tiedät.»

»Se johtuu ensiksikin siitä, että maalaiset ovat tyhmiä ja taitamattomia, kaupunkilaiset viisaita ja taitavia . . .»

»Käyvät korkeat koulut ja saavat hyvät palkat», keskeytti isä-Törrönen osoittaakseen ymmärtävänsä.

»Mitä kehittyneempi ja ovelampi kaupunkiväestö, sitä tyhmempi ja köyhempi ympäristön maalaisväestö. Katsokaas, kaikki johtuu siitä, että kaupunki elää maaseudun kustannuksella. Porvari, joka harjoittaa viljankauppaa, rikastuu, maanviljelijä, joka kasvattaa viljaa, köyhtyy. Virkamiesluokalla ei ole koskaan hallavuosia. — Valehtelen, äsken näkyvät muutamat virkamiehet

oikein vapaehtoisesti luovuttaneen palkoistaan kaksi prosenttia hallalle, pohjanmaan nälänhätää kärsiville. Virkamiespalkkoja voi siis kohdata 2% halla. No niin: kun maanviljelysväestö köyhtyy, niin se myöskin tylhmistyy.»

»Mutta mistä se johtuu?»

»Siitä, että maantuotteita tulee mailman markkinoille enempi kuin niitä tarvitaan. Viljelysolojen kehittyessä tuotanto kasvaa vuosi vuodelta — ja laskee tuotannon arvoa. Hikoile kuinka tahansa, kun peltosi kasvaa enempi, laskeutuu viljan hinta suhteellisesti.»

»Minä en ymmärrä, tuota . . .» sanoi Lintuneva päätä ravistaen ja isä-Törrönen kuulteli haluttoman ja tympeän näköisenä. Olisi nähtävästi mieluimmin tutkinut nassakkaa kuin poikansa aatteita. Mutta tarkkaavimpana kuunteli Lintunevan vaimo.

»Mutta mikä siinä sitte tulee talollisille neuvoksi?»

»Kyllä talolliset aina neuvonsa keksivät! Niin kauan kuin he omistavat maan, he ainakin *elävät* niin kuin tähänkin asti, kunnes uuden yhteiskuntajärjestyksen kautta maa joutuu yhteisomaisuudeksi. Mutta maanviljelyksestä elävän palkkatyöväestön tulevaisuus on uhkaavin.»

»Menee kaupungintöihin niinkuin minäkin ja moni muu», keksi Lintuneva.

»Sinne eivät mahdu kaikki. Ja koetappa muuttaa sinäkin kaupunkiin kokonaan, niin näet että talvella saat jo armoleipää syödä. Kaupunki houkuttelee kyllä maalta työväestöä kiireimpänä aikana korkeammilla

palkoilla, vaan heti kun työ on lopussa, työntää ne luotaan kylmästi aivan kuin joutavan roskan.»

»Eikä se ole täällä maalla paljon sen paremmin talvella», sanoi Lintuneva. »Ennen sai ottaa vapaasti puita metsästä, nyt ei oksiakaan, lehmä sai käydä yhteisellä laitumella, nyt saat siitäkin maksaa parikymmentä kesältä.»

»Ja heinämaata sai ennen lehmän heinää varten riittävästi muutamalla päivätyöllä, nyt maksaa kuorman maa kymmenen markkaa», lisäsi vanhempi Törrönen.

»Ja millä te kaikki nämä rahat ansaitsette?» kysyi Joel.

Vaan puhe keskeytyi vähäksi aikaa, kun tupaan ilmestyi Raitalan Matti. Asiakseen selitti että isäntä oli pannut kutsumaan ensi viikon alkupäiviksi elonleikkuusen tuvan tilan arennista.

»Saa muija tulla», lupasi Lintuneva.

Mutta Matti selitti, että isäntä kutsui häntä itseä.

»Pane vuoreen», sanoi Lintuneva leikissään. »Ettäkö minä nyt parin, kolmen leikkuupäivän vuoksi menettäisin työpaikkani? E—hei kuule, poika, sano isännälles jotta kylvää vast'edes sen verran kuin tietää jaksavansa korjata. Sano että teen syksyllä ja talvella itse sitte vaikka kaksi päivää yhdestä, jos ei akka kelpaa kesällä.»

Vaimo suhdetti ja naapurit nauroivat.

Mattikin nauraa. Sanoo ettei hän siihen osaa sanoa mitään.

Lintuneva saa kiinni hurjan iloisen leikin päästä:

»Että minä nyt jättäisin työpaikkani teidän leikkuunne vuoksi! Jopa sinä oikein, Matti . . . Leikatkoon koneella.»

»Saman minä sanon», yllytti Joel.

»No niin!» innostui Lintuneva, »ja vieläkin minä sanon, kylväköön sen verran kuin luulee jaksavansa itse leikata ja riihitä! Me muuraamme kiviä, sinä seiniin, minä katuun, juutas, — ja sitte voidaan kaikin hyvin.»

Mökissä syntyi aika riemu, nauru ja melu. Miehet työntäysivät ulos portaille nauttimaan kauniista illasta. Lintunevan vallaton ilo oli yhä kohoamassa. Käsiä heiluttaen hän huusi että mäki kaikui:

»Kun ihmisen on oikein hyvä olla, niin se on tällainen! . . On työtä, saa palkkaa ja tulee toimeen — hih hei! — ja mökki päällä.»

Vaimo tuli jälessä ja suhditti:

»Tuki suus, rehvana. — Jumalatonta kuinka veti itsensä.»

Mutta vaimokaan ei jaksanut olla nauramatta Lintunevan repäisevälle ilolle.

XVI.

Matti oli viipynyt leikkuuväen tilausmatkalla niin kauan, että isäntä sai häntä tavata vasta aamulla. Se oli sunnuntai-aamu.

»Tuliko niitä leikkuuväkeä lupaan?» kysyi kun keksi Matin. Tämä kertoi saaneensa muutamia akkoja, mutta miehet olivat mikä missäkin kiini töissään. Ainoastaan vanha Törrönen lupasi.

»Olisi saattanut pois jäädä sekin.»

Raitala oli tupaan tullessaan näyttänyt jurolta, nyt muuttui pahantuuliseksi.

»Sekin Lintuneva, koko suven päivätyöt on tekemättä. Mitä sanoi?»

Matin valtasi houkutteleva halu kertoa koko talon väelle miten hauskalla tuulella tapasi Lintunevan. Ja saadakseen asian oikein mieltäkiinnittäväksi rupesi liiottelemaan, aluksi vähä, mutta sitte yhä enempi ja paksummin. Kaikki olivat olleet päissään, eukkokin, oli tanssittu, laulettu, käsketty kylvää niin paljo kuin tietää jaksavansa leikata . . .

»Valehteletko sinä?» kysyi isäntä tuiman näköisenä.

Mitä hänelle siitä olisi hyötyä, sanoo Matti. Raitalan kasvoille nousi suuttumuksen tummempi väri. Pani takin päällensä ja lähti. Isännän mentyä Iikka kuiskasi Matin korvaan:

»Ei kaikkea pitäisi kertoa!»

»Miksi ei? Totta minä puhuin.»

Ja sitte hän mielessään aprikoitsi, oliko liioitellut. Eikä siinä muuta sellaista keksinyt kuin sanan siellä, toisen täällä, mutta pääasia oli oikea. Hän luuli niiden ainakin olleen juovuksissa, akankin, ja Lintuneva hyppeli itse kuin hullu.

»Kun kerran totta puhuu», uudisti hän aprikoituaan.

»Sun totuutes . . . kannat kieliä.» Iikka lähti vihaisena kävelemään ulos.

Matti juoksi jälkeen ja koetti pitää puoliaan, mutta riippui täpärällä ettei saanut selkäänsä.

Kun Raitala läheni Lintunevan mökkiä, tunsi hän vihansa yhä kasvavan. Pitää näitä maallansa, lähettää suveksi kaupungin töihin, kun täälläkin tarvittaisiin, holhota ja avustaa talvella, — ja kun tarvitaan päivätöihin lentävät yli päänsä! Hän on antanut mökkien olla korottamatta niiden vuokraa silloin kun muut ovat korottaneet. Harrastanut tilattoman väestön lainarahaston hankkimista. On silitellyt tosissaan niiden häntiä silloin kun muut ovat potkineet ja lyöneet. Tästä palkaksi hänelle sanotaan kun hän tarvitsee: »kylvä niin paljo kuin tiedät kykeneväs kunnolla korjaamaan! . .

»Tulin oikein itse katsomaan, kuinka kovin sinä olet paisunut», hän virkkoi pidätellen ja huohottaen. Ollen itsekin levotonna eilisen johdosta kävi Lintuneva nöyrästi isäntää vastaan ja pyyteli:

»Herra armahtakoon, enhän minä tarkoittanut niin pahaa . . . Isäntä on hyvä ja istuu. Juovuksissa mitä lienen höpissyt.»

»Saisit vähän ymmärtää kelle leveilet.»

»Niin todellakin, isäntä, mutta juoppo on juoppo.» Isäntä nyt antaisi anteeksi ja ottaisi täältä ryypyn. Oli ollut aikomus tulla itse puhumaan isännälle, että jos sopisi rahalla niistä päivätöistä suoriutua, kun ei muijakaan tuossa ole oikein työkunnossa. Taikka hän tekisi syksyllä eli talvella kättäparaten vähä useampia päiviä, jos isäntä ei nyt tahtoisi. Köyhälle ei usein satu sellainen onni että saa koko kesäisen työn hyvällä palkalla, niin kuin hänelle nyt. Jos pitäisi jäädä päiväksikin pois, ottavat ne kohta toisen sijaan ja sitte se on mennyt. Mutta Raitala on suuttunut. Hän on antanut mökkiläisten olla maallaan vanhoilla ehdoilla, on antanut heille talvieloa velaksi, on hommannut tilattoman väestön rahastoa, holhoaa vaivaisia. Kun hän tarvitsee, silloin haukutaan ja lennetään silmille. Lintunevakin juo kaupunkipalkkansa, vetää ranskanpullat, konvehtit ja viinit, mitä niistä palkoista sitte on hyötyä vaikka ne kuinka hyvät olisivat, kun ne menevät sillä tavoin? Lintuneva kuuluu hihassaan kantavan häntäkin . . .

»Mitähän se Matti lie kertonut», huokaa vaimo, joka on kyyristynyt vuoteen viereen kuuntelemaan.

»Monta nälänpäätä olen, tietääkseni, sultakin katkaissut, vai kuinka?»

Lintuneva ei vieläkään suutu, hän yrittää ja yrittää sovittaa.

»Ei mutta . . .»

»Miten luulet ensitalvena tulevasi toimeen? Ei enää taideta meikäläisten apua tarvita? Vai pannaanko oikein kokoon rahoja kaupungintöissä?» Raitala silmäili ivallisesti nassakkaa, joka oli saanut sijansa kaapin päällä.

»Minä en muuta tähän tiedä kuin sovitaan pois, isäntä, minä tulen huomenna.»

»Siitä ei ole enää kysymys!» huudahti Raitala. Kun ei Lintuneva enää tarvitse häntä, ei suinkaan hän rupea tämän apuun väkisin turvautumaan. Täytyy kumpasenkin tulla toimeen toisettaan. Jos ei Lintuneva enää tarvitse talvella jyviä, ei hän puolestaan pakota ketään.

»Parina talvena olen saanut teiltä hehtolitran rukiita.»

»Nooh, sehän on pikkuasia.»

»Jotka olen työlläni maksanut.»

»Vai olet saanut töilläs maksaa!»

»Mutta ne ovat olleet kalliita viljoja, isäntä.»

»Kalliita?»

»Te olette laskenut niistä päivätöistä minulle vaan puolen palkkaa, mitä urakkatöissä ansaitsen.»

»Vaan sinä et kai laske talon ruualle mitään arvoa, kuten tavallisesti?»

»Lasken vaan että minä olen, hyvä isäntä, maksanut ne viljat niin kalliisti, että niistä ei pitäisi oleman enää jälellä mitään kiitollisuuden velkaa.»

Hymyillen kalseasti ja nähtävästi ymmällä Lintunevan puhetavan muuttumisesta, sanoi Raitala:

»Niinpä olemme siis toisillemme sopimattomat. Parasta on että muutat mökkis pois mun maaltani.»

Lintuneva ei ottanut käskyä heti vakavasti. Katsellen lattiaan hän virkkoi:

»Tämä maapala ei ole suuriarvoinen. Muutetaan vuokramaksu rahaksi, isäntä, ja sovitaan pois. Mitä me riitelemme! Maksan vaikka kaksin kerroin rahassa.» Lintuneva innostui keksintönsä johdosta ja nosti suottailevan, sovittavan katseensa isäntään. Vaan Raitala ei ottanut ehdotusta korvaansa.

»Voin antaa tämän mökintilan toiselle», jatkoi hän entiseen nuottiinsa, »sellaiselle josta on mullekin jotain hyötyä. Saatan antaa lisää maatakin, kun tulee sellainen joka viitsii maata viljellä. En halua olla tekemisissä ihmisten kanssa jotka käyttävät minua vaan hyödykseen. Muuta pois!» Nousi lähestyen ovea.

Lintuneva jäi isoksi aikaa äänettömäksi, jolla aikaa hän pari kertaa nosti kummastelevan katseensa isäntään, tumman punan kohotessa poskille.

»Kostonvuoksiko minut mökkineni tästä karkoitatte?» kysyi hän hiljaa.

Raitala tunsi että Lintunevan säyseä luonne toisinaan kuohahtaa ja purkautuu hillitsemättömään raivoon. Sellaisen hetken aavisti hän nyt olevan lähenemässä. Omituinen vapisuttava, kylmäävä, kaduttava tunnelma pääsi hänessä vaikuttamaan.

»Kostonko?» kertasi hän nolona. Hän oli todellakin puhunut tyhmästi ja havaitsi nyt, ei ainoastaan katuvansa vaan pelkäävänsäkin.

»Jätetäänkö kaikki ennalleen, jos tulen huomenna?» kysyi vähänajan kuluttua Lintuneva. Äänestä kuuli Raitala heti, että mökkiläinen oli vielä kyennyt painamaan kuohuvan vihansa. Melkein iloisena kiirehti myöntymään, luullen että Lintuneva edelleen piti vaan itseään syyllisenä:

»Voidaan jättää, jos niin haluat.»

Lintuneva astui Raitalan ohitse ulos, istui kivelle ja tuijotti maahan. Raitala meni vähän jälkeen pois ja huusi hyvästit sinne missä Lintuneva istui.

»Hyvästi vaan . . . kyllä minä sitte . . .» Lintuneva ei nostanut päätäänkään, istui vaan kivellä ja katseli maahan. Työansio, josta oli koko kesän iloinnut, oli nyt yht'äkkiä lopussa. Eikä hän tahtonut tottua siihen ajatukseen. Kun vihdoin meni tupaan, oli vaimo itkenyt. Alkaa heti puhua miehelle, ei itkien, vaan valittaen. Nyt ovat kesän ilot lopussa. Olikin ollut liijan hyvää ja iloista tänä suvena ja hän oli pelännyt aina että siihen tulee joku huono loppu. Eivät saa lapsetkaan uusia pukuja. Puotiin ei saa maksetuksi viimeisiä keväällisiä velkoja, jotka ajottiin ensi viikon likvii-

tistä. Mies neuvoo malttamaan mieltään. Hänkin ensin otti pahakseen. Mutta köyhän on parempi olla kun ei ota mitään pahakseen eikä mitään välitä. Paikataan lasten vaatteita vielä ja pyydetään kauppiasta odottamaan. Ehkäpä saa vielä työtä, vaikka tämä menee. Vaimo ei sano ilkiävänsä enää pyytää ketään odottamaan. Josko koettaisi käydä toisissa puodeissa. Ettäkö tekisi kuin ratulaiset? Moni muu tekee niin, rikkaammatkin kuin ratulaiset, kun ei rahaa satu olemaan.

»Rikasten sopii niinkin tehdä, mutta ei köyhäin», sanoo vaimo.

Lapset tulevat tupaan ja hälisevät. Pienin pyrkii isän syliin, mutta tämä työntää pois vaijeten ja synkkänä.

»Itä, itä», hokii lapsi ja katsoo odottaen isän silmiin ja hyppii, polveen nojaten.

»Itä», matkii Lintuneva kaijuttomasti, työntää lapsen luotaan ja laskee kyynäspäät polvien nojaan.

Kirkonkellot soivat jumalanpalvelukseen kutsuen. Aamu on ihana. Lintuneva on aina ollut ahkera kirkkomies. Nyt ei hän sitä ajattele. Uudelleen ja yhä uudelleen koettaa hän tavoitella köyhänmiehen välinpitämätöntä sieluntilaa . . . sellaista, joka ennen oli hänelle niin tuttu. Mutta ei mikään keino näy auttavan; häntä kiusaavat kuin paholaiset viime viikkojen kuluessa syntyneet rohkeammat mielikuvat.

Kirkonkellot soivat. Ukko Törrönen käy ohitse

virsikirja kainalossa ja kyselee eikö naapuri seuraa tee. Hän ei viitsi. Törrösen pihasta jo huhuilee Joel. Lintunevassa tämä ääni herättää ikäänkuin jotain innostavaa. Hän nousee ja menee sinne tuskiaan juttelemaan.

XVII.

On syksyinen sunnuntai. Matti makaa ylisänkyssä puoliunissaan ja puhaltelee mielihyvissään, kun samassa kuulee isännän kutsuvan äänen:

»Missä se poika on? Tule antamaan vieraan hevoselle heiniä!»

Matin hyvätuuli kohta katoaa, hengessään alkaa hän noitua taloa, jossa ei edes sunnuntaina saa lepoa. Pyhät ja yöt pitäisi olla palvelijan omia. Vaan mitä ne ovat! . . Ellet juokse ja hyppää ympäri kyliä, ettet ole käsissä . . .

»Poika! Mihin se meni, kun aivan äsken oli tässä?»

Isäntä tulee raskain, kiireisin askelin porstuasta tupaan. Hänet löydetään kohta, arvaa Matti. Raollaan olevasta kamarinovenraosta kuuluu emännän hiljainen veisu. Matti arvelee että sekin sieltä on jo lähdössä etsimään häntä, silmälasit otsalla ja silmät sirrillään . . .

»Kuuletko sinä, poika!»

Matin pistää vihaksi tämä »poika»; sanoisi edes nimeltään . . . Mutta tuoli sängyn vieressä rusahtaa ja Matti tuntee säärestään tempaavan lujan käden.

»Noo!» yrittää Matti suhdittaa unisella äänellä. Mutta asiat on nyt suoriutua alas ja rientää ulos puolijuoksua. Mennessä ohi, seisoi emäntä kamarinoven raossa, silmälasit otsalla ja silmät sirrillään.

»Aina se nukkuu, se Matti-parka. Kuinka sitä jaksaakin, nuori ihminen», hän sanoo puoleksi ystävällisellä, puoleksi leikkisällä äänellä. Isäntä puhkui purkauksensa jälkeen.

»Kuka sillä tavalla», emäntä häntä rauhoittaen nuhtelee.

»Panetko kahvia», käski isäntä. »Sinne tuli patruuna Tossavainen.»

Emäntä ei puhu mitään, kääntyy vain viemään pois silmälaseja ja kirjaa. Vieras oli pitkä ja laiha ja hänet vietiin isännän kamariin, johon päästiin eteisestä.

Emäntä ryhtyi kahvinkeittopuuhiin kuin nuoret ihmiset. Raottaen ovea huusi ulkoa Mattia, joka siellä jaaritteli patruuna Tossavaisen rengin kanssa. Kun huudettu tuli sisään, alkoi sanoa:

»Kuule Matti, sinun pitää juosta leipurilla... äläkä nyt ollenkaan laita niskojasi vääräksi. Kun ei ole tyttöjä kotona, niin sinun täytyy mennä. Tässä on rahaa ja kori. Kahdenkymmenen viiden pennin ankkastukki ja viideläkolmatta pennillä pientäleipää. Sano leipurille että pitää olla tuoretta ja hyvää. Älä nyt yhtään kässäile ja hiljaa kule, käy vikkelästi, juokse... Kylläpä on kinttuja kun omilla asioilla juostaan... (Hiljempaa kuiskaten). Älä yhtään mutise ja kyräile! Kehtaisitko? Koko päivän on maannut, luulisi huviksensakin... Aina se paperossi pitää olla hampaissa. Kuluisi se, Matti-parka, sunkin palkkas muutenkin. Mitä niistä suurista palkoista on hyvää, kun ne aivan poltetaan ja ryypätään ja nisuina syödään?.. Oletko jo valmis? Käy nyt sukkelaan Matti, olet hyvä poika jos tulet pian.»

Matti oli jo niin tottunut emäntään, että saattoi noita ripityksiä ja neuvoja usein pitää melkein ystävällisinäkin. Mutta matkalla alkoi isännän äskeinen kohtelu kaivella ja mokottaa. Nousi mieleen outo ikävä ja kummallinen orpoudentunne alkoi vaivata. On niin ikävää, että jos on kotona pyhinä, ei ole kenen kanssa sanan vaihtaa, kun aina ovat kamarissa. Olisi isäntäkin joskus mun kanssani tuvassa ja poltteleisi pitkällä piipullansa ja nappisaappaat remollansa keikottelisi soututuolissa ja puhuisi mun kanssani niin kuin se tekee Iikan kanssa. Puhuisi joskus muustakin, ei vaan töistä, ja nauraisi mullekin muutenkin, ei vaan noloudelleni...

Vilhelmikin oli saanut vieraita sillä aikaa kun Matti oli poissa, kaksi tyttöä ja poika samalla hevosella. Vehnäspussineen aikoi Matti mennä suoraan sisään, mutta Vilhelmillä oli käskettävää:

»Tälle hevoselle annat, Matti, vettä. Mutta ei niin paljoa, että se vilustuu.»

Vastaamatta pyörähti renki viemisineen sisään ja näytti pahantuuliselta.

Emännälle olivat jo avuksi ehtineet Liisa ja oma, puolikasvuinen tytär Lempi. Vilhelmi johti vieraitaan ylikamariin ja kävi sitte tuvassa kahvia kyselemässä.

Tytöillä oli juoksua ja hommaa, väittelivät ja kuiskivat suuressa touhussaan. Patruuna Tossavaisen renki Eero ja Matti ovat vieretysten sijoittuneet ikkunan luokse penkille. Savuavat paperossit suussa, ikkunalaudalla Matin Armiro-laatikko puolillaan ja tulitikkusäiliö. Emännän ääni kuuluu ylimpänä, hyvin iloisena, alakamarista, ylhäältä tyttöjen helakoita nauruja.

Eero on päättänyt heittää rengittämisen ja ruveta puumieheksi, rakennusmieheksi, kertoo hän itse Matille. Nyt pääsee hän ensin setänsä ja tämän poikain kanssa harjoittelemaan. Eero juttelee uusia tuumiaan innostuksella. Hänellä ovat suuret, intohimoiset sierамet, itseluottamusta osoittavat terävät huulet ja kauniit siniset silmät. Päällystakki yllä ja kaulus pystössä. Hillityllä, puoleksi kuiskivalla äänellä hän puhuu harvakseen, melkein erikseen joka sanan, aivan kuin nauttien niiden mausta ennen kuin laskee suustansa. Olla salvumies, rakennusmies, on sentään jotain muuta kuin olla renkinä, soi sävel hänen koko puhelustaan. He katselivat jutellessaan ja joutessaan noita tyttöjä, jotka siinä hikipäissään juoksivat tarjottimineen kantaen syömisiä ja juomisia alas ja ylös.

»Kun oliskin saanut ihminen oppia jotain muutakin, ei vaan sitä tavallista, oikoista talonpojantyötä.» Matin äänessä on syvän alakuloisuuden sävy.

Eero hymähtää osanottavasti:

»Hyvä se on kun ihminen osaa.» Ei hänkään vielä niin paljoa osaa oikein nurkkaa tehdä, mutta on kuitenkin saanut oppia aseita käyttelemään. »Ja setä

sanoo, että mulla on taipumusta ja että hän tahtoo vähän auttaa ja neuvoa veljenpoikaa.»

»Sepä se! Mutta kun on noloa ja lahjatonta sukuakin vielä, muun hyvän päälle . . . Kahdeksan vuotiaasta saanut elättää itseänsä ja olla paimenena talollisilla . . .» Eikä ne mitään välitä. Jos ei itse osaa yrittää, teetetään vain oikoisia rengin töitä, joihin opettamatta pystyy. Toisinaan oikein ajatuttaa,. että mitä ottaa eteensä jos joskus rengin virasta luopuu . . . Kun menee mieleen sellainen ajatus, että pitäisi olla renkinä koko elämänikänsä niin kuin tuo Nahu, niin oikein hirvittää . . .

»Kolme, neljäkymmentä vuotta.»

»Kiertää talosta taloon ja olla aina orjallisella mielellä ja valmis tottelemaan ja muille hyödyksi.»

»Ja aina kärsiä halveksimista . . .»

»Viimein vasaran nenään ja vaivaishoitoon.» — —

Ylikamarista kuului iloista melua. Emäntä luki pöydänpäässä puoliääneen, pitäen kädessään pientä lasilamppua, jolla valaisi kirjaa. Alakamarista kuului innokkaan keskustelun sorina. Isännän äänessä oli jo muuan kiljahtava sivuvivahdus, josta Matti arvasi siellä ryypättävän. Hän kuiskasi havaintonsa Eerolle. Ja kun patruuna Tossavainenkin oli juoppomies, niin saattoivat rengit valmistua yhdessä olemaan vielä tuntikausia. Tytöt käsittelivät teekojeita. Touhu ja hetken tunnelma, kun oli tavannut toverin, jonka kanssa sai keskustella, herätti Matissa vahvan halun saada kodik-

kaasti juoda teelasi vieraansa kanssa ja nauttia hetkestä. Hän meni emännän luokse nöyrästi ja hiljaa.

»Eikö mekin saataisi teetä tuon Eeron kanssa? Kyllä minä maksan.»

Eero katseli kesti-isäntäänsä, jonka silmissä ja olemuksessa kuvastui aivan erityinen nöyryys ja teenhalu. Matti nojasi oikealla kädellään pöytään ja katseli pää kallellaan emäntää.

Kohottaen vitkaan katseensa, nuhteli emäntä hiljaa:

»Mitä joutavia! . . Mitä teellä tekee? En minäkään ollenkaan välitä. Ja mahtaako siellä enää olla vettäkään?» . . Hän etsi kirjastaan kohtaa, johon oli lukemisensa keskeyttänyt. Matti seisoi yhä oikealla kädellään pöytään nojaten ja silmäillen pää kallellaan emäntää, joka alkoi puoli-ääneen vaikeasti lukea.

»Saisikohan sitä?» uudistaa Matti.

»Sitä teetäkö? Mutta etkö sinä palkkaas saa muutenkin kulumaan? Ja siihen menee niin paljo sokeriakin teehen, jos sitä vehnäsen kanssa juodaan, että . . . Eikä tässä ole antajaakaan, Liisakin on jo navettaan mennyt.»

Pettynyt ilme silmissä palasi Matti penkille häpeissään. Isäntä tuli kamarista loistavin silmin ja höyryävänä. Mennessään emännän luo, huomasi hän pojat.

»Matti, oletko muistanut käydä hevosia katsomassa?»

»Olen.»

»Mutta mene nyt kuitenkin kun käsken. Ja katso sinäkin, patruunan ajopoika, hevostasi. Renkien pitää aina muistaa hevosia!»

Emäntä oli jo huomannut että hänen miehensä oli päissään hyvällä alulla ja kiirehti mutinalla suhdittamaan. Matti oli jo lähtenyt liikkeelle ennen kuin isännän käsky oli loppunutkaan ja Eero seurasi hymyillen jälessä.

»Antakaa vaan hevosille ruokaa. Ottakaa heiniä patruunankin hevoselle.» Ja sitte hän kuiskasi emännälle, että pitäisi vielä saada kuumaa vettä.

»Ei siinä ole enää kuumaa vettä ja valkeakin on kaikki.»

»Puita on sola täynnä.»

»Soo-ola täynnä!» matki emäntä ääni jo muuttuneena. »Panen pahat päähäni, niin en minä teille enää mitään vettä laita. Pitääkö aina kohta juoda kun vähä maistaa?»

»Tuota . . . aina sinä . . . Katsos, jos nyt pari lasia ottaa patruuna Tossavaisen kanssa . . .»

Mutta emäntä ei enää joutanut odottaa jatkoa, vaan keskeytti:

»Liisa on navetassa ja Tilta ylhäällä, — eivät sieltäkään näy vieraat osaavan lähteä ilman ajamatta, enempää kuin muutkaan näkyvät ymmärtävän. Minä en vesikokiksi kaksikertoihin rupea, juopoille. Juokaa viinaa!»

Isäntä yritti hillitä, mutta havaitsi pian, että

sellainen keskustelu, jota huoletta saattaisi antaa vieraitten kuulla, oli nyt lopussa. Salaperäisesti sihisten hampaitten takaa poistui hän kamariin. Aivan kuin ei olisi mitään erityistä tapahtunut, jatkoi emäntä lukemistaan.

XVIII.

Tallia valaisi himmeä lamppu. Matti vihelteli nojaten seinään ja tuijotellen kattoon. Toisinaan muuttui vihellys kimakan kirkuvaksi, toisinaan uupuen aivan kuin Matti olisi muun ajattelemisen vuoksi unohtanut puhaltaa. Hevosilla, joita oli neljä, ei ollut mitään syötävätä. Muutamat niistä katselivat Mattia odottaen. Harmaa oli heittänyt silppuastiansa pilttuun lattiaan kumolleen. Mustan loimi oli irtautunut vyöstä ja makasi lannassa. Eero kuului ulkona viheltelevän hevoselleen ja taputtelevan sitä. Vilhelmin vierasten hevonen kuopi maata ja pärskyi. Matti yhä liikkumatta istui ja vihelteli, kun Eero tuli talliin.

»Lähdetkö kylään, viinan hakuun?» kysyi Matti.

»Viinan hakuun», nauroi toinen, osoittaen ymmärtävänsä mistä on kysymys. »Etpä ole vielä antanut hevosille ruokaakaan.»

»Enkä annakaan! Antakoon itse ne, jotka juovatkin.»

»Taitavat olla tässä talossa vähän . . .»

»Ovat ne paljonkin . . .» Ja Matti alkoi purkaa. Eero vaikeni ikäänkuin kunnioittaen myrskyn edessä. Kysyi vihdoin hiljaa:

»Missä Iikka on?»

»Missä lie . . . Ei Iikka milloinkaan ole pyhinä kotona. Hullu oliskin.» Synkästi tuijotellen astui hän ulos tallista.

»Lähdetään pois», sanoi.

»Anna noille elukoille ruokaa. Kylläpä ne olisivat sen tarpeessa.»

»En.»

»Et? Miksi et? Otan edes tuon loimen pois.» Eero nosti sen pilttuulle.

»Eikö tuo harmaa säre silppuastiaansa?» Eero otti senkin ylös. Matti nojaili koko ajan tallin ovipieleen.

»Särkeköön!»

Hänen vihansa alkoi jo kuohua Eeroakin kohti. Sitä nostatti syyllisyyden tunne, jota vastaan ei voinut puollustautua.

»Anna niille heiniä», käski Eero.

»Anna itse!»

Eeron suuret sieramet alkoivat kohoilla. Ripeästi juoksi hän tallin yliselle ja heitti hevosille heiniä.

Enempää riitelemättä mentiin vaijeten ulos. Matin sappi oli hyvin täysi ja mennessään tupaan hän sanoi Eerolle nyt menevänsä viinan hakuun, saisi tulla mukaan jos huvittaa. Otti päällystakin tuvan seinältä ja lähti.

»Ethän vaan yökenkään lähde jo? Ei hevosille sovi näin aikaisin yöksi antaa», puhui emäntä pannessaan puita takkaan ja pysähtyi käskevästi silmäilemään

Mattia. Siitä huolimatta meni renki ulos ja pani oven peräänsä lyömällä kiini. Emäntä kiihottui ja juoksi porstuan ovelta huutamaan:

»Kuulitko Matti? Et saa mennä . . . minä kiellän! . . Kaikki kelvottomatpa tässä alkavatkin ovia paiskia, vaikka ei mies kykene . . .»

Mutta Matti pakeni juosten kyläänpäin ja ajatukset pyörivät kiehuvana moskana.

Mitä se oli? Hevosen kulkunen vaan kilahti Latikkalan portilla. Matti pysähtyi ja kuunteli.

»Matkamiesten hevosia!»

Outo, vieras ajatus värisytti ja kiihoitti.

»Mitäs minä teen?» kysäsi hän itseltään väristen.

»En mitään . . . juon . . . juon! . .»

Oli pimeä. Hän penkoi tulisella kiireellä matkamiehen rattailla. Löysi suuren viinanassakan ja alkoi juoda. Se polttaa suuta. Kuuluuko mitään? Hän juo vielä. Viina on kovin tuimaa hänelle. Kuinka ne voivat sitä niin juoda? Päässä ja koko ruumiissa alkaa omituisesti kiehua ja humista, mutta hän juo vielä. Aikoo ruveta ylenannattamaan ja hän panee astian pois. Muistaa tulpan, vaan sitä ei löydy mistään. Hän hoitaa nassakkaa aivan kuin omaansa, panee heiniin, peittelee . . . Pihasta alkaa kuulua ääniä. Matti pelästyy, juoksee. Jalat alkavat sotkea. Ylönantava tunnelma kohoo vatsasta kurkkuun . . . Mieliala on hyvä ja iloinen niin että laulattaa.

Tien vieressä on räätäli Lundbergin tupa. Ja Lundberg oli kerran ilvehtien nauranut, Matin luulon

mukaan, hänen piipulleen ja toisen kerran sanonut jossain, että viimevuotisessa palveluspaikassaan ei Mattia pidetty sen vuoksi kun oli laiska.

»La-a-a-ais-ka . . . » lauloi hän lonottaen lähestyessään Lundbergin mökkiä. Sappi alkoi kiehua . . . Sanoo sille räätälille, että mitä se hänestä tahtoo . . . Hän sanoo . . .

»Rallallaa ja laiskat laulaa, rallallaa ja laiskat laulaa . . .»

Hän potki ja paukutti räätälin ovella.

»Ja rallallaa . . .»

Huomasi että tupessa oli puukko. Otti sen, veteli piirtoja oveen ja kirkui joka vedolla erityisesti. Kuume kohosi. Kun eivät avanneet ovea, löi kovemmin ja huusi. Pani puukon taskuun, että voisi paremmin nyrkillä takoa. Yhtäkkiä muistui mieleen Martta. Kohta muodostui uusi, innostava ajatus: hän lähtee Martan luo. Viha unohtui. Hän löi viimeisen kerran oveen, nyt ilon vallassa ja poistuessaan repäisevän riemun remuavassa humussa löi vielä nyrkillään ikkunan keskipuuhun. Mutta nyt tuli vahinko, ikkunasta meni kaksi ruutua säpäleiksi. Matti pelästyi ja laulu lakkasi.

Räätäli ryntäsi ulos tuvasta kuin vihuri, alusvaatteissa ja kävi kostavana rankaisijana Matin kimppuun. Tämä aikoi paeta, mutta ei onnistunut, hän kaatui juostessaan edellä. Ensin räätäli häntä paljaalla kädellä löi siihen asti, että Matti rupesi itkemään. Sitte huusi räätäli emäntänsä tuomaan itselleen vaatteita. Häthätää puettuaan, jolla aikaa piteli Mattia toisella kädellä, alkoi

hän työntää tätä kauluksesta edellään. Matti ensin juonitteli ja vastusteli, mutta rupesi vihdoin tolkussaan kävelemään, koettaen samalla väsyneesti nojata räätälin tukevaan käsivarteen, vaikka tämä ärhenteli ja haukkui siitä.

XIX.

Kun Matti seuraavana päivänä puolisen tienoissa heräsi, havaitsi hän olevansa aivan vieraassa tuvassa ja pelästyi. Maaten esiripulla varustetussa sängyssä, jossa oli hiukan olkipahnoja ja olkipussi päänalusena, kohotti hän kätensä hieroakseen silmiään. Käteen koski kipeästi, se oli turvonnut ja kankea. Hän uudestaan pelästyi. Seurasi harmaa hämminki. Ajatukset alkoivat liikkua hitaasti. Alkoi muistella eilisillan hämäriä tapauksia. Ei muistanut oikeastaan mitään sen jälkeen kun oli alkanut koluta räätälin oven takana. Ikkunan särkemistä muisti kuin hämärää unta ja sitä että oli saanut selkäänsä. Kipu alkoi yhä häiritsevämpänä tuntua päässä, kädessä ja vihdoin nenässä, jonka keksi ajettuneen isoksi ja helläksi. Vaan mikä on tuo mies?

Mies istui penkillä ja esiripun aukeamasta saattoi hänet nähdä. Silmät olivat sumeat ja hämärtävät ja muistikin. Tunsi vihdoin vanginkulettajan. Tämä tuli sängyn luo ja tempasi esiripun auki samassa kun Matti oli arvannut missä hän on. Tuijotellen vapisevana isännän silmiin teki hän samalla havainnon, ettei hänellä ainakaan ole rautoja. Kysyi arkoen:

»Mitä minä olen tehnyt?»

Miehen jörömäisessä naamassa ei näkynyt mitään erikoista ilmettä kun vastasi:

»Murhan.»

Kauhistuneena tempausi Matti istumaan ja kiljasi. Hätäisesti siunaillen syöksi hän lattialle ja kysyi josko se on totta.

»Totta se on», vakuutti isäntä, mutta jörömäinen naama kiertyi helpottavaan hymyyn. Vaikka Matti alkoikin epäillä asian todellisuutta ei hän nyt enää saattanut pidättää itkuansa. Sen kestäessä alkoi puhella kaikellaista ajattelematonta ja joutavaa, katuvaa ja epämieluista yhtaikaa. Porua ja epätoivoa pysähtyivät emäntä ja nuori palvelustyttökin katsomaan. Kääntäen selkänsä sanoi isäntä yhtä jurona ja jyrkkänä kuin ennenkin.

»Älä nyt ulvo. Et sinä ole murhaa tehnyt.»

Sepä edes hyvä!

»Mitä minä olen tehnyt?«

Isäntä ei ollut nopsa kertomaan. Saihan kuitenkin vihdoin tyydyttäneeksi Matin uteliaisuutta: oli teloittanut puukolla räätälin käsivartta ja olkapäätä ja särkenyt ikkunoita.

Koko päivän sai Matti vanginkulettajan luona istua tietämättä pääseekö pois, vai linnaanko lähetetään. Nimismies oli vaan käskenyt siellä pitää, hän tulisi vasta huomenna. Iltapäivällä tuli tuttuja katsomaan. Tästä osanotosta Matti ihastui. Ei hän jaksanut olla niin huomattuna tulematta ylpeäksi . . . Siitä ei saattaisi

missään tapauksessa aivan pitkää vankeutta tulla... Ujoina alkoivat mieleen tunkea vanhanaikaisten murhalaulujen kiihottavat sanat ja säveleet. Sappi vähitellen paisui ja luonto kohosi aamullisesta surkeasta lamauksestaan. Puhelu sai jo tilapäisiä röyhkeyden vivahduksia.

Mutta päivemmällä saapuu tieto, että olkapäähaavoja on lääkäri pitänyt vaarallisina. Vuosituomion kamala uhka nousee eteen kuin pelottava haamu. Mieliala laskeutuu eikä enää pääse kohoamaan.

Martan rakkauden muisto kohoo ikävöivänä ja uskollisena keskellä synkän tulevaisuuden mielikuvia. Hän on asettunut istumaan ikkunapieleen mistä näkee tielle, josta silmä luopumatta, loppumatta etsii: eikö Marttaa näy? Mikäli ilta kuluu kadottavat muut asiat arvonsa. Vanki ajattelee vaan Marttaa ja itseltään kyselee: tuleeko hän? Vapiseva aavistus antaa siihen joka kerta epäröivän ja umpimielisen vastauksen. Jos ei Martta nyt tule, voi kulua vuosi, kaksi, kolme, ennen kuin hän saa nähdä ja puhutella. Martta ei tiedä häntä odottaa eikä tiedä josko haluaakan kun ei ole tullut koskaan mitään puhutuksi, on vaan oltu yksissä ja pidetty toisistaan. Mutta vuosien kuluttua voi Martta jo olla toisen oma... Jos hän tulisi tänne, — jos menisi edes tuosta ohitse, tietä pitkin, ymmärtäisi hän, että Martta on tullut hänen tähtensä... että Martta todella rakastaa, että on edes joku joka häntä suree ja ikävöi kun hän parasta nuoruuttaan linnassa haaskaa. Katse kulkee maantietä pitkin pituuttaan, mutta ei vaan näy Marttaa...

Mielessä on ollut jo isomman ajan niin pimeätä. Raitalaan ei ole ensivuodeksi pyydetty rengiksi eikä muuallekaan. Iikkaa on tahdottu pestata, mutta ei ole luvannut kun aikoo Liisan kanssa yhteen ja odottaa Amerikan piljettiä. Hän muistaa miten tämä ajatus häntä eilen illalla erityisesti vaivasi silloin kuin lähti. Mieli katkeroittuu ja hänen tekee mielensä kurillisesti nauraa kun muistaa miten hän varkain veti oikein pääntäyden matkamiehen leilistä...

Ihmisiä käy talossa.

»Rautoihinko se Mattikin itsensä laittoi?» useimmat sanovat, äänessä tuomitseva sävel. Matissa herää taas halu pöyhkeillä ja komeilla. Mutta kun näkee Vilhelmin tulevan hätkähtää ja epäröi miten tulisi tälle esiintyä. Heti selvenee, että katumusta ei hän ainakaan näyttele! Suussa on jo sana... Mutta Vilhelmi tulee kättelemään, ei huudakaan siveellisiä neuvojaan talonväen ihmeteltäviksi vaan istuu viereen ja kuiskuttelee:

»Kuinka sinä, velikulta...»

Matin edellytykset ovat pettäneet. Arkoen yrittää hän katsoa Vilhelmin silmiin ja sydän pyrkii heltymään. Vilhelmi näki Matin surun.

»Luulen», sanoi hän, »ettei se ole aivan vaarallista. Räätäli ei kuulu edes makaavan.»

Matti innostui tästä. Hän selitti Vilhelmille, ettei hän ollut aikonut lyödä, vaan kun räätäli yhtämyötään tyrkkii häntä jokapuolelta, antamatta elävää

rauhaa . . . ja hänelle oli tullut siinä vahinko kun ikkunan särki.

»Mutta mistä sait viinaa?»

»Viinaako?» Matti kävi tulipunaiseksi. Mutta vanha tottumus auttoi.

»Tapasin tuttuja matkustavaisia.»

Vilhelmi ei enempää udellut.

»Sinä et ole edes juoppo, ja sinun piti noin käydä», jatkoi Vilhelmi.

Matti kertoi olleensa toisen kerran eläissään päissään. Miksi hän nyt oli niin juonut? kysyi Vilhelmi. Hän oli vaan juonut. Matti ajatteli itsekin että miksi hän todellakin oli juonut? Hänen mielensä uudelleen katkeroittui ajatellessaan eilisillan tapauksia kotona. Ja Vilhelmin ystävyyttä alkaa hän mitata kalvavalla epäluulolla.

Marttaa vaan ei näy.

Myöhemmin tuli Iikka ja Matin apea mieli siitä kohosi hiukan.

»Kaikki jotka harvoin ryyppäävät, nolottelevat aina, vaan mitä sinä tuolla tavalla . . .» Iikka ei asiata tosin niin vaarallisena pitänyt, oli käynyt räätälissä ja nähnyt ettei sitä mikään vaivaa. Ollaan vain niin mahtavia että, jos heitä vähän sormellaan koskee niin heti mies linnaan . . . Matti ei enää jaksanut pidättyä.

»Etkö ole nähnyt Kiviluhdan Marttaa?» hän kuiskasi Iikan korvaan.

»En», vastasi Iikka kysyvästi katsoen. Vaan sitte hän ymmärsi ja lohdutti:

»Kaippa se tulee.»

»Luuletko?»

Niin Iikka luuli, tahi ainakin sanoi luulevansa.

Tulee hämärään ovensuuhun nainen ja Matti jo säpsähtää että onko se?

»Tulin katsomaan tätä Mattia», kuuluu sieltä hänen viimevuotisen emäntänsä hyvälle sointuva ääni kun lähenee Mattia. »Saako sen lähelle mennä, vai kuinka tarkkaa on?»

»Saa», sanoi isäntä.

»Jumala armahtakoon kun oikein pitää sun vankina nähdä.»

Matti meni kiitollisena kättä tarjoomaan haluamatta yhtään ylpeillä.

»Minä tästä pidin paljo sen vuoksi kun ei se ollenkaan ryypännyt», jutteli emäntä vangin kulettajaan päin kääntyen. Jatkoi: »Ja nyt noin piti käymän. Mutta kun ei ole ollut isästä eikä äidistä neuvojiksi, niin lapset saavat oppia kokemuksen koulussa.»

»Ei ole mua kukaan neuvonut niin kuin te.»

»Mitäs minä . . . Mutta lienen sentään joskus sanonut kun sinä olit niin ahkera kyliä juoksemaan.»

Siitä urkeni pitkäkin keskustelu. Emännällä ei ollut niin kiirettä kun koti oli aivan lähellä. Mutta ennen kuin lähti, kysyi Matti arasti, josko hän saisi tulla tulevaksi vuodeksi Matalamäkeen? . . Miten tässä asiat kääntynevät. Hän olisi vaikka palkatta, jos isäntä opettaisi jotain tekemään puusta, kun ei hän osaa

mitään. Emäntä ei tietänyt siihen suoraa vastausta antaa. Vangin kulettaja virkkoi:

»Opettele linnassa. Moni on siellä oppinut.»

Linnassa? Tosiaankin! Matti alkaa innostua. Siellä häntä ainakin pakotetaan. Ja hän ajatteli puuastiain tekotaitoa aivan kuin kaikesta pelastavana keinona.

»Linna on köyhän koulu!» hörötteli isäntä uudelleen.

»Hyvä koulu . . . saa oppia ja pannaan tekemään», ihaili Matti. He keskustelivat isännän kanssa kahden kun muut olivat menneet.

»Eivätpä ne enää rengeiksi mene kun sieltä tulevat», jatkaa isäntä.

Sisään tuli vähäinen naishenkilö. Matti tuntee Martan ja hänet valtaa omituinen, koko sisäistä elämää liikuttava vapistus. Matti siirtyy lähemmäksi ovea ja Martta tulee luokse ujona ja hämillään:

»Täälläkö sinä nyt olet?» kuiskaa.

»Täällä.»

Lampusta oli öljy lopussa joten se himmeni ja alkoi kitistä. Juro vanginkulettaja näytti nuokkuvan pöydänpäässä.